

UNIVERZITET U SARAJEVU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA HISTORIJU

Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj prema pisanju lista *Oslobođenje*

(završni magistarski rad)

Student: Nedim Pustahija

Mentor: prof.dr. Amir Duranović

Sarajevo, 2021.

Sadržaj

Uvod.....	3
Svjetska pozornica u grčkom teatru.....	7
Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj.....	23
Dešavanja u susjedstvu kroz slovo <i>Oslobođenja</i>	34
„Crveni“ ljudi protiv „bijelog“ terora.....	39
Oslobođenje Grčke kroz pero <i>Oslobođenja</i>	46
„Američki san”	51
Jugoslavija u ulozi “čuvara mira”	57
“Opasni ples” na granicama	65
Zaključak.....	69
Bibliografija	73
Izvori	73
Literatura	73

Uvod

Svijet u toku Drugog svjetskog rata, jedne od najkrvavijih i najstravičnijih epizoda u ljudskoj povijesti, bio je svjedokom mnogih teritorijalno-političkih promjena kao onih najočitijih, pored naravno mnogih demografskih, ekonomskih i niza drugih koje je „ludilo rata“ sa sobom nosilo. Kroz taj ratni vihor prošla je i tadašnja Kraljevina Jugoslavija, koja je pored borbe sa stranim okupatorom i rasparčanom teritorijom, bila poprištem i unutrašnjih borbi između poglavito partizana i Komunističke partije Jugoslavije sa jedne strane, te kolaboracionista sa druge strane. Kao što je poznato, konačnu pobjedu uz pomoć savezničkih zemalja odnijeli su partizani na čelu sa Josipom Brozom Titom i formirana je „nova“ Jugoslavija na drugačijim postulatima nego ranije. U tom kontekstu, ne tako daleka Grčka je u toku rata i njemačko-italijanske okupacije krenula u vlastitu borbu za oslobođenje od okupatora i uspostavljanja novog državno-pravnog poretka ili pak očuvanje postojećeg stanja, u zavisnosti od toga koju stranu gledamo. Grčki građanski rat počeo je u toku Drugog svjetskog rata, ali je svoj kraj doživio nekoliko godina kasnije, tada u jeku blokovske podjele svijeta.

S obzirom na to, posebno zanimljivo pitanje jeste i to kakvo je bilo držanje Jugoslavije na čelu sa Titom spram dešavanja ugrađanskom ratu, imajući u vidu i sličnosti između „jugoslavenskog“ i „grčkog“ scenarija borbe za oslobođenje. Sukladno tome, cilj ovoga rada jeste prikazati kakvo je bilo držanje i „ponašanje“ Jugoslavije spram dešavanja u ne tako dalekoj Grčkoj, kakva je bila službena politika partijskog rukovodstva i zašto, te pored toga prikazati i kako su tamošnja dešavanja i prevrati predstavljeni u listu *Oslobođenje*, što je posebno značajno imajući u vidu da je posljednja faza borbe jugoslavenskih partizana za oslobođenje države od okupatora i kolaboracionista u vremenskoj korelaciji sa dešavanjima u Grčkoj, odnosno barem početne faze građanskog rata. Dodatnu notu svemu tome daje i činjenica da je svijet od 1945. godine zapao u blokovsku podjelu i da su se interesi nekih najmoćnijih sila toga vremena preklapali u Grčkoj, poglavito Sovjetskog saveza i Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije. Pored toga, Jugoslavija se i sama našla na raskršću u kontekstu odnosa sa dva suprotstavljena bloka, naročito u odnosu na sukob Tito-Staljin i odnosa sa Amerikom i njenim ekonomskim paketima pomoći državi u poslijeratnoj obnovi.

Rad je koncipiran u tri glavne cjeline, od kojih se prve dvije odnose na predstavljanje historiografskih dostignuća o pitanju grčkog građanskog rata uopšteno, ali i u kontekstu odnosa

Jugoslavije spram njega. Naime, prva cjelina tretira “stranu” historiografiju i njena dostignuća na polju izučavanja građanskog rata u Grčkoj nastojeći da se pokaže “globalna” dimenzija “unutrašnjeg” sukoba grčkog naroda, odnosno kako je Grčka postala prelomna tačka u politikama dvaju vodećih “blokova”. Sukladno dostupnim informacijama tretirati će se i pitanje gledanja stranih autora na Jugoslaviju i njeno držanje u kontekstu dešavanja u Grčkoj i koliko je zapravo ta slika drugačija od one koju nudi “domaća” historiografija, ukoliko je uopšte drugačija.¹ Druga cjelina prezentira “domaću” historiografiju i njeno viđenje Jugoslavije i njene politike spram Grčke u tim turbulentim vremenima, te okosnicu toga poglavlja čini knjiga Milana Ristovića *Na pragu Hladnog rata – Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1949)*, koja veoma detaljno prati povijest odnosa dvije države, počevši od vremena prije Prvog svjetskog rata pa sve do kraja građanskog rata, paralelno analizirajući najznačajnije momente i promjene koje su nastale kao posljedica povijesnog konteksta vremena u kojemu su se nalazili. Odnosi dvije države u bremenitim vremenima za obje države, a naročito za Grčku, bili su prepuni oscilacija u smislu poboljšanja odnosa i suradnje, ali njenih naglih pogoršanja. Svetozar Vukmanović-Tempo, kao savremenik, ali i aktivni učesnik i “moderator” odnosa dvije partije u toku Drugog svjetskog rata, zatim Vladimir Dedijer sa svojim djelom *Josip Broz Tito – Prilozi za biografiju*, kao i Elisabeth Barker sa svojim djelom *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u Drugom svjetskom ratu* daju neophodnu multidimenzionalnost, odnosno multiperspektivnost u promatranju odnosa između dvije države kako u toku Drugog svjetskog rata, tako i za vrijeme građanskog rata u Grčkoj. Posljednja cjelina rada, ujedno i najobimnija, prati pisanje *Oslobođenja* o grčkom građanskom ratu. S obzirom da je u pitanju medij masovnog informisanja toga vremena, dijapazon vijesti i članaka u pogledu tematike za koju su vezani je enorman. Shodno tome su članci grupisani u manje cjeline i tretiraju pitanja o kojima je *Oslobođenje* najviše izvještavalo poput provokacija na državnim granicama, američke uključenosti u rat,

¹ Analizirajući historiografske trendove u zapadnoj historiografiji, John Sakkas strukturira sva dosadašnja historiografska dostignuća u nekoliko „perioda“ ili „cjelina“, počevši od historiografskih dostignuća u prvim decenijama poslije rata, koje su obilježene gledanjem na KPG i ELAS kao faktora koji je u želji za političkim monopolom napadao druge grupe otpora nastojeći da ih eliminiše zarad svoje koristi, te to Sakkas naziva tzv. „tradicionalnim pogledom“ uslovljenim pobjednicima pomenutog sukoba. Početkom osamdesetih godina dolaze, kako ih Sakkas naziva „socijalisti“, te predominantno pitanje postaje odgovornost za izbijanje građanskog rata, odnosno da li su krivi komunisti ili anglo-amerikanci, te se pitanje rata uopšte jako politizira i koristi u političkim kampanjama. Posljednja faza prema Sakkasu jeste period nakon završetka Hladnog rata, kada su stvoreni uslovi za „distancirano“ i „objektivno“ proučavanje rata i mnogih pitanja vezanih za njega. Preuzeto iz John Sakkas, *Old Interpretations and New Approaches in the Historiography of the Greek Civil War*, University of Aegean, 2013. Dalje [J. Sakkas, *Old Interpretations and New Approaches*]

“bijelog terora” i slično, te za cilj ima predstaviti o čemu to *Oslobođenje* izvještava i na koji način, te koliko je to na određenim mjestima različito od onoga što su dosadašnja historiografska dostignuća rekla o građanskom ratu u Grčkoj.

Za pisanje ovoga rada kao primarni historijski izvor korišten je dnevni list *Oslobođenje*, koga je sama konstrukcija teme učinila fokalnom tačkom ovoga rada. Obilje informacija koje je *Oslobođenje* pružalo svojim čitaocima, ali i istraživačima mnogo godina poslije, u vremenskom periodu koji tretira ovaj rad, zaista je veliko te omogućava istraživaču da na opipljivom primjeru prati koliko su ulogu novine imale u kreiranju javnog mijenja po određenim pitanjima. Sa druge strane, *Oslobođenje* historičaru pruža priliku da “zaviri”, ne samo u najistaknutije događaje koji su našli svoje mjesto na njegovim stranicama, nego i u određenoj mjeri pruža priliku da vidi reakciju čitaoca na ono što im ono prenosi. Odličan primjer toga jeste i članak u *Oslobođenju* o napadu grčkih aviona na karaulu u Đevđeliji, prilikom čega je poginuo i jedan jugoslavenski vojnik, a na stranicama *Oslobođenja* se pored detaljnog izvještaja o tome događaju pronašlo i svjedočanstvo jednog od mještana iz rodnog mjesta toga vojnika, čije viđenje tih događaja odlično reflektira “ton” ili “nativ” koji je *Oslobođenje* vodilo svih tih godina.

Pored *Oslobođenja* korištena je i mnogobrojna literatura, kako “domaća”, tako i “strana”, ponajviše za izradu prve dvije cjeline koje bi pružile neophodnu ravnotežu radu u smislu kritičkog promatranja onoga što donosi *Oslobođenje* i onih zaključaka do kojih su dovela historiografska istraživanja. Okosnicu rada u tom kontekstu svakako čini knjiga Milana Ristovića, *Na pragu Hladnog rata - Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1949)*, koja pruža jednu dosta detaljnu i potpunu sliku svih tih dešavanja u kontekstu Jugoslavije i Grčke, te je zbog toga bila krucijalna u postavljanju rada na “prave osnove”, kako se ne bi upalo u “historiografsku klopku”. Već pomenuti Svetozar Vukmanović – Tempo i njegovi radovi *Borba za Balkan*, te *O narodnoj revoluciji u Grčkoj* izuzetno su bili važni zbog pružanja jedne “insajderske” perspektive, imajući u vidu da je Tempo tada bio aktivni sudionik toga vremena, dok sa druge strane rad Elisabeth Barker pod naslovom *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u Drugom svjetskom ratu* pruža dodatnu dimenziju onome o čemu piše Tempo, te samim time se dobija i slika iz drugog ugla kojom se pravilnije može valorizirati ono o čemu je pisao Tempo. Imajući u vidu da se rad Milana Ristovića fokusira na Jugoslaviju i njeno djelovanje u toku građanskog rata, informacije sa “druge strane”, odnosno iz druge perspektive daju radovi

Dragana Kljakića pod naslovom *General Markos i Izgubljena pobjeda generala Markosa* koji prateći jednu od najistaknutijih figura građanskog rata, generala Markosa, prate razvoj događaja koji su doveli do samoga rata, a i sami rat, iz “grčke” perspektive.

Kada je u pitanju “strana literatura”, ona je u velikoj mjeri fokusirana prema velikim silama toga vremena, prije svega Velike Britanije i SAD-a, te njihovom angažmanu u vrijeme Drugog svjetskog rata u Grčkoj, kao i u vremenu samoga građanskog rata. Tu se prije svega ističe William D. Harris sa radom *Art of War Papers -US Advisors and Greek Combat Leadership in the Greek Civil War 1947-1949.*, gdje se autor prije svega fokusira na SAD-e i prati njeno držanje u vremenu prije građanskog rata, kao i njen aktivni angažman na prostoru Grčke. Međutim, uprkos tome što se mnoge bibliografske jedinice korištene u radu fokusiraju na određene aspekte građanskog rata ili na velike sile toga vremena, svima je zajedničko da pružaju jedan opšti pregled dešavanja u Grčkoj, kako u toku Drugog svjetskog rata, tako i za vrijeme građanskog rata. Upravo zbog toga je bilo moguće komparirati mnoge autore i njihova djela po tom pitanju, te pronaći tačke koje su im zajedničke, ali isto tako i one koje su različite. Upravo jedna od tih zajedničkih tački, oko kojih se “strani” autori slažu jeste aktivno pružanje materijalne pomoći grčkim komunistima od strane Jugoslavije, ali se na toj konstataciji svaka daljnja elaboracija završava. Jedan od autora kojeg vrijedi istaći jeste James Richard Horncastle sa djelom *The Pawn that would be King: Macedonian Slavs in the Greek Civil War* koji detaljno analizira i prati razvoj „makedonskog pitanja“ u odnosima komunističkih partija prije svega Jugoslavije, Grčke i Bugarske, kao i djelovanje partija na tome da se makedonsko stanovništvo aktivno uključi u građanski rat na strani komunista, a par godina prije toga u narodnooslobodilačku borbu protiv okupatora.

Kada se sve gore pobrojano kombinira, moguće je dobiti jednu multiperspektivnu sliku o dešavanjima koja su predmet ovoga rada. Sa jedne strane *Oslobođenje* pruža „narodnu“ verziju svih tih događaja, ali je uveliko riječ o slici i javnom mijenju koje kreira državni vrh upravo putem novina, dok sa druge strane historiografija i njena dosadašnja dostignuća po pitanju građanskog rata u Grčkoj pružaju u određenim slučajevima argumente kojima se dovode u pitanje informacije koje je *Oslobođenje* pružalo svojim čitaocima, ali isto tako ih u nekim slučajevima potvrđuje. Upravo tako se dobija multiperspektivnost i mogućnost kritičkog promišljanja i zaključivanja u obilju različitih informacija koje su se našle dostupnima.

Svjetska pozornica u grčkom teatru

„Ubiti nekoga je zabranjeno i upravo zbog toga sve ubice na kraju budu kažnjene, osim kada ubiju veliki broj ljudi uz zvuk truba...“ rekao je francuski filozof Voltaire, te upravo ove riječi pokazuju cijeli besmisao rata i obezvrjeđivanje ljudskog života u toku rata. Grčka je tokom svoje bogate historije bila poprištem mnogih velikih vojevanja i sukoba civilizacija, poput čuvenih grčko-perzijskih ratova, sukoba dvije velike i potpuno različite civilizacije do dešavanja u bližoj povijesti poput grčke borbe za nezavisnost i Drugog svjetskog rata. Upravo je u potonjem, Grčka preživjela jedan od najtežih perioda u svojoj cjelokupnoj povijesti, jer je vrlo brzo nakon pobjede nad okupatorom počela unutrašnja borba između suprotstavljenih političkih struja. Međutim, Grčki građanski rat bio je sve osim isključivo sukob unutar grčkog naroda i političkih opcija, jer je kontekst vremena u kojemu se desio dao tome ratu „internacionalnu“ ulogu i važnost. U podijeljenom svijetu, dva suprotstavljena bloka vodila su žestoku borbu za preovladavajući utjecaj u svijetu i nastojeći da prošire svoj utjecaj počelo je „komadanje“ geografske karte svijeta na interesne sfere. Geografski položaj Grčke i njena geopolitička važnost za mnoge svjetske sile toga vremena odredio je Grčku kao jednu od fokalnih tački svjetske politike u godinama neposredno nakon kraja Drugog svjetskog rata.

Veliki broj stranih autora,² koji su se bavili pitanjem grčkog građanskog rata i kako je do njega došlo, ističu značaj promatranja i razumijevanja Grčke i njenih unutrašnjih prilika između dva svjetska rata. Grci su poznati kao „prkosan“ i „ratoboran“ narod sa dugom tradicijom „gerilskog“ ratovanja, te je i Osmansko Carstvo bilo neuspješno da u potpunosti zavede kontrolu i svoju vlast nad cijelom Grčkom, naročito nad nekim „zabačenijim“ planinskim dijelovima Grčke. Upravo je stanovništvo živeći u tim „slobodnim“ predjelima grčkih planina stvorilo čete naoružanih vojnika poznatijih kao *klefts* koji su činili osnovnu snagu u borbi grčkog naroda za nezavisnost uz pomoć evropskih sila.³ Izborivši se za svoju nezavisnost, prema mišljenju Williama Harrisa, Grčka je uveliko bila utjecana Balkanskim ratova, jer je to otpočelo niz

² Autori poput Major Frank J. Abbota u knjizi *The Greek Civil War, 1947-1949: Lessons for the Operational Artist In Foreign Internal Defense*. Kansas: School of advanced Military studies, 1994, 3. [Dalje: F.J. Abbot, *The Greek Civil War*] ističu kako je za razumijevanje početka i uzroka građanskog rata u Grčkoj nakon pobjede nad njemačkim okupatorom potrebno obratiti pažnju na politiku Grčke 1920-ih i 30-ih godina, jer je to period kada se vide prve tenzije na grčkoj političkoj sceni između grčkog kralja i diktatora Metaxasa i predominantno Komunističke partije Grčke sa druge strane.

³ William D. Harris, *Art of War Papers - US Advisors and Greek Combat Leadership in the Greek Civil War 1947-1949*. Kansas: Combat Studies Institute Press, 2013., 9. [Dalje: W.D. Harris, *Art of War Papers*]

unutrašnjih trvenja na grčkoj političkoj sceni. Naime, najprije je vojska 1909. godine zahtijevala smanjenje kraljevskog utjecaja i moći, veći stepen autonomije i to je ubrzo preraslo u stalnu praksu, te je to za posljedicu imalo uzdizanje Eleftheriosa Vanizelosa na političku scenu. Upravo je pod njegovim vođstvom, Grčka učestvovala u Balkanskim ratovima i iz njih izašla teritorijalno proširena nauštrb Osmanskog Carstva.⁴

Međutim, suprotstavljenost pogleda između Vanizelosa i kraljevske porodice u pogledu priključivanju Prvom svjetskom ratu i na kojoj strani uzrokovalo je velike političke prevrate nakon rata što se ogledalo u abdikaciji kralja 1922. godine i ustoličavanja njegovog nasljednika nakon vojnog puča.⁵ Dvije godine poslije, 1924. godine, grčki narod je glasao za ukidanje monarhije i monarha i Vanizelos je jednu deceniju vodio grčku državu, ali je globalna ekonomska kriza i mnoštvo neuspjelih unutrašnjih Vanizelosovih reformi imalo za posljedicu njegov poraz na izborima 1932. godine. Sa druge strane, upravo u takvim burnim političkim vremenima za grčku državu, na političkoj sceni se pojavljuje i Komunistička partija Grčke koja je isprva bila osnovana kao socijalistička partija 1918. godine. Kao i sama grčka politička scena, i ova partija je imala svoj unutrašnji razdor usljed preorijentiranja partije u komunističku i sljeđenja pravca Kominterne.⁶ Uprkos tome što je komunistička partija 1936. godine brojala između 15 i 20 hiljada članova, na izborima je ona osvojila oko 100 hiljada grčkih glasova i činila je važan faktor na političkoj sceni za formiranje koalicije koja bi preuzela vlast.⁷ Vanizelos i liberali su ušli u koaliciju sa grčkom komunističkom partijom i tako formirali većinu, ali je grčki kralj Georgios II poništio rezultate izbora upravo zbog toga što je Vanizelos koalirao sa komunistima.⁸

⁴ W. D. Harris, *Art of War Papers*, 10

⁵ Stephen Villiotis, *From Skeptical Disinterest to Ideological Crusade: The Road to American Participation in The Greek Civil War, 1943-1949*. Florida: University of Central Florida, 2013., 18. [Dalje: S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*]

⁶ Athanasios Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis, 1944-1947: from Liberation to the Truman Doctrine*. London: University of London, ProQuest, 1999., 26. [Dalje: A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis*]

⁷ Ovakva politička situacija je bila odraz turbulentnih i nestabilnih godina, počevši sve od 1918. godine u kojima se grčka država i društvo njihalo između republike i monarhije. Rezultati 1936. godine doveli su u pat poziciju rojaliste i liberala i napravili ih ovisnim o glasovima drugih partija na grčkoj političkoj sceni, što je u kontekstu izbora te godine bila Komunistička partija Grčke. Preuzeto iz Paul T. Calbos, *Cold War Conflict: American Intervention in Greece*. Indiana: Indiana University, 1993., 10. [Dalje: P.T. Calbos, *Cold War Conflict*]

⁸ W. D. Harris, *Art of War Papers*, 12.

Ubrzo nakon toga je kralj raspustio i grčki parlament i postavio generala Metaxasa za diktatora. Uz potpunu podršku kralja, grčke vojske i birokratskog aparata, Metaxas je imao apsolutnu vlast u državi i vrlo brzo je proveo niz odredbi usmjerenih spram svih opozicionih partija na grčkoj političkoj sceni toga vremena, naročito spram Komunističke partije Grčke.⁹ Politička sudbina Grčke u tome vremenu, koja je pred grčko društvo postavila teret nošenja diktature, nije zaobišla ni ostale balkanske države i društva. Upravo je monarhistička diktatura sa odgovarajućim generalom kao prvim ministrom zapravo „balkanska tradicija između dva rata“, kako to formulira Milorad Ekmečić.¹⁰ Na taj način su sva balkanska društva do početka Drugog svjetskog rata, na neki način dospjela u stadij monarhističke diktature, te da je uzrok tome široka struktura balkanskih društava.¹¹ Iako je to izazvalo određeni val nezadovoljstva među stanovništvom, on je vrlo brzo prerastao u oduševljenje uslijed vojnih uspjeha grčke vojske spram italijanskih osvajača koji su napali Grčku.¹² Pod vođstvom generala Aleksandra Paganosa, grčka vojska je kroz nekoliko dana usporila i u potpunosti zaustavila italijansku ofanzivu, te su Italijani kroz protunapad u potpunosti protjerani iz Grčke na početne položaje u Albaniji. Ubrzo nakon pobjede nad Italijanima, Grčka je prihvatila određeni broj britanskih trupa na svojoj teritoriji za potrebe odbrane od potencijalnog napada Njemačke. Očekivani napad Njemačke je stigao u aprilu 1941. godine, porazivši svaki vid otpora. Nakon kraha grčke vojske i političkog vođstva, država je podijeljena između Njemačke, Italije i Bugarske do mjeseca juna 1941. godine.¹³ Rojalisti su zajedno sa kraljem, vrlo brzo napustili državu.¹⁴

⁹Diktatura Metaxasa je sav svoj fokus usmjerila na opozicione partije i jačanje organa reda i mira, te je pored toga pokušala uspostaviti tjesnije veze sa fašističkim režimima u Italiji i Njemačkoj, jer je i sam Metaxas bio profašistički orijentisan. Međutim, to nije dalo željenog rezultata iz razloga što režim u Grčkoj nije bio toliko efikasan kao nacionalsocijalistički režimi u Italiji i Njemačkoj. Sa druge strane, Metaxas je u borbi protiv Grčke komunističke partije bio itekako uspješan s obzirom da je država uhapsila i utamničila veliki dio njenog vođstva. Uprkos tome, određeni dio partije je uspio da umakne i da se pritaji, te će upravo te „ćelije“ biti nukleus komunističke partije i pokreta otpora protiv okupatora. Preuzeto iz W. D. Harris, *Art of War Papers*, 12.

¹⁰Milorad Ekmečić, *Osnove građanske diktature u Europi između dva rata*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1965., 29-30.[Dalje: M. Ekmečić, *Osnove građanske diktature*]

¹¹Za sve oblike monarhističke diktature, koja je prema riječima Ekmečića na razne načine zahvatila sva balkanska društva, zajednička karakteristika jeste politička nestabilnost koja je nastala nakon završetka Prvog svjetskog rata, što se ogledalo u mnogim promjenama oblika državnih vlasti i vladajućih partija. Preuzeto iz M. Ekmečić, *Osnove građanske diktature*, 29-30.

¹²F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 3.

¹³Prema toj podjeli, Bugarska je okupirala veliki dio Trakije i odmah je počela proces naseljavanja vlastitog stanovništva na novopriskrbjene teritorije. Njemačka je preuzela kontrolu nad glavnim gradom Atenom, Solunom i drugim strateški važnim dijelovima Grčke poput otoka Kreta. Ostatak zemlje su kontrolisali Italijani što je posebno izazvalo nezadovoljstvo grčkog naroda. Preuzeto iz W. D. Harris, *Art of War Papers*, 13.

¹⁴Isto, 12.

U haosu tih dešavanja, grčko stanovništvo je bilo u potpunosti paralizovano i pišući o tome, Andre Gerolymatos, grčki historičar sa adresom u Kanadi sa nekoliko napisanih knjiga i radova o Grčkoj i Drugom svjetskom ratu, ističe kako je neposredno nakon okupacija i kraha grčke države njemačka vojska imala jako dobar odnos spram lokalnog stanovništva. Ponašajući se ipak u svojstvu osvajača, taj odnos se vrlo brzo promijenio te je njemačka vojska počela nekontrolisano da prisvaja vitalne grčke resurse poput hrane i vode.¹⁵ Takva praksa ubrzo je dovela do velike nestašice hrane koja je uzrokovala veliku glad i veliki broj stradalih u zimu 1941.-1942. godine, od čak 100.000 stanovnika Grčke.¹⁶ Puka eksproprijacija resursa od strane okupatorskih vojnika nije isključivi i jedini uzrok jako teške zime i velikog broja umrlih od gladi, već se i veliki uzrok tome krije kako u ostalim segmentima okupacije, tako i u grčkoj ekonomiji pred Drugi svjetski rat. Naime, grčka ekonomija od grčke nezavisnost pa sve do okupacije nikada nije predstavljala jednu stabilnu ekonomiju, prije svega što se isuviše oslanjala na strani kreditni kapital koji je za posljedicu bio glavni faktor u odnosima Grčke i drugih evropskih država. Pored toga, ogroman dio kreditnih sredstava na koja se Grčka oslanjala korišteni su za ublažavanje deficitarne ekonomije, nego li za postavljanje temelja jedne moderne ekonomije. Dolazak njemačke vojske i okupiranjem zemlje, već slaba i nedovoljno razvijena ekonomija je doživjela potpuni kolaps.¹⁷ Veliki dio infrastrukture, koja nije bila zadovoljavajuća niti dovoljno moderna ni za vrijeme prije Drugog svjetskog rata, je uništen prilikom okupacije i odličan primjer jeste i grčka trgovačka flotila koja je neposredno poslije okupacije izgubila preko 70% svoga prometa i tonaže. Druga ključna stvar jeste i to što je usljed okupacije, Grčka odsječena od mnogih važnih tržišta što je imalo za posljedicu pad prometa putem izvoza i uvoza prijeko potrebne hrane.¹⁸

Promatrajući unutrašnje faktore, okupacija je ostavila velike posljedice i na tom planu. Podjelom grčke države između okupatorskih sila i kreiranjem novih „granica“ mnoge unutrašnje trgovačke rute su bile presječene. Pored toga, okupiranjem poljoprivrednih područja Makedonije i Trakije i njihovim odsjecanjem od velikih gradskih centara zajedno sa činjenicom da je sama država uskraćena za prijeko potrebni uvoz hrane dovelo je do velike nestašice hrane i velikog

¹⁵ Andre Gerolymatos, *Red Acropolis, Black Terror; The Greek Civil War and the Origins of Soviet-American Rivalry, 1943-49*. New York: Basic Books, 2004., 46-47. [Dalje: A. Gerolymatos, *Red Acropolis, Black Terror*]

¹⁶ W. D. Harris, *Art of War Papers*, 13.

¹⁷ A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis*, 46-47.

¹⁸ G. Patterson, *The Financial Experiences of Greece from Liberation to the Truman Doctrine*, Harvard University, 1996., 226-227. [Dalje: G. Patterson, *The Financial Experiences*]

broja umrlih od gladi u toku zime. Za razliku od Williama D. Harrisa, koji donosi cifru od 100.000 umrlih usljed nestašice hrane, Athanasios Lykogiannis donosi cifru od preko 300.000 stanovnika.¹⁹

Okupacija zemlje od strane sila Osovine, dovela je do kraha grčke države i njenih dotadašnjih političkih, ali i svih drugih, struktura usljed bijega kralja i njegovih pristalica. Komunistička partija Grčke, koja je pred Drugi svjetski rat bila glavna meta i glavni neprijatelj države i diktatora Metaxasa,²⁰ u novim uslovima stvorenim okupacijom zemlje, uvidjela je priliku da preuzme vodeću ulogu u organizovanju grčkog naroda na ustanak protiv okupatora. Vodeći se novim shvatanjima, Komunistička partija Grčke je najprije osnovala Narodni oslobodilački front ili National Liberation Front (EAM), koji je prije svega bio politička organizacija. Izbjegavajući „komunističku“ retoriku, EAM je pozivao na oslobađanje od okupatora,²¹ te je vrlo brzo stekao mnoštvo pristalica među grčkim narodom, što je za sljedeći korak imalo formiranje oružanog dijela EAM-a, odnosno Narodne oslobodilačke armije ili ELAS, koja je već početkom 1942. godine počela sa izvođenjem gerilskih operacija protiv okupatora.²² Još jedna značajna stvar za pokret otpora i njegovu veliku popularnost koju će steći kako njegovo djelovanje bude odmicalo, bilo je širenje „civilizacije“ u ruralne predjele Grčke zbog raznolike stukture EAM-a, u kojemu su bili intelektualci, profesori, pisci i slično. Također, pored navedenog, EAM-a je uvidio da se jedan „zanemareni“ demografski segment društva, kako to ističe Stephen Villiotis, može iskoristiti za potrebe otpora protiv okupatora, a to su bile žene.²³

¹⁹ A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis*, 48.

²⁰ Uprkos nastojanju države da smanji utjecaj Komunističke partije Grčke, što je država gotovo i postigla sa hapšenjima mnogih vodećih ličnosti te partije i njenih članova, ona je ostala i dalje bitan faktor. Američki ambasador u Grčkoj, MacVeagh je još 1936. godine u svojim izvještajima State Departmentu ukazivao na prijetnju koju je Komunistička partija predstavljala ističući kako „oni koji upravljaju grčkom sudbinom moraju da se odreknu prošlosti i okrenu budućnosti, te da ako u tome ne uspiju da bi zemlja mogla postati nova žrtva socijalističke revolucije“. Na taj način je ambasador MacVeagh ukazao na prijetnju koju komunisti predstavljaju šaljući izvještaj o nemirima u Grčkoj 1936. godine. Preuzeto iz P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 9.

²¹ Iako je EAM bio vodeća organizacija u kontekstu pokreta otpora protiv okupatora, na samom početku okupacije EAM nije pozivao na otpor okupatoru, jer je bio stava da je cjelokupni rat zapravo rat između supersila toga vremena. Međutim, kada je Njemačka napala Sovjetski savez 1941. godine, stav EAM-a o ratu se mijenja i kreće se u aktivno organizovanje ustanka protiv okupatora kako bi se i oslobodila zemlja, ali kako bi se pomoglo i Sovjetskom savezu. Preuzeto iz W. D. Harris, *Art of War Papers*, 13.

²² F.J. Abbot, *The Greek Civil War*, 4.

²³ S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 22.

Popularnost i podrška koju je EAM imao među Grčkim narodom je bila ogromna,²⁴ te je pokret već krajem 1943. godine uživao gotovo potpunu podršku naroda u ruralnim dijelovima zemlje, u mnogim gradovima kao i među radničkom klasom u glavnom gradu, Ateni. Sa druge strane, njemački okupatori su vrlo brzo pokušali da uspostave marionetsku vladu na čelo zemlje, kao što su to uradili u Francuskoj ili Španiji, ali je postojanje EAM-a i popularnost koju je uživao predstavljala veliku prepreku. Međutim, uprkos brojnim problemima, uspostavljena je marionetska vlast na čelu sa generalom Ioannisom Rallisom, koji je oko sebe okupljao „desničarski“ orijentirane činovnike i državne službenike.²⁵

U borbi za oslobođenje zemlje, EAM nije bio jedina organizacija usmjerena ka tome cilju. Već početkom 1942. godine, pod vođstvom Napoleona Zervasa, oficira grčke vojske prije početka Drugog svjetskog rata, formiran je EDES koji je okupljao „desničarski“ nastrojene ljude. Međutim, Zervas je pretrpio torturu tokom diktature Metaxasa, te se EDES vodio idejama antikomunizma, antimonrahizma i odstranjivanja bilo kakvog utjecaja stranih faktora na grčku državu i politiku. Štoviše, EDES je jedini „desničarski“ orijentiran pokret otpora koji je opstao i djelovao tokom njemačke okupacije, uprkos tome što je osvitom građanskog rata odmah poražen od strane EAM-a.²⁶

Ključni faktor u političkim konstelacijama unutar različitih pokreta otpora bila je Velika Britanija, koja je kroz djelovanje obavještajne službe Secret Intelligence Service i Special Operations Executive ili SOE, djelovala u Grčkoj i prije okupacije. Glavni fokus toga djelovanja prije okupacije Grčke ogledao se u izvlačenju mnogih bitnih ličnosti za savezničke ciljeve upravo kroz Grčku, ali je slomom države ta praksa prekinuta. Krajem 1941. godine, SOE ponovno pokušava uspostaviti svoju mrežu u Grčkoj i voditi diverzantske radnje protiv njemačke vojske kroz potapanje komercijalnog brodovlja okupatora. Intenzitet svih radnji SOE-a se značajno pojačao sa razvojem događaja na afričkom frontu 1942. godine te SOE šalje sve više timova u Grčku kako bi stupili u kontakt sa pokretima otpora i presijekali njemačke linije snabdijevanja, jer je Grčka bila vitalna za snabdijevanje Afričkog korpusa pod komandom

²⁴P. T. Calbos ističe kako je EAM naročito uživao podršku među mlađom grčkom populacijom iz jednostavnog razloga što je EAM shvatio da većina naroda nije zainteresirana za „ideološki“ teret komunizma, te je EAM zbog toga predstavljen kao jedan unitaran „front“ za sve patriote u borbi protiv okupatora. Preuzeto iz P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 13.

²⁵S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 23.

²⁶P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 13.

Ervina Rommela. Uprkos činjenici da su EAM i EDES bili „ideološki“ suprotstavljeni pokreti otpora,²⁷ na inicijativu SOE-a su djelovali zajedno.²⁸

Kao što su dva vodeća faktora u grčkom narodnom otporu „prevazišla“ svoje razlike na inicijativu Velike Britanije vođene njenim vlastitim interesima, tako je Velika Britanija vršila pritisak i na grčku vladu u egzilu predvođenu guvernerom Banke Grčke Emmanuelom Tsouderosom. Shvatajući da grčka monarhija nema podršku svoga naroda,²⁹ Britanija je uz pomoć Tsouderosa postigla da se grčka vlada odrekne Metaxasa i svih državnih činovnika iz toga vremena u njegovom državnom aparatu. Također, vlada je proglasila i ponovno uspostavljanje građanskih sloboda koje su ukinute 1936. godine.³⁰ Takvi potezi Britanije bili su motivirani prijetnjom koju su ELAS i EAM predstavljali za britanske planove ponovnog uspostavljanja monarhije u Grčkoj. Naime, sve veći uspjesi EAM-a u otporu spram okupatora su za posljedicu imali sve veću predostrožnost britanskog političkog vrha spram samog pokreta,³¹ što pokazuje i izvještaj pukovnika Edmunda Myersa koji je naglasio kako je ELAS najbrojnija i najorganizovanija oružana sila u grčkom pokretu otpora i kako EAM, kao politička organizacija, ima potencijal i snagu da „oslobodi cijelu zemlju“.³²

Uprkos britanskom djelovanju i usmjeravanju djelovanja pokreta otpora i njegovih organizacija u skladu sa svojim ciljevima i interesima, nije dugo potrajala suradnja EAM-a i EDES-a i već početkom 1943. godine dolazi do sukoba između te dvije „frakcije“. Takav razvoj

²⁷ U skladu sa „tradicijom“ u grčkoj politici, gotovo svi pokreti otpora su se identifikovali sa određenim harizmatičnim ličnostima i uprkos velikom broju različitih pokreta otpora svi su imali određene zajedničke crte. Jedna od tih crta jeste da nijedan pokret otpora nije podržavao monarhiju i kralja te njihovo ponovno vraćanje po oslobađanju zemlje. Preuzeto iz P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 14.

²⁸ W. D. Harris, *Art of War Papers*, 14.

²⁹ Američki ambasador MacVeagh je također u svom izvještaju za State Department istakao kako monarhija nikada neće biti prihvaćena od strane grčkog naroda bez obzira na konačni ishod rata ističući kako će se narod „uvijek sjećati da je grčki kralj kao odgovor na unutrašnje probleme u državi postavio i podržavao diktatora i da je nakon njegove smrti, u očima naroda, vlada ostala predstavnik fašističke hunte.“ Preuzeto iz P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 14-15.

³⁰ A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis*, 53.

³¹ Britanski šef kabineta vojne obavještajne službe, pukovnik Thornton, analizirajući stanje u Grčkoj istakao je kako je cilj britanske politike i vlade da pripreme odgovarajuće snage koje će biti spremne surađivati sa britanskim establishmentom tokom ponovnog osvajanja zemlje i uspostavljanja stabilne vlade u Grčkoj, te da u EAM-u Britanija ne vidi tu snagu spremnu na suradnju. Preuzeto iz S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 27.

³² Derek Taylor, *The Evolution of the Greek Crisis: How the British and American Involvement in the Greek Civil War Altered Greece's Political and Economic Future*. California: California State University, 2016., 4. [Dalje: D. Taylor, *The Evolution of the Greek Crisis*]

situacije je dodatno zakomplicirao stanje za britanske interese u Grčkoj.³³ Sa jedne strane, ELAS je izvodio mnogobrojne napade protiv jedinica EDES-a, dok je sa druge strane EDES „kolaborirao“ sa Nijemcima odajući im informacije o ELAS-ovim jedinicama.³⁴ Otvoreno neprijateljstvo između vodećih organizacija u pokretu otpora je dodatno kompliciralo djelovanje Britanske vojne misije (BMM) koja je nastojala da organizuje grčki pokret otpora u jednu kohezivnu silu usmjerenu protiv njemačke vojske. Sam britanski štab je isticao kako se „previše energije usmjeravano na međusobnu borbu, umjesto na borbu protiv njemačke vojske“. Pokušavajući pomiriti sukobljene strane, BMM je inicirao sporazum u julu 1943. godine poznat kao „National Bands Agreement“ koji je predviđao britansku pomoć oružanoj borbi i jasno definiranje zona djelovanja svakog subjekta unutar pokreta otpora, kao i jednoglasni stav svih organizacija koji je bio protiv ponovnog uspostavljanja monarhije nakon pobjede nad njemačkom vojskom.³⁵

U toku 1944. godine, održana je konferencija u Libanonu na kojoj su prisustvovali predstavnici svih organizacija u pokretu otpora i na toj konferenciji je potpisan sporazum prema kojem bi EAM, nakon istjerivanja njemačke vojske iz Grčke, u novoj vladi imao jednu četvrtinu ministarstava.³⁶ Međutim, postignuti dogovor o novoj vladi u kojoj je EAM od 24 mjesta imao čak šest, imao je za važniju posljedicu stavljanje svih jedinica pokreta otpora pod komandu Britanaca. Uključene strane su ponovno iznijele jednoglasan stav glede povratka kralja nazad u zemlju. Vrativši se u Grčku i saopštivši postignute rezultate na konferenciji glede sporazuma koji je postignut, vođstvo EAM-a u Grčkoj je odbilo da prihvati taj dogovor, smatrajući ga isuviše naklonjenim vladi u egzilu i Britancima. Za konačno prihvatanje sporazuma od strane EAM-a, presudan je bio kontakt sa Sovjetskim savezom, nakon kojega je došlo do usaglašavanja pogleda na sporazum unutar samog EAM-a i on je prihvaćen u potpunosti. Uprkos tome, konačno povlačenje njemačke vojske iz Grčke krajem 1944. godine najavljivalo je novi sukob unutar Grčke.³⁷ Sporazuma u Varkizi i način na koji je došlo do njegovog prihvatanja, odličan je primjer kako su dvije velike sile, Velika Britanija i SSSR, „balansirale“ stepene svoga utjecaja u Grčkoj. Pitanje utjecaja u Grčkoj našlo je svoje mjesto i na čuvenim konferencijama „velike

³³A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis*, 54.

³⁴F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 5.

³⁵P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 18-19.

³⁶F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 5-6.

³⁷S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 39-40.

trojke“, naročito prilikom konferencije na Jalti. Na jednom od održanih sastanaka, Staljin je postavio pitanje britanskoj delegaciji „o situaciji u Grčkoj“, ali ne sa ciljem kritiziranja britanske politike u Grčkoj, već isključivo u želji za stjecanjem aktualnih informacija. To je bio jedan od načina da se Britanci podsjetite na dogovore koje su napravili sa SSSR-om, što je u kontekstu Grčke bila politika nemiješanja SSSR-a u tamošnja dešavanja.³⁸ Drugi primjer kako je određivanje stepena utjecaja u Grčkoj imalo svoga odraza na konferenciju na Jalti i odnose velikih sila, jeste kada je sovjetski ministar vanjskih poslova, Molotov, pokrenuo pitanje uvrštavanja načela „nemiješanja u unutrašnje poslove drugih zemalja“, vrlo brzo je istakao da ne apeluje na trenutnu situaciju u Grčkoj, te da je ovakav istup sovjetskog ministra uklonjen iz svih službenih sovjetskih zabilješki sastanka.³⁹

Sa povlačenjem njemačke vojske ponovno su krenuli problemi u Grčkoj. Shodno ranije postignutim dogovorima, prema kojem se ELAS trebao staviti pod komandu nove vlade u kojem je EAM- imao četvrtinu ministarstava, sve jedinice su trebale biti razoružane kako bi se oformila nova vojska Grčke. Međutim, ministar Papandreou u novoj vladi je odlučio da najprije razoruža ELAS, pa tek onda EDES i druge jedinice, koje su bile naklonjene kralju. Upravo je ta odluka bila jedan od pokretača nemira u decembru 1944. godine. Britanija, koja je bila svjesna potencijalne opasnosti je vrlo brzo uputila određeni dio svojih snaga iz Italije u Grčku. Prije nego je odluka o razoružavanju ELAS-a trebala stupiti na snagu, održane su demonstracije u Ateni od strane EAM-a, ali su vrlo brzo postale krvave zbog otvaranja vatre policije prema demonstrantima. Taj događaj će u historiografiji postati poznat kao „Decembarski ustanak“ i početak otvorenog građanskog rata u Grčkoj ili početak druge „runde“ rata prema nekim autorima.⁴⁰ ELAS je u borbama u Ateni pretrpio velike gubitke i 11. januara 1945. godine je zatražio prekid vatre od Britanaca, te kroz nekoliko dana pregovora dolaze do sporazuma 15. februara poznatog kao Sporazum u Varkizi. Shodno tome sporazumu, ELAS i njegovi članovi će

³⁸Geoffrey Roberts, *Stalin at the Tehran, Yalta, and Potsdam Conferences*. U: *Journal of Cold War Studies*, vol. 9, br.4, 2007., 26. [Dalje: G. Roberts, *Stalin at the Tehran*]

³⁹Geoffrey Roberts, *Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943-8*. U: *Journal of Contemporary History*, Sage Publications, 2011., 63. [Dalje:G. Roberts, *Moscow's Cold War*]

⁴⁰ Eleftheria Delaporta, *The role of Britain in Greek politics and military operations 1947-1952*. Glasgow: University of Glasgow, PhD thesis, 2003., 33-34. [Dalje:E. Delaporta, *The Role of Britain*]

biti demobilisani i razoružani, te je ELAS dužan predati svoje naoružanje, a zauzvrat su svi njegovi članovi trebali dobiti amnestiju i puna građanska prava i slobode.⁴¹

Sa sporazumom u Varkizi i slabljenjem komunista, Grčka se u narednom periodu sve više „desničarski orijentirala“. Nedugo nakon sporazuma, ponovno je oformljena Populistička partija Konstantina Tsaldarisa, koja je za vrijeme Metaxasove diktature bila ugašena. Međutim, nakon restitucije partije, ona je zauzela stav podrške kralju i glavnog braniča protiv prijetnje komunizma. Također, mnoge druge partije poput Liberalne partije počinju se prodesničarski orijentirati u novim uslovima.⁴² Sa druge strane, Komunistička partija Grčke odlučila je da ponovno formira vojne jedinice, odnosno Demokratsku vojsku u čemu joj je značajno pomoglo sakrivanje velikog broja oružja po grčkim planinama u svjetlu sporazuma u Varkizi. Pored toga, veliki faktor u stjecanju popularnosti među grčkim stanovništvom imao je i teror koji je prodesničarska vlada provodila nad članovima Komunističke partije Grčke i njihovim simpatizerima.⁴³ Nova vojska Grčke, u kojoj je bio i određeni broj bivših članova ELAS-a je također potpao pod utjecaj desničarskih oficira koji su vrlo brzo sve bivše članove ELAS-a stavili na listu neaktivnih vojnika. U decembru 1945. godine, na sastanku politbiroa Komunističke partije Grčke, donesena je odluka da se na postojeće stanje i provođenje terora od strane vlasti mora odgovoriti vojno, što je dovelo do zvaničnog formiranja Demokratske armije u februaru 1946. godine.⁴⁴ Vodeći se odlukom o vojnom odgovoru na teror vladinih organizacija, Komunistička partija Grčke odlučila je da bojkotuje izbore održane u martu 1946. godine čime je efektivno poklonila pobjedu na izborima Populističkoj partiji što je samo izazvalo pogoršanje stanja i ponovni povratak kralja odlukom grčkom naroda.⁴⁵

Vraćajući se malo u vrijeme, u 1945. godinu, Sjedinjene Američke Države su bile u jeku rata na dva fronta, te je zbog toga uključivanje u događaje u Grčkoj bilo van svakog opticaja. Politički establishment je bio zadovoljan minimalnim miješanjem u dešavanja u Grčkoj i prepuštanjem Velikoj Britaniji vodeću ulogu u arbitriranju. Međutim, upravo je period od kraja rata do 1947. godine i dešavanja u tim godinama doveo do aktivnijeg interesovanja Amerike za

⁴¹ S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest*, 55-56.

⁴² E. Delapotra, *The role of Britain*, 36-37.

⁴³ Među najozloglašnijim provodiocima terora nad komunistima bila je tzv. „X“ brigada koju je predvodio Georgis Grivas koja je terorizala svakoga ko je na bilo koji način bio povezan sa EAM-om i komunističkim idealima. Preuzeto iz E. Delaporta, *The role of Britain*, 38.

⁴⁴ W. D. Harris, *Art of War Papers*, 21.; E. Delaporta, *The Role of Britain*, 39.

⁴⁵ F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 7-8.

Grčku i u konačnici do preuzimanja vodeće uloge od Britanije u rješavanju građanskog rata u Grčkoj. Intervencija Amerike u Grčkoj će donijeti mnoštvo rezultata i međunarodnog prestiža imajući u vidu da je Amerika svoje ciljeve u Grčkoj ispunila počevši od poraza komunista i Demokratske armije, stabilizacije vlasti i značajnog ekonomskog razvoja.⁴⁶

Da bi se u potpunosti razumjela američka promjena raspoloženja spram Grčke od politike „nemiješanja“ do potpunog angažmana u Grčkoj, najprije treba obratiti pažnju na dešavanja krajem 1946. i početkom 1947. godine. Naime, formiranjem nove vlade na čelu sa Maximosom je na kratke staze postiglo ciljeve koje su imali Amerikanci i Britanci. Uspostavljena je centralistička vlast koja je bila spremna poduzeti ofanzivu protiv komunista i njihove vojske. Međutim, uslovi na terenu nisu vladinoj vojsci dali bilo kakvu taktičku prednost i pobjeda nad komunistima nije postignuta brzo, kako se to očekivalo. To je dovelo Amerikance i Britance pred ključno pitanje koje je glasilo „šta da se radi dalje?“. Saveznici su došli do zaključka da ukoliko bi dvije države zajednički pomogle grčku vlast ili kada bi Amerika sama na sebe preuzela taj teret, borba protiv komunista bi imala svoj pozitivan završetak. Sa druge strane, ukoliko bi te dvije zemlje obustavile svoju podršku vladi, postojale su dvije opcije, odnosno ili će ofanziva vladine vojske uništiti pokret komunista ili će ofanziva doživjeti svoj krah i pad vlade čime bi Grčka „prešla u ruke“ komunista.⁴⁷

Dolazak Harry-ja Trumana za američkog predsjednika 1945. godine, isprva nije promijenio politiku strpljivosti spram SSSR-a i pokušaja njegovog uključivanja u međunarodne organizacije. Međutim, situacija se vrlo brzo mijenja uslijed sve većeg nezadovoljstva predsjednika Trumana „sovjetskom ekspanzijom“ u Mađarskoj i Čehoslovačkoj. Pored toga, prema mišljenju Amerikanaca, Sovjeti se nisu pridržavali postignutog dogovora na konferenciji u Jalti.⁴⁸ Godina 1946., iznjedrila je i nekoliko važnih događaja koji su oblikovali mišljenje javnosti u korist predsjednika Trumana i željom za oštrijim stavom spram Sovjeta. Jedan od tih događaja jeste i famozni govor Winstona Churchilla o „željeznoj zavjesi“, koji je oslikao jednu „crnu“ sliku odnosa između Zapada i Istoka i koji je doživljen kao poziv Anglo-američkoj alijansi za zaustavljanje sovjetskog komunizma. Drugi važan momenat jeste i izvještaj službenika State Departmenta u američkoj ambasadi u Moskvi, koji je analizirao sovjetsku

⁴⁶P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 34.

⁴⁷E. Delaporta, *The role of Britain*, 49.

⁴⁸S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 78-79.

unutrašnju, ali još važnije, vanjsku politiku i njene posljedice na američku vanjsku politiku. Taj izvještaj će postati fokalna tačka i polazište za kreiranje politike američkog establishmenta, što će za posljedicu imati kreiranje čuvene Trumanove doktrine.⁴⁹

Povlačenje Britanije iz Grčke, te prepuštanje vodeće uloge Americi, bilo je motivirano teškom ekonomskom situaciju u samoj Britaniji, koja nije mogla da podnese teret daljnjeg miješanja u grčka dešavanja.⁵⁰ Nakon donošenja odluke o povlačenju, predsjednik Truman je odlučio održati govor pred kongresom u kojem je istakao da „vjeruje da politika SAD-a mora biti usmjerena na podržavanje i pomaganje slobodnih naroda u njihovoj borbi ili opiranju pokušajima potčinjavanja bilo da je to unutrašnji ili vanjski faktor“. Također je istakao, da ukoliko se Amerika ne uključi u dešavanja u Grčkoj, da će nakon pada Grčke pod komunistički utjecaj slična sudbina zadesiti i Tursku i cijeli Bliski Istok.⁵¹ Sukladno govoru koji je održao, donesen je i zakon koji je omogućavao pružanje vojno-materijalne pomoći drugim zemljama, što je za direktnu posljedicu imalo formiranje Američke misije za pomoć Grčkoj ili AMAG, a guverner Dwight Griswold je postavljen na čelo te misije.⁵² Pored toga, formirana je i Američka vojna misija ili USAGG, koja je trebala da pruži vojno-savjetničku pomoć grčkim vladinim snagama, koja je bila ograničena isključivo na savjetničku. Ove dvije misije, predvođene guvernerom Griswoldom imale su za cilj da stvore kontekst u kojemu će se sve promjene koje se dešavaju u Grčkoj biti produkt rada grčke vlade, iako je u mnogim situacijama upravo Griswold vršio pritisak na vladu glede raznih poteza.⁵³

Brojni neuspjesi vladine vojske u okršajima sa komunistima doveo je do shvatanja Amerikanaca da je najveća slabost grčke vlasti neefikasnost komandnog kadra vladine vojske. Shodno tome, Amerika je odlučila da formira JUSMAPG,⁵⁴ koji je imao za cilj povećanje broja

⁴⁹P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 45.

⁵⁰Prema izvještaju jednog od zvaničnika britanskog establishmenta, Britanija je od kraja rata naovamo dala Grčkoj preko 39 miliona funti pomoći, koja nije polučila nikakve značajnije rezultate, te da ukoliko želi da smanji svoje troškove glede teške ekonomske situacije, mora prestati pružati pomoć Grčkoj. Preuzeto iz E. Delaporta, *The role of Britain*, 50-51.

⁵¹F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 8-9.;D. Taylor, *The Evolution of the Greek Crisis*, 15.

⁵²W. D. Harris, *Art of War Papers*, 34.

⁵³F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 9-10.

⁵⁴JUSMAPG ili Joint United States Military Advisory and Planing Group, koji je pružao savjetničke timove grčkoj vojsci i grčkoj vojnom štabu. Preuzeto iz F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 13.

savjetodavnog američkog vojnog osoblja. Polovinom 1948. godine, na čelo JUSMAPG-a dolazi general James Van Fleet, koji je dodatno pojačao američki utjecaj u Grčkoj.⁵⁵

Velika Britanija, zajedno sa SAD-a, pokazivala je najjasniji i najotvoreniji interes za dešavanja u Grčkoj i za proširenje vlastitog utjecaja u istoj. Sa druge strane, postavlja se pitanje kakav je bio odnos i držanje Sovjetskog saveza spram dešavanja u Grčkoj, imajući u vidu „ideološku sličnost“ sa jednom od uključenih strana u tim dešavanjima. Već u ljeto 1943. godine, sovjetski establishment i sovjetski kreatori vanjske politike, Grčku vide kao sastavni dio interesne sfere Velike Britanije. U izvještaju koji je dostavio Ivan Maiskii, sovjetski ambasador u Londonu, istakao je kako „interesi SSSR-a u Grčkoj su dosta manji i manje značajni, nego što je to slučaj sa ostalim balkanskim zemljama, dok sa druge strane, Grčka igra ključnu ulogu u interesima Velike Britanije na Mediteranu“, ali da ipak „neće okrenuti leđa Grčkoj ukoliko narod izrazi želju za sporazumom sa Sovjetskim savezom“.⁵⁶

Shvatajući važnost Grčke za Veliku Britaniju i vlastitu zainteresiranost za druge balkanske zemlje, SSSR nije poduzimao značajnije korake spram Grčke što je otvorilo prostor Winstonu Churchillu da preuzme inicijativu i krene putem dogovora sa Sovjetima. Međutim, okolnosti će se vrlo brzo promijeniti uslijed velikih uspjeha sovjetske vojske na Balkanu u ratu protiv njemačke vojske, što će dovesti do toga da Britanija počinje shvatati da je jačanje svoga položaja u Grčkoj zapravo i prevencija širenja sovjetskog utjecaja u njoj. U skladu s tim, intenzivirani su pregovori između Britanije i Sovjeta, s tim da je sovjetsko oslobođenje Bugarske značajno pogoršalo situaciju za Britance. U oktobru 1944. godine je postignut sporazum između Staljina i Churchilla koji je postao poznat kao „Percentage agreement“ prema koje je dogovorena podjela utjecaja u balkanskim zemljama. Prema tom ugovoru, 90% utjecaja u Grčkoj imati će Britanija, dok će Sovjeti imati svega 10%, ali će u Rumuniji situacija biti obrnuta, dokje u Jugoslaviji bio zamišljen odnos od po 50% utjecaja.⁵⁷ Držeći se postignutog dogovora, SSSR je jasno stavio doznanja Komunističkoj partiji Grčke nakon decembarskog ustanka, da neće moći računati na pomoć Sovjetskog saveza i Moskve u njihovoj borbi protiv vlade podupirane Velikom Britanijom. Staljinov komentar glasilo je da „su grčki komunisti pogriješili u tome što

⁵⁵W. D. Harris, *Art of War Papers*, 52-53.

⁵⁶G. Roberts, *Moscow's Cold War*, 60.

⁵⁷A. Lykogiannis, *Britain and the Greek Economic Crisis*, 64.;P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 28.

su se povukli iz vlasti i da su početkom borbi protiv vlasti preuzeli prevelik teret na sebe, koji ne mogu podnijeti, očekivajući dolazak Crvene Armije u Grčku“.⁵⁸

Međutim, je došlo do blagog zaokreta odnosa SSSR-a spram dešavanja u Grčkoj. Naime, na Potsdamskoj konferenciji, sovjetska delegacija je predstavila memorandum u kojemu je tražila implementaciju Deklaracije o slobodnoj Evropi i žestoko je kritikovala teror koji je provođen u Grčkoj. Na konferenciji u Moskvi, koja je okupila predstavnike vodeće tri sile toga vremena, Sovjeti su tražili momentalno povlačenje britanskih vojnika iz Grčke, ali to je djelimično bilo motivirano i nastojanjem da se kontrira kritikama na račun Sovjeta i ulaska njihovih trupa u Iran. Uvođenje Trumanove doktrine i njenim primjenjivanjem u slučaju Grčke, Sovjeti su sa druge strane počeli pružati direktnu pomoć komunistima zajedno sa Jugoslavijom, Albanijom i Bugarskom.⁵⁹

Jugoslavija, kao jedan od najbližih susjeda Grčke, zauzimala je jedan jako oprezan stav glede uključivanja u dešavanja u Grčkoj i pomoći komunističkim snagama nakon oslobođenja svoje zemlje od njemačke vojske. Jugoslavija je u godinama poslije oslobođenja, pružala značajnu podršku grčkim komunistima. Jedan od prvih vidova pomoći jeste bilo i primanje velikog broja izbjeglica iz Grčke uslijed odluke da se razoruža ELAS i Frank Abbot ističe kako je u tim trenucima, skoro 40.000 pripadnika ELAS-a prešlo na teritorij Jugoslavije kako bi dobili tu vojnu obuku.⁶⁰ Sa druge strane, William Harris ističe kako je svega 5.000 pripadnika ELAS-a i EAM-a pronašlo utočište u Jugoslaviji nakon odluke da se ELAS razoruža i demobilise. Pored toga, sukladno zaokretu u Sovjetskom odnosu spram dešavanja u Grčkoj u toku 1945. godine, Jugoslavija, zajedno sa Albanijom i Bugarskom, povećava svoju podršku grčkim komunistima u njihovoj borbi, te je čak general Markos posjetio sve navedene zemlje i zahvaljujući njihovoj pomoći nastavio operacije protiv vlade.⁶¹ Pružanje utočišta grčkim komunistima i davanjem mogućnosti da bez problema prelaze granice navedenih zemalja, Demokratska armija je imala ogromnu prednost u izbjegavanju otvorenog sukoba sa vladinim snagama.⁶² Upravo je ova podrška, koja je prije svega bila direktna i materijalna, dok je SSSR pružao materijalnu i moralnu podršku vješto prikrivajući svoju umješanost, bila ključna za

⁵⁸G. Roberts, *Moscow's Cold War*, 61.

⁵⁹Isto, 63-64.

⁶⁰F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 7.

⁶¹W. D. Harris, *Art of War Papers*, 20-22.

⁶²E. Delaporta, *The role of Britain*, 85.

jačanje i razvijanje Demokratske armije. Odličan pokazatelj toga jeste i bombardovanje Soluna u zimu 1947. godine, zahvaljujući artiljeriji koju je pružila Jugoslavija.⁶³

Koliko je podrška Jugoslavije bila velika i značajna za grčke komuniste, pokazao je i sukob između Tita i Staljina 1948. godine. Rezolucija Informbiroa, usmjerena protiv političkog vođstva Jugoslavije, stavila je Jugoslaviju u jako tešku ekonomsko-političku poziciju.⁶⁴ U kontekstu Grčke i pomoći koju je primala od Jugoslavije, situacija je bila dosta komplicirana. Naime, uklanjanjem generala Markosa sa političke pozornice i preuzimanjem svih poluga moći od strane Nikosa Zacharidisa, u svjetlu rezolucije Informbiroa, Grčka je morala da izabere koga će u tome sukobu podržavati. Uprkos tome što je od Jugoslavije primala direktnu pomoć i podršku u svakom smislu, grčki komunisti na čelu sa Zacharidisom su se i dalje nadali prihvatanju njihove borbe od strane Staljina, naročito Zacharidis koji je proveo svoju mladost u Sovjetskom savezu. Stajanje na stranu Sovjeta imalo je za posljedicu pogoršanje odnosa sa Jugoslavijom i prekidanje svake pomoći koju je Grčka primala od nje.⁶⁵

Kako to ističe Delaporta u svome radu, jedna argumentacijska linija zagovornik je teze da je upravo raskid Tito-Staljin ključni uzrok poraza Demokratske armije i završavanja građanskog rata u Grčkoj. Tu se naglašava značaj direktne pomoći Jugoslavije kako u vojno-materijalnim sredstvima, kao i u pružanju utočišta unutar svojih granica. Međutim, Delaporta ističe kako jugoslovenska pomoć Grčkoj jeste bila značajna, ali ne i presudna, jer su druge balkanske zemlje poput Albanije i Bugarske, nastavile da pružaju pomoć komunistima.⁶⁶ Još jedan od razloga za obustavljanje pružanja pomoću Grčkoj jeste i djelovanje samog Zacharidisa koji je pokretao pitanje makedonske nezavisnosti smatrajući kako će mu propagiranje makedonske nezavisnosti donijeti veću podršku i pomoć iz Bugarske. Ubrzo nakon toga dolazi do ozbiljnih koraka sa jugoslavenske strane protiv Grčke u pogledu zatvaranja granica i u tome Harris vidi sa jedne stranu posljedicu sukoba Komunističke partije Grčke i KPJ, ali i priliku da se dobiju ekonomske povlastice i pomoć od Amerike i Britanije.⁶⁷ Sa druge strane, grčki komunisti su u toku nekoliko

⁶³W. D. Harris, *Art of War Papers*, 38.

⁶⁴Zafirios Rossidis ističe kako je rezolucija Informbiroa bila jedna od najvažnijih događaja poslijeratnog vremena i kako je ona imala posljedice ne samo po međunarodnu orijentaciju Jugoslavije, nego i na ravnotežu na Balkanu. Preuzeto iz Zafirios Rossidis, *Raskid Tito-Staljin prema viđenju grčkog tiska 1948. godine*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 41, br. 2, 2009., 367. [Dalje:Z. Rossidis, *Raskid Tito-Staljin*]

⁶⁵S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 111.

⁶⁶E. Delaporta, *The role of Britain*, 105.

⁶⁷W. D. Harris, *Art of War Papers*, 67.

ofanziva brojnije i bolje opremljene vladine vojske poraženi u toku 1949. godine te su preostali borci utočište pronašli u susjednim zemljama.⁶⁸

Iz svega gore navedenog, može se zaključiti kako dešavanja u Grčkoj nikada nisu bila isključivo „grčka stvar“, te da je uvijek jedna od vodećih sila toga vremena imala veliki utjecaj na dešavanja u Grčkoj. Počevši od svoga osnivanja, Grčka je bila izuzetno vezana za Veliku Britaniju i njenu kreditnu pomoć za stabilizovanje ekonomije, a ta je povezanost ostala i u toku Drugog svjetskog rata kada je Grčka okupirana. Velika Britanija je u Grčkoj vidjela vitalnu priliku da oslabi Afrički korpus njemačke vojske i preokrene rat u svoju korist. U tome je koristila vodeće organizacije koje su se borile protiv okupatora u vidu ELAS/EAM-a i EDES-a. Međutim, oslobođenje zemlje donijelo je nove probleme i sukobe koji su prerasli u otvoreni građanski rat u koji se ubrzo umiješala Amerika vođena Trumanovom doktrinom. Dešavanja u Grčkoj su odličan pokazatelj „globalne“ dimenzije sukoba u svijetu, jer su u blokovski podijeljenom svijetu ti događaji korišteni kao poluga i sredstvo pritiska na suprotstavljenu stranu. Amerika je koristila Grčku kako bi suzbila širenje Sovjetskog utjecaja u jugoistočnoj Evropi, dok je SSSR koristio dešavanja u Grčkoj da skrene pažnju sa ulaska svojih trupa u Iran. Grčka i dešavanja u njoj u toku rata i nakon njega, pokazatelj su kako se na „malim“ država u odnosu na dvije suprotstavljene supersile toga vremena, prelamala politika dva suprotstavljena bloka, koji su pokušavali da prikriju svoju pomoć jednoj od strana iza čuvene „željezne zavjese“.

⁶⁸Vladina vojska, podržana pomoću od Amerike u pogledu tehnike i naoružanja, je u toku 1949. godine pokrenula nekoliko ofanziva od kojih su najznačajnije „Operation Pigeon“ te „Operation Torch“ i „Torch C“. Preuzeto iz E. Delaporta, *The role of Britain*, 100-104.

Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj

Prostor Balkana, kolijevka mnogim narodima i njihovim burnim prošlostima, narodima koji su po mnogo čemu različiti, ali ipak i jako slični, svjedočio je kroz povijest mnogim sukobima tih istih naroda. Nekada su te razlike među narodima na prostoru Balkana bile povodom sukoba između njih, a nekada su pak sličnosti tih naroda bile povodom združene borbe naroda za neke „veće“ ciljeve. Južnoslavenski narodi Balkana upravo su pokazatelj toga, narodi koji su prevazilaženjem međusobnih razlika, kako onih stvarnih tako i onih nametnutih, formirali zajedničku državu sa sumrakom Prvog svjetskog rata. Iako ne bez svojih mana, zajednička država je bila upravo simbolom prevazilaženja međusobnih razlika zarad postizanja većeg cilja. Osvit Drugog svjetskog rata, svega dvije decenije nakon završetka prethodnog, stavio je tu državu i njene činioce pred ozbiljan test, ali su ponovno međusobne razlike prevaziđene u vidu NOP-a i Josipa Broza Tita, te je Jugoslavija iz ruševina Drugog svjetskog rata izašla oslobođena. Kao takva, nije ostala nijema na dešavanja u svome susjedstvu i na borbu drugih naroda za oslobođenje svojih država, bilo od stranog okupatora ili unutrašnjeg neprijatelja. Upravo zbog toga je Jugoslavija bila jedan od važnih kontributora borbi Komunističke partije Grčke i njenih organizacija protiv vlade u građanskome ratu koji je progutao državu.

Kao i svi drugi odnosni između država, ni odnos Jugoslavije i Grčke nije bio bez svoje povijesti. Uprkos brojnim razlikama, balkanske države su u periodu od 1918. do 1939. godine imale znatne sličnosti koje su se prvenstveno ogledale u privrednoj nerazvijenosti, socijalnim problemima, nestabilnom političkom scenom i autoritativnim režimima.⁶⁹ Imajući u vidu sklapanje odbrambenog saveza između Grčke i Kraljevine Srbije 1913. godine u kontekstu Balkanskih ratova, a zatim i rezultate Prvog svjetskog rata, odnos između dvije zemlje bio je prepun oscilacija. Odbrambeni savez ograničio je objema zemljama ostvarivanje vlastitih teritorijalnih aspiracija, što je dovelo do prvih tenzija između dvije vlade što pokazuju i mnogi zvanični dokumenti između dvije vlade 1919. godine.⁷⁰

⁶⁹Milan Ristović, *Na pragu Hladnog rata - Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1949)*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2016., 33. [Dalje: M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*]

⁷⁰Nakon Prvog svjetskog rata i formiranja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, jedna od promjena koju je to donijelo jeste formiranje centralizovane vlasti koje se odrazilo i na grčku zajednicu na prostoru te države. Kada se tome pridoda i nezainteresovanost same grčke države i političkog vrha u Atini, sudbina te zajednice bila je da se ona vremenom asimiluje. Upravo je to pitanje odnosa vlasti prema manjinama u ove dvije države, kako ističe Ristović, bio jedan od kamena spoticanja prema dobrim odnosima između dvije vlade. Sa jedne strane Grčka je prigovarala

Uprkos tome, na pogledu ekonomske saradnje, situacija je bila dosta drugačija u kontekstu formiranja slobodne carinske zone u solunskoj luci. Upravo je ta slobodna carinska zona najbolje reflektirala oscilirajuće odnose između dvije države. Jugoslavenski trgovci su tu uživali znatne pogodnosti od grčke države, koje su se ogledale u oslobađanju određenih nameta, ali pri svakom zatezanju odnosa te su pogodnosti ukidane što je za sobom povlačilo negodovanje vlade u Beogradu i „propagandno“ djelovanje sredstava javnog informisanja.⁷¹ Dodatni faktor koji je utjecao na ovakve odnose dvije države, jeste bila i Bugarska, posebice u kontekstu pitanja manjina u drugim državama. Međutim, za vrijeme posljednjeg mandata predsjednika Vanizelosa, načinjeni su značajni koraci za stabilizaciju odnosa i njihovo unaprjeđivanje. Godine 1929, prateći protokol koji je potpisan u Beogradu prethodne godine, postignut je sporazum o prijateljstvu, izmirenju i arbitraži, koji je bio praćen održavanjem triju balkanskih konferencija.⁷² Sav trud balkanskih političkih vođstava krunisan je 1934. godine kada je sklopljen Balkanski sporazum, koji je zapravo predstavljao „Balkansku antantu“ između Jugoslavije, Rumunije i Turske.⁷³

Osvitom grčko-italijanskog rata, odnosi između Grčke i Jugoslavije stavljeni su pred najteži test do tada. Jugoslavija, koja se i sama našla pod velikim pritiskom sila Osovine, proglašava svoju neutralnost u kontekstu ovih događaja, ali je uprkos tome došlo do ozbiljnog zaoštavanja odnosa između Italije i Jugoslavije, te je potonja planirala vojno zauzimanje Soluna, kako ne bi ostala uskraćena za njega usljed pobjede Italije. Odgovor na to bio je teško bombardovanje grada Bitolja od strane italijanske vojske i ponašanje jugoslavenske vlade bilo je u suštini izdaja Grčke i svrstavanja u sile Osovine.⁷⁴

Iako je najobimnija i najznačajnija pomoć KPG-e od strane Jugoslavije pružana nakon završetka Drugog svjetskog rata, dešavanja u Jugoslaviji su i u toku rata, imala značajnog

vladi SHS da ne poštuje prava grčke manjine, a Grčkoj je prigovarano nepoštivanje prava južnoslavenske manjine na prostorima Grčke. Preuzeto iz Aleksandra M. Pećinar, *Diplomatski odnosi Jugoslavije i Grčke u periodu posljednje vlade Elefteriosa Vanizelos (1928-1932)*. Beograd: Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2012., 19-21. [Dalje:A. M. Pećinar, *Diplomatski odnosi Jugoslavije i Grčke*]; M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 35.

⁷¹A. M. Pećinar, *Diplomatski odnosi Jugoslavije i Grčke*, 21.

⁷²Najprije je 1930. godine održana konferencija u Atini, koja je postavila temeljna načela za osnivanje pakta između zemalja učesnica. Nedugo nakon toga je 1931. godine održana konferencija u Carigradu i posljednja u Bukureštu 1932. godine. Preuzeto iz Dr. Bogdan Krizman, *Vanjska politika jugoslovenske države 1918-1941*. Zagreb: Školska knjiga, 66. [Dalje:B. Krizman, *Vanjska politika jugoslovenske države*]

⁷³M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 35.

⁷⁴Isto, 36.

utjecaja na razvoj EAM-a i ELAS-a. „Makedonsko pitanje“, odnosno pitanje karaktera etničke pripadnosti slavenske manjine na prostoru Grčke, bila je tačka oko koje su se kretali odnosi susjednih komunističkih partija. Upravo je KPG bila prva koja je slavenskoj manjini priznala nacionalni identitet, nastojeći da što veći broj pripadnika slavenske manjine uključi u svoje redove. Međutim, većeg priliva slavenske manjine EAM-u nije bilo, sve dok se djelovanje KPJ i formiranje jakih partizanskih odreda u drugoj fazi narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije nije intenziviralo.⁷⁵ Pored toga, značajan faktor u približavanju dvije komunističke partije, ali i u kompliciranju odnosa između njih, bilo je i djelovanje političkih predstavnika KPJ u Vardarskoj Makedoniji, što se prije svega ogleda u djelovanju Svetozara Vukmanovića Tempa.⁷⁶

Sam Tempo, osvrćući se na svoje djelovanje u toku Drugog svjetskog rata u knjizi „Borba za Balkan“, posvetio je poglavlje analiziranju pitanja osnivanja „Balkanskog štaba“, te ističe kako je ideja o osnivanju njegova i da je tu ideju saopštio već drugi dan po svome dolasku u Skoplje.⁷⁷ Nakon niza sastanaka sa rukovodstvima partija u Albaniji i Grčkoj, Tempo odlazi na teritoriju Makedonije, koja je tada još uvijek bila pod italijanskom okupacijom. Tom prilikom, Tempo je analizirao situaciju u pograničnim područjima Albanije, Grčke i Jugoslavije, te došao do zaključka kako je ideja o „Balkanskom štabu“ ostvariva, ali i veoma korisna za jačanje borbe Jugoslavije protiv okupatora.⁷⁸

Na sastanku održanom u decembru 1943. godine, između predstavnika tri partije je ideja o „Balkanskom štabu“ konkretizovana i iznijete su i određene nedoumice. U kontekstu Albanije i Jugoslavije, Tempo je istakao kako je bilo potrebno da se načine određeni koraci prema mobilizaciji albanskog stanovništva na Kosovu i Metohiji za potrebe narodno oslobodilačke borbe, jer je albanskostanovništvo čuvalo isuviše mržnje spram Kraljevini Jugoslaviji u kojoj su bili ugnjetavani. Međutim, nakon slanja pisma rukovodstvu KPJ, istakao je kako bi

⁷⁵M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 60.

⁷⁶Djelovanje političkih predstavnika KPJ i NOP-a u Vardarskoj Makedoniji postalo je intenzivno 1943. godine sa dolaskom već spomenutog Svetozara Vukmanovića Tempa. Uvertira za njegov dolazak na te prostore bio je utjecaj koji se širio iz Bugarske nad Makedonijom, koji je za KPJ bio neprihvatljiv te je zbog toga poslan Dobrivoje Radosavljević. Njegovo djelovanje do 1943. godine bila je osnov za djelovanje Tempa, koji je došao kao nasljednik Radosavljevića, koje je imalo za cilj zblizavanja i prevođenje na svoju stranu komunističkog elementa u Makedoniji. Preuzeto iz James Richard Horncastle, *The Pawn that would be King: Macedonian Slavs in the Greek Civil War*. Simon Fraser University, 2016., 73-74. [Dalje: J. R. Horncastle, *The Pawn that would be King*]

⁷⁷Svetozar Vukmanović-Tempo, *Borba za Balkan*, 79-80. [Dalje: S. Vukmanović-Tempo, *Borba za Balkan*]

⁷⁸Isto, 81.

mobilizovanje albanskog stanovništva moglo biti korisno za četnički pokret koji bi to iskoristio da dobar srpskog i crnogorskog stanovništva privuče na svoju stranu pod parolom “čuvanja prastare srpske postojbine”. Odgovor rukovodstva KPJ upravo je naglasio kako je ta ideja opasna po narodnooslobodilački pokret i da bi od nje najviše koristi imali neprijatelji.⁷⁹ Sa druge strane, na relaciji Jugoslavije i Grčka također je postojalo određenih nedoumica, naročito u kontekstu Makedonije. Zaključci rukovodstva KPJ koji su predloženi Tempu jasno su istakli kako je potrebno da sve tri uključene strane objave zajedničku deklaraciju kojom će se priznati pravo makedonskog naroda da odlučuje o sebi. Grčki delegat je saopštio Tempu kako u grčkoj Makedoniji ima samo 10% makedonskog stanovništva i kako bi postavljanje problema grčke Makedonije uporedo sa narodnooslobodilačkom borbom Grčke doprinijelo mobilizovanju makedonskog stanovništva sa jedne strane, ali da bi sa druge strane izazvalo nezadovoljstvo grčkog naroda prema KPG.⁸⁰

Valorizirajući djelovanje Tempa i samu njegovu ličnost, Elisabeth Barker ga percipira kao “odličan izbor za ovu misiju zbog svoje odanosti komunizmu, hrabrosti i odlučnosti, ali da je imao i svojih mana u pogledu tvrdoglavosti. Upravo ta tvrdoglavost i “netaktičnost” je mogla smetati Tempu u njegovom zadatku iz razloga što je postojalo mnogo svađa i suparništva među partijama, kao i među balkanskim nacionalistima”.⁸¹ Pored toga, Barker dajući svoju ocjenu djelatnosti Tempa govori kako “Da je Foreign Office znao o djelatnosti Titovog izaslanika, Vukmanovića-Tempa, u vezi sa balkanskim komunističkim partijama i Makedonijom, od kraja 1942. godine nadalje, bio bi se zacijelo zabrinuo i postao sumnjičav, te bi se možda bio zabrinuo zbog britanske potpore Titovim partizanima...”.⁸²

⁷⁹S. Vukmanović-Tempo, *Borba za Balkan*, 83-84.

⁸⁰Lično iskustvo Tempa tokom njegovog djelovanja pruža jednu uvid u jednu dimenziju “makedonskog pitanja”, a s obzirom da i sami rad prati Jugoslaviju i Grčku kroz prizmu građanskog rata, vrijedno je istaći i još jednu dimenziju “Makedonskog pitanja” odnosno viđenje generala Markosa koji naglašava kako je njemačko-bugarska tajna služba stvorila plan o stvaranju “nezavisne Makedonije”, kako bi se izazvala zbrka na Balkanu. Imajući u vidu odluke donesene na zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu koje su definirale temelje budućeg uređenje Jugoslavije i Makedonije u sklopu jugoslovenske zajednice, Nijemcima je bila potrebna ideja “nezavisne Makedonije” kojom bi omeli odluke donesene u Jajcu ili barem stvorili zabunu u samoj Makedoniji. Također, formiranjem “nezavisne Makedonije”, Nijemci bi imali izlaz na Egejsko more. Preuzeto iz Dragan Kljakić, *General Markos*. Zagreb: Plava Biblioteka, 1979., 74. [Dalje:D. Kljakić, *General Markos*]

⁸¹Elisabeth Barker, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u drugom svjetskom ratu*. Zagreb: Globus, 1978., 182-183. [Dalje:E. Barker, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi*]

⁸²E. Barker, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi*, 139.

Do osnivanja Balkanskog štaba nije došlo, jer su predstavnici EAM-a postigli dogovor sa Engleskim štabom na Bliskom istoku prema kojem je Zervasu data mogućnost da organizuje svoju vojsku po oslobođenoj teritoriji i na osnovu toga ugovora su Englezi spriječili formiranje Balkanskog štaba.⁸³ Odlukama Antifašističkog sabora narodnog oslobođenja Makedonije, proglašena je Republika Makedonija 2. augusta 1944. godine, koja je trebala biti sastavnim dijelom buduće jugoslavenske federacije. Ovakva odluka makedonskog vrha bila je dio procesa koji je započet zasjedanjem AVNOJ-a 29. novembra 1943. godine, kada su donese odluke o makedonskom jeziku. Prva vlada nove republike organizovana je sredinom 1945. godine, ali je ovakav razlog događaja stavio komunističko vođstvo Jugoslavije u težak položaj prema Velikoj Britaniji, kao i velikog ogorčenja kako grčkih nacionalista, tako i grčkih komunista.⁸⁴

Jugoslovenski partijski i državni vrh pred sami kraj Drugog svjetskog rata i u periodu neposredno nakon njegovog završetka, bio je itekako oprezan i pasivan u svojoj vanjskoj politici. M. Ristović naglašava kako je neophodno uzeti u obzir mnoge unutrašnjopolitičke događaje u tome periodu poput primoravanja partijskog vrha na suradnju sa vladom u egzilu u kontekstu sporazuma Tito-Šubašić, tenzije između KPJ i Komunističke partije Bugarske u kontekstu „makedonskog pitanja“ kao i završne operacije za oslobođenje zemlje u ljeto 1945. godine uz dodatak komplikovanih odnosa sa velikim silama. Sagledavanje tih događaja od krucijalne je važnosti za razumijevanje držanja partijskog i državnog vrha Jugoslavije u kontekstu dešavanja u Grčkoj u decembru 1944. i januaru 1945. godine. „Dekemvrijana“ ili „decembarska zbivanja“ bila su uvod u još ozbiljniji grčki unutrašnji sukob na svim poljima.⁸⁵

Postavlja se pitanje o motivima kolebljive politike Jugoslavije spram dešavanja u Grčkoj i zašto Jugoslavija nije imala „jasniju“ reakciju spram decembarskog ustanka na ulicama Atine. Nekoliko mjeseci pred cjelokupna dešavanja, generalni sekretar Komunističke partije Grčke u odsustvu Zacharidisa, bio je Andreas Cimas koji je u junu 1944. godine stigao na Vis u glavni štab NOVJ-e tražeći materijalnu i diplomatsku pomoć od Jugoslavije u slučaju britanske intervencije u Grčkoj. Razgovori koje je vodio sa Aleksandrom Rankovićem Cimasu nisu dali

⁸³S. Vukmanović-Tempo, *Borba za Balkan*, 145.

⁸⁴M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 64.

⁸⁵Isto, 71. Identičnog stava po pitanju dešavanja u decembru 1944. godine na ulicama Atine je i Richard Crampton koji je u svojoj knjizi *Balkan posle Drugog svjetskog rata* istakao kako je „Dekemvrijana“ u potpunosti uništila svaku nadu za mirno rješenje sukoba unutar grčkog naroda. Preuzeto iz Richard Crampton, *Balkan posle Drugog svjetskog rata*. Beograd: Clio, 2003., 137. [Dalje: R. Crampton, *Balkan posle Drugog svjetskog rata*]

nikakav konkretan odgovor, dok je Titov odgovor na Cimasov zahtjev bio da je oružje koje Jugoslavija dobija od Britanije prijeko potrebno partizanskim jedinicama koje provode operacije konačnog oslobođenja zemlje od okupatora. Zahtjev je ponovno upućen Jugoslaviji na početku decembarskog ustanka od strane predstavnika Komunističke partije Grčke koji su u to vrijeme boravili u Beogradu, ali je taj zahtjev odbijen. Ristović navodi i mišljenje Lawrenca Wittnera koji je istakao kako je odbijanje tog zahtjeva bilo protivno obećanjima koja je KPJ dala Grecima u novembru iste godine, odnosno da će u slučaju britanske intervencije Jugoslavija pružiti pomoć EAM-u. Međutim, Ristović ističe kako ova tvrdnja nema svoju potvrdu u zapisnicima sa toga sastanka.⁸⁶

Odgovor na pitanje jugoslavenske kolebljive politike svakako da nije jednodimenzionalan. Najprije je tu dimenzija odnosa Jugoslavije i Velike Britanije, jer je angažovanje ekspedicionog korpusa britanske vojske u Grčkoj prema mišljenju Vladimira Dedijera u Beogradu dovelo do panike u političkom vrhu države u Beogradu, smatrajući kako je ovakav potez Britanije bio i svojevrsno upozorenje Jugoslaviji.⁸⁷ Samim time, Jugoslavija se uzdržavala od bilo kakve reakcije koja bi se sa britanske strane protumačila kao provokacija. Pored toga, sama pasivnost Moskve i Sovjetskog saveza spram događaja u Grčkoj bila je još jedan od povoda za jugoslavensku pasivnost i odsustvo bilo kakve ozbiljnije reakcije.⁸⁸ Iznenadujuće, jugoslavenska štampa prenosila je negativne reakcije i komentare iz britanske javnosti i politike o britanskom uključenju u događaje u Grčkoj. Međutim, kako ističe Ristović, ubrzo se „jezik“ štampe promijenio i postao dosta oštriji, što je za posljedicu imalo negativnu reakciju Britanaca koji su Titu poslali upozorenje o mogućim teškim posljedicama u slučaju neke specifičnije akcije sa jugoslavenske strane.⁸⁹ Dodatni razlog „posvećivanju pažnje“ Jugoslaviji jeste bio i njen geostrateški položaj u poslijeratnoj raspodjeli snaga i zona interesa.⁹⁰

Sa druge strane, pasivnost Sovjetskog saveza i odsustvo bilo kakve reakcije na dešavanja u Grčkoj bila su dodatni razlog jugoslavenske politike pasivnosti. Winston Churchill je već

⁸⁶M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 73-74.

⁸⁷Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito – Prilozi za biografiju*, Kultura, 1955., 238. [Dalje: V. Dedijer, *Josip Broz Tito*]

⁸⁸M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 75.

⁸⁹M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 76-77.

⁹⁰Branko Petranović ističe kako je geostrateški položaj Jugoslavije bio povodom zapadnim silama da se više zainteresiraju u Jugoslaviju i slabe njenu međunarodnu poziciju koristeći se i otporom rješavanju pitanja njenih sjeverozapadnih granica smatrajući da se na taj način brane interesi prozapadnih režima u Italiji i Grčkoj, te prevashodno parališe prodor Sovjetskog saveza u sredozemni region upravo preko Jugoslavije. Preuzeto iz Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije III*. Beograd: Nolit, 166-167. [Dalje: B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*]

krajem novembra 1944. godine istakao kako ne postoji nikakav kontakt između Moskve i EAM-a, dok je u poruci kanadskom predsjedniku vlade Churchill naglasio kako ima usmeno odobrenje i saglasnost Staljina da britanske trupe uđu u Grčku i da oslobode Atinu, što je u očima Churchilla bilo pohvalno pridržavanje dogovora između dvije sile, odnosno „Percentage agreement“-a. Ivan Majski, zamjenik komesara za inostrane poslove, istakao je kako se ne slaže sa Churchillovom konstatacijom kako je EAM „isključivi krivac“ za dešavanja u zemlji, ali da Sovjetski savez ostaje u potpunosti neutralan na dešavanja u Grčkoj. Takvo držanje Sovjetskog saveza i njegovog vrha, prema mišljenju Ristovića, imalo je odlučujući utjecaj na pasivnost balkanskih komunista, koji su se shodno tome fokusirali na učvršćivanje svoje vlasti i obračunavanje sa domaćim političkim konkurentima.⁹¹

Uprkos pasivnosti Sovjetskog saveza kao i političkog vrha Jugoslavije, u smislu zvanične i otvorene podrške Komunističkoj partiji Grčke, Jugoslavija je pristupila pružanju pomoći „komunističkoj“ strani u Grčkoj. Sa jedne strane, Vukmanović-Tempo ističe kako Jugoslavija nije primala priznanice za svoju pomoć u ratnom materijalu i naoružanju, jer su na nju gledali kao bratsku pomoć jedne komunističke partije drugoj. Milovan Đilas je također istakao kako je Jugoslavija pružala veliku pomoć Demokratskoj armiji Grčke, te da je u kontekstu samo ratnog naoružanja DAG-u dato preko 100.000 komada pušaka i preko 1.000 mitraljeza, ali i da Sovjeti nisu znali za početnu jugoslavensku pomoć.⁹²

Držanje zvanične pasivne politike od strane Jugoslavije i pružanje pomoći DAG-u u vidu ratnog materijala i naoružanja iza zastora, uveliko se zakomplikovalo 1948. godine kada dolazi do raskida odnosa između Jugoslavije i Sovjetskog saveza, koji je sa sobom povukao niz posljedica kako unutrašnjih, tako i vanjskih. Vladimir Dedijer, pišući o povijesti ovoga raskida, kao njegove početne korake vidi dolazak Milovana Đilasa i jugoslavenske delegacije u Moskvu i posjetu predsjednika bugarske vlade Dimitrova Rumuniji. Naime, na sastanku sa jugoslavenskom delegacijom je Staljin predložio da Jugoslavija, kako to navodi Dedijer,

⁹¹M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 79-81.

⁹²Informacije koje M. Ristović predstavlja u svojoj knjizi na 133-134. stranici, u kontekstu naoružanja dodatno se kontekstualiziraju informacijama Riste Poplazarova koji ističe da su tolike količine oružja bile su prijeko potrebne za DAG, jer Risto Poplazarov ističe kako su Makedonci dale neizmjeran doprinos u građanskom ratu u Grčkoj, čineći jednu polovinu Demokratske armije, odnosno 40.000 boraca, što dovodi DAG na brojku od 80.000 hiljada boraca. Preuzeto iz Risto Poplazarov, *Položaj, borbe i dostignuća Makedonaca u Egejskoj Makedoniji u prvoj polovici XX stoljeća*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 14, br. 3, 1982, 79. [Dalje:R. Poplazarov, *Položaj, borbe i dostignuća Makedonaca*]

„proguta“ Albaniju. Sa druge strane, Dimitrov prilikom svoje posjete Rumuniji je održao govor na kojemu se poteglo pitanje osnivanja balkanske konfederacije. Tom prilikom je Dimitrov istakao kako je to pitanje još uvijek preuranjeno, ali da kada se za to stvore uslovi, „balkanski narodi neće pitati imperijaliste i da neće voditi računa o njihovom suprotstavljanju“. Staljin je vrlo brzo reagovao i već početkom februara pozvao predstavnike Jugoslavije i Bugarske, te je upravo to, prema mišljenju Dedijera, bila prva faza napada Staljina na „nezavisnost i suverenost Jugoslavije“.⁹³ Sa druge strane, u jednoj analizi posvećenoj „evropskoj dimenziji“ koja analizira stanje u Evropi poslije rata i pretenzije „suprotstavljenog bloka“, u ovom slučaju SSSR-a i Staljina, naglašava se kako Staljin u nastojanju da održi veliko savezništvo koje je postojalo u toku rata, obuzdavao komuniste na zapadu i njihovim pokušajima da osvoje vlast, ali da je ostalo dosta drugih kriznih područja koja su ugrožavala Staljinove napore. Upravo je Jugoslavija predstavljala jedno od tih „kriznih područja“ u smislu da ju je bilo jako teško držati pod kontrolom.⁹⁴

U razrušenoj Evropi, pred kojom se nalazila dugotrajna obnova, pojavilo se pitanje i političkih veza i savezništava, kako bi se zamijenili oni odnosi koji su se u iskušenjima rata pokazali kao nedostatni. Zapadni saveznici, kreiranjem Organizacije Ujedinjenih Naroda i sa druge strane Sovjetski savez sa svojim satelitskim državama, postali su dva najjača, ali i jedina faktora na Balkanu. Samim time, odnos između ta dva faktora, postavljena na potpuno različitim ideološkim postavkama, je vrlo brzo stavljen pod prve tenzije i nesuglasice proglašavanjem „Trumanove doktrine“ 1947. godine.⁹⁵ Vođena tim stajalištima, SAD-e su nekoliko mjeseci poslije usvojile „Marshallov plan“ i on je obuhvatao sve zemlje Evrope, što je stavilo veliki izazov pred SSSR koji je na plan gledao kao „opasan“ i da bi posljedice njegove implementacije mogle biti pretvaranje evropskih zemalja u marionete SAD-a.⁹⁶ Odgovor sovjetskog političkog

⁹³Vladimir Dedijer, *Izgubljena bitka J.V. Staljina*, Rijeka: Liburnija, 1982., 51-52. [Dalje:V. Dedijer, *Izgubljena bitka*]

⁹⁴M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 283.

⁹⁵Tvrtko Jakovina upravo „Trumanovu doktrinu“ dovodi u vezu sa jugoslavenskom politikom spram dešavanja u Grčkoj ističući kako je ona „odgovor na britansku politiku“ i u tjesnoj vezi sa agresivnom politikom jugoslavenskog vrha koji je pružao pomoć grčkim komunističkim gerilcima. Preuzeto iz Tvrtko Jakovina, *Aktivna koegzistencija nesvrstane Jugoslavije*. U: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2017., 436. [Dalje:T. Jakovina, *Aktivna koegzistencija*]

⁹⁶Reakcija Kremlja ogledala se u jačoj kontroli istočnoevropskih zemalja, pozivajući komuniste da se odupru američkom imperijalizmu. Takvo držanje Kremlja i SSSR-a se najprije pokazalo u Čehoslovačkoj, gdje je došlo do raspuštanja višestranačke vlade i njenim preobražavanjem u potpuno komunističku vladu 1948. godine. Preuzeto iz Z. Rossidis, *Raskid Tito-Staljin*, 369-370.

vrha na Marshallov plan bio je osnivanje Informbiroa, koji je za cilj imao postavljanje komunističkih partija na Zapadu pod direktnu kontrolu SSSR-a, kako navodi Petranović.⁹⁷

Analizirajući uzroke koji su doveli do sukoba Tito-Staljin, Dušan Bilandžić ističe kako su brojni razlozi za takvo nešto, te kako je sukob već polako počeo sa sovjetskim pomaganjem partizana u oslobođenju Jugoslavije tokom Drugog svjetskog rata. Upravo zbog toga je Staljin smatrao za pravo da ima utjecaja i kontrole u Jugoslaviji i njenom poslijeratnom razvoju. Osnivanjem Informbiroa je takva inicijativa Staljina i vrha SSSR-a postala ostvariva, te slično kao i Petranović, Bilandžić Informbiro vidi kao organizaciju koja je imala za cilj pomaganje socijalističkih zemalja u njihovom putu u komunizam po sovjetskom modelu, ali i kao organizaciju pomoću koje je Staljin mogao ostvariti kontrolu nad partijama izvan SSSR-a.⁹⁸ Osnivanje Informbiroa je došlo u vremenu velike podijeljenosti poslijeratnog svijeta, hladnog rata i velikog nepovjerenja između suprotstavljenih blokova, što pokazuje i činjenica da su u OUN-u saveznice SAD-a nazivane „glasačkom vojskom“, dok su saveznice SSSR-a nazivane „satelitima“.⁹⁹

Vraćajući se na sami sukob, sovjetsko djelovanje na zemlje istočne Evrope preko Informbiroa sa ciljem onemogućavanja provođenja Marshallovog plana nije u svim kontekstima dalo uspjeha. Jedan od tih izuzetaka je i Jugoslavija, gdje su takvi pokušaji Sovjeta doveli do otvorenog sukoba Moskve i Tita, ali to nije bilo iznenađujuće kada se uzme u obzir kontekst jugoslavenskog vođe i ostalih istočnoevropskih zemalja. Za razliku od ostalih komunističkih vođa podređenih SSSR-u, Tito na vlast nije postavljen od strane SSSR-a i Crvene Armije, nego je to postigao vlastitim partizanskim snagama. Upravo zbog toga, iako najvažniji saveznik SSSR-a u istočnoj Evropi, Jugoslavija na čelu sa Titom nikada nije odustajala od svoje neovisnosti od Moskve i upravo takvo držanje u vremenu kada SSSR nastoji učvrstiti i prošiti svoj utjecaj u istočnoj Evropi, je u konačnici dovelo do sukoba. Informbiro je vrlo brzo izdao proglas u kojemu su Jugoslavija i Tito optuženi da slijede liniju koja udaljava od marksističko-

⁹⁷B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 198.

⁹⁸Dušan Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999., 179. [Dalje: D. Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*]

⁹⁹B. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 199.

lenjinističkih ideja,¹⁰⁰ te da su vođe Jugoslavije potpale pod utjecaj propagande usmjerene protiv Sovjetskog saveza.¹⁰¹

Sukob Tito-Staljin, doveo je Jugoslaviju u nezgodan položaj i prema mišljenju Ristovića, ovaj sukob se prelamao i kroz politiku i stavove o krizi u Grčkoj, te da je to bio ispit „internacionalne solidarnosti“ i spremnosti balkanskih članova „narodnih demokratija“ da prate instrukcije koje su dolazile iz moćnog centra komunističkog bloka.¹⁰² Ovaj sukob stavio je na test i odnose između dvije partije, odnosno Komunističke partije Grčke i KPJ u smislu zauzimanja stava grčkih komunista spram Jugoslavije.¹⁰³ Vrlo brzo nakon rezolucije Informbiroa, stigle su i prve optužbe iz Grčke na račun Jugoslavije u smislu da je ona počela surađivati sa „monarhofašistima“ tako što je otvorila svoje granice vladinim trupama i na taj način zabila nož u leđa borbi grčkih komunista. Optužbe su se dodatno intenzivirale u vremenu kada se kraj Demokratske armije Grčke sve više nazirao, te se Jugoslavija stavljala u ulogu jednog od najzaslužnijih faktora za krah grčkog pokreta.¹⁰⁴

Osvrćući se na Jugoslaviju i njen razvoj i djelovanje u toku Drugog svjetskog rata, primjetno je kako Jugoslavija, iako preokupirana vlastitom borbom za oslobođenje, nikada nije ispuštala iz vida „širi“, balkanski kontekst oslobođenja svih naroda. To odlično pokazuje i djelovanje Vukmanovića-Tempa i ideje o osnivanju zajedničkog štaba za vođenje oslobodilačkih borbi protiv okupatora. Za razliku od mnogih drugih istočnoevropskih zemalja, koje su se okupacije oslobodile dolaskom i na račun Crvene armije, Jugoslavija je svoju slobodu postigla samostalno, uz malu uključenost Crvene armije pred kraj rata. To akcentira i Fabijan Trgo

¹⁰⁰Zvanični odgovor jugoslavenskog državnog vrha na ovakve optužbe zasnivao se na negiranju istih, ali će se kako ističe Jeronim Perović, Tito pozvati upravo na jugoslavenski odabir vlastitog puta prema socijalizmu kao uzrok sukoba, zarad stjecanja političke podrške jugoslavenskog stanovništva. Preuzeto iz Jeronim Perović, *The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence*, U: *Journal of Cold War Studies*, 9:2, MIT Press, 2007., 35-36.

[Dalje: J. Perović, *The Tito-Stalin Split*]

¹⁰¹Rezolucija Informbiroa protiv Jugoslavije donesena je 28. jula 1948. godine, ali vijesti o početnim trzavicama između Jugoslavije i SSSR-a pojavile su se u grčkim sredstvima informisanja već 2. jula kada je prenesena informacija iz Times-a u kojoj se govori o uhićenju i likvidaciji viših struktura KPJ. Preuzeto iz Z. Rossidis, *Raskid Tito-Staljin*, 371-373.

¹⁰²M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 284-285.

¹⁰³Dragan Kljakić ističe kako je sukob Tito-Staljin najviše pogodio između ostalog i Komunističku partiju Grčke, ukoliko se izuzme KPJ, upravo iz razloga što je ona bila u mogućnosti da u pravom smislu te riječi „snabdijee“ Demokratsku armiju Grčke, što pokazuje i pritužba KPG-a Sovjetima u pogledu grčkih potreba za ratnim materijalom 1948. godine u ljeto nedugo nakon raskida Tito-Staljin. Preuzeto iz Dragan Kljakić, *Izgubljena pobjeda Generala Markosa – Građanski rat u Grčkoj 1946-1949*. Beograd: Narodna Knjiga, 1987., 191. [Dalje: D. Kljakić, *Izgubljena pobjeda Generala Markosa*]

¹⁰⁴M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 304-306.

naglašavajući kako je na razgovorima u Moskvi 1944. godine postignut dogovor o „privremenom stupanju snaga Crvene armije na istočnu teritoriju Jugoslavije“, te da će tamo gdje su prisutne jedinice Crvene armije civilnu vlast obnašati Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije, te predstavlja i vijest sovjetske agencije Tass koji je o tome objavio komuniké 28. septembra 1944. godine.¹⁰⁵ Shodno tome, Jugoslavija sa Titom na čelu je izrazito cijenila rezultate svoje borbe i u odnosu sa SSSR-om kao vodećom svjetskom, ali i socijalističkom zemljom, što je u konačnici dovelo do sukoba. Uprkos vlastitoj obnovi i teškoj situaciji, Jugoslavija je sve do sukoba sa Staljinom pružala značajnu pomoć Grčkoj, ali je sukob doveo do pogoršanja odnosa između grčke i jugoslavenske komunističke partije. Pogoršanje je dovelo do prekida pomoći iz Jugoslavije i u konačnici do kraha narodnog pokreta u Grčkoj, a upravo zbog sukoba sa Staljinom je KPG pokrenula niz optužbi protiv KPJ kao značajnog faktora u krahu narodnog pokreta u Grčkoj.

¹⁰⁵Fabijan Trgo, *Oslobođenje Jugoslavije (1944-1945)*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 7, br. 3, 35. [Dalje:F. Trgo, *Oslobođenje Jugoslavije*]

Dešavanja u susjedstvu kroz slovo *Oslobođenja*

Grčki građanski rat, promatrano kroz literaturu u prethodnim poglavljima, bio je sve osim samo „građanski rat“, te ga je isti moguće promatrati iz mnogo različitih pozicija i u mnogo dimenzija. Počevši od promatranja građanskog rata kao sukoba „ljevice i desnice“ za vlast u oslobođenoj Grčkoj, pa sve do analiziranja uloga kako „regionalnih sila“ poput Jugoslavije i drugih balkanskih zemalja i njihovog odnosa i držanja spram tih dešavanja, tako i svjetskih sila ili suprotstavljenih blokova koji su koristili svaku priliku za proširenje svojih interesnih sfera, građanski rat u Grčkoj bio je mnogo više od isključivo „grčkog“ sukoba. Analiza literature, kako „strane“ tako i „domaće“ ovakvu tezu jasno potvrđuje i argumentira. Shodno tome, potpuno novu dimenziju gledanja na dešavanja u Grčkoj daje analiza izvora, u ovom slučaju lista *Oslobođenje*, masovnog sredstva informisanja o tim turbulentnim godinama kako za svijet, tako i za region Balkana.

Uzimajući decembarski ustanak kao jednu od definirajućih tački građanskog rata u Grčkoj, list *Oslobođenje* 16. decembra 1944. godine na svojoj naslovnoj stranici donosi članak pod naslovom „Smisao događaja u Grčkoj“. U tom članku se objašnjava pozadina i uzrok dešavanja početkom decembra u Grčkoj, te se daje i karakterizacija sukobljenih strana. Na samome početku članka ističe se kako „Već četrnaest dana vode se u Ateni i Pireju krvave borbe između snaga narodnooslobodilačke vojske Grčke, s jedne strane, i grčkih bivših kvislinško-emigranških trupa pod komandom izbjegličkih oficira, s druge strane. Prema svakodnevnim izvještajima londonskog radija, u taj oružani sukob umješale su se i britanske trupe.“¹⁰⁶ List *Oslobođenje* već u prvom pasusu ovoga članka vezanog za dešavanja u Grčkoj u mjesecu decembru, jasno kategorizira dvije sukobljene strane od kojih je jedna „kvislinško-emigrantska“, na taj način kombinirajući i jedinice grčke vojske koji su okupaciju proveli u emigraciji, kao i onaj dio grčke vojske koji je surađivao direktno sa okupatorom. Također, imajući u vidu da je ovo jedan od prvih brojeva *Oslobođenja* koji su izdani, potrebno je istaći i činjenicu da se već i u ovim prvim brojevima jasno ističe umješanost „vanjskog“ faktora u ovom „unutrašnjem“ sukobu, te će kasniji brojevi *Oslobođenja* još detaljnije to elaborirati.

¹⁰⁶*Oslobođenje*, 16. decembar 1944., god. II, 19, 4.

Zanimljiva nota u ovom broju *Oslobođenja* i konkretno u ovome članku jeste i ta „lokalna“ dimenzija Jugoslavije, jer je u to vrijeme uveliko trajala narodnooslobodilačka borba protiv okupatora u Jugoslaviji. Shodno tome se *Oslobođenje* u ovome članku osvrće i na reakciju svijeta povodom ovih dešavanja ističući kako su „ti događaji izazvali ogromno interesovanje čitavoj svjetskoj javnosti“, ali i kako su ta dešavanja promatrana sa dva potpuno različita gledišta u zaraćenom svijetu. *Oslobođenje* o tome piše sljedeće: „Dok demokratsko javno mišljenje u Evropi i Americi sa uzbuđenjem i zabrinutošću prati razvoj događaja u grčkoj prijestolnici, nastojeći da iz kratkih i protivrječnih telegrafskih izvještaja dobije jasniju predstavu o političko-vojnoj situaciji u Grčkoj i pronikne u suštinu događaja, dotle fašistička štampa i radio, zlurado trljajući ruke, žele svojim pristalicama da objasne najnovije grčke događaje kao potvrdu za realnost onih obmana koje Gebelsova propaganda kroz duge mjesece željela da utuvi fašistima u glavu kao utjehu“. ¹⁰⁷ Iz predočenog se jasno vidi kako u „novom“ svijetu, koji se u tim trenucima pisanja ovoga članka *Oslobođenja* stvara, potreba za informacijama je nikada veća i kako ljudi nastoje da iz malobrojnih i ponekad suprotstavljenih informacija koje dobijaju formiraju pravu sliku o dešavanjima u Grčkoj. Shodno tome, na neki način *Oslobođenje* kao da svoju ulogu vidi upravo u tome da donese jasne i egzaktno informacije, kako bi narodi Jugoslavije, odnosno čitaoci *Oslobođenja*, bili zaštićeni od „zablude“ i „fašističke propagande“.

Tražeci uzrok ovome sukobu i decembarskim dešavanjima, *Oslobođenje* vrlo jasno i jednostavno pronalazi „krivca“ za ovu krizu navodeći da „Politička kriza koja je u Grčkoj dovela do krvavih sukoba, izazvana je time što je vlada Papandreua počela da saraduje sa dojučerašnjim kolaboracionistima, da se oslanja na kvislinške trupe i da izdajnike štiti od pravedne kazne, izigravajući tako ne samo najosnovnije demokratske zahtjeve grčkog naroda već i međunarodne obaveze koje nedvosmisleno proističu iz odluka moskovske konferencije“. ¹⁰⁸ Prema viđenju *Oslobođenja* jasan krivac i uzročnik svih dešavanja jeste vlada na čelu sa Papandreuom, koja se po povratku u zemlju nije pridržavala postignutih dogovora, te je odmah krenula užurbano sa radom protiv EAM-a i ELAS-a. U daljnjem tekstu se navodi da „Istovremeno, Papandreuova vlada je zavela preko svojih izbjegličkih ministara politički kurs kojim se išlo ka raspuštanju ELAS-a i produžilo sa zavođenjem jednog antidemokratskog režima u zemlji. Šest ministara narodnooslobodilačkog fronta otpora, EAM-a, ne mogavši unutar vlade suzbiti takve agresivne

¹⁰⁷ *Oslobođenje*, 16. decembar 1944. godine, god. II, 19, 4.

¹⁰⁸ Isto, 4.

tendencije, istupilo je iz vlade i javno žigosalo tu politiku“.¹⁰⁹ Iz ovoga se jasno može zaključiti kako je uzrok i povod za sve probleme i sukobe koji su se desili u mjesecu decembru zapravo „antidemokratsko“ djelovanje grčke vlade na čelu sa Papandreuom, te kako je EAM-ov element u vladi, tačnije šest ministara koliko su imali, bili stavljeni u takvu poziciju da ništa nisu mogli promijeniti, te da su zbog toga i napustili vladu za koju su se vodili dugi pregovori, kako je već pokazano kroz stavove literature u prethodnom dijelu rada.

Kada su u pitanju isključivo „činjenice“ odnosno informacije koje *Oslobođenje* u ovome članku predočava svojim čitaocima, može se reći kako su te informacije u velikoj mjeri objektivne i istinite. Međutim, informaciju u nekom sredstvu javnog informisanja nemoguće je predstaviti u pravome svjetlu bez uzimanja u obzir način ili u ovom slučaju jezik kojim je ta informacija predstavljena. Pišući o ovim stvarima, autori poput Delaporte, Villiotisa i Abbota, zauzimaju sličan stav koji se ogleda u isticanju toga da je konferencija u Libanonu ključna za postavljanje temelja nove i oslobođene Grčke.¹¹⁰ Naime, tada je potpisan sporazum između predstavnika EAM-a i vlade u izbjeglištvu na čelu sa Papandreuom, kojim su definirani aspekti vlade koja se treba formirati po istjerivanju njemačkih trupa iz Grčke, kao i aspekti formiranja nove vojske Grčke od tada postojećih vojnih formacija. Sukladno tome, sve jedinice su trebale biti razoružane zarad formiranja nove vojske od njih, ali je odluka Papandreua da prvo rasformira ELAS, pa tek onda provladine orijentirane formacije, dovela do nezadovoljstva EAM-a i u konačnici do sukoba.¹¹¹ Upravo spomenuti zaključci do kojih je historiografija došla u velikoj mjeri odgovaraju onome što je *Oslobođenje* 1944. godine izvjestilo o dešavanjima u Grčkoj, glede uzroka decembarskih dešavanja. Prema slovu *Oslobođenja*, uzročnik dešavanja je Papandreu i vlada koju je „kontrolisao“ te tako zaveo antidemokratski kurs sa namjerom razoružavanja ELAS-a, što svakako da nije netačno, ali nedostaje i aspekt da je raspuštanje ELAS-a i drugih vojnih formacija u Grčkoj predviđeno dogovorom postignutim na konferenciji u Libanonu.

Na samome kraju članka *Oslobođenje* ističe kako zapravo „otvoreno traženje da se raspusti vojska koju je narod stvorio u najtežim danima svoje istorije, znači napasti i sam grčki

¹⁰⁹*Oslobođenje*, 16. decembar 1944. godine, god. II, 19, 5.

¹¹⁰S. Villiotis, *From Sceptical Disinterest to Ideological Crusade*, 39-40; F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 5-6; E. Delaporta, *The role of Britain*, 33-34.

¹¹¹Isto, 33-34.

narod i njegov narodno-demokratski poredak, za koji su položeni toliki životi i proliveno toliko krvi.“ Kao dodatak tome, osvrćući se na grčku vladu i Papandreua, povlači se paralela između dvije zemlje i dva narodnooslobodilačka pokreta ističući kako „Narodi Jugoslavije znaju vrlo dobro koliko su im zla u njihovoj narodnooslobodilačkoj borbi nanosile emigrantske vlade Jovanovića, Trifunovića ili Purića. Oni poznaju metode i ciljeve koje je i po cijenu bratoubilačkog i građanskog rata, u ime tih vlada, želio postići njihov ministar vojni, Draža Mihajlović.“ Kako bi se što jasnije istakla sličnost uslova narodnooslobodilačke borbe naroda u Jugoslaviji i Grčkoj, *Oslobođenje* pronalazi Dražu Mihailovića u grčkom obliku u vidu pukovnika Zervasa ističući da „I Grci imaju svog Dražu Mihailovića. To je pukovnik Zervas, politički pustolov, bez koga se nije mogao obaviti nijedan od onih brojnih državnih udara i prevrata u predratnoj Grčkoj“.¹¹²

Pukovnik Zervas, vodeća ličnost EDES-a, najvećeg pokreta otpora u Grčkoj pored ELAS-a, vođen idejama antikomunizma i antimonarhizma je u toku borbe protiv njemačke vojske jedan vremenski period surađivao sa ELAS-om na inicijativu britanskog SOE-a.¹¹³ Međutim, kako ističe historiografija, ta suradnja je vrlo brzo doživjela svoj krah te su se ELAS i EDES vrlo brzo sukobili između sebe, sa tim što je EDES odlučio pomoć pružiti i potražiti od okupatora, odajući informacije njemačkoj vojsci o položajima ELAS-a i kretanjima njegovih jedinica.¹¹⁴ Shodno tome, kategorizacija pukovnika Zervasa kao „grčkog Draže Mihailovića“ možda jeste po načinu ekspresije banalna, ali zasigurno da suštinski i historijski ima osnova za takvu kategorizaciju i poređenje. Pored toga, velika pažnja je usmjerena na izjednačavanje problema sa kojima se narodnooslobodilački pokreti u Jugoslaviji i Grčkoj susreću, u vidu djelovanja emigrantskih vlada koje nastoje porušiti tekovine narodne borbe. Moguće da je cilj takvog poređenja i stvaranje još većeg animoziteta od strane stanovništva prema stanju prije i vrijednostima koje je to „stanje“ ili „sistem“ promovirao i njegovao, odnosno kako bi se pokazalo da optužbe NOP-a na račun emigrantske vlade i njenih poteza nisu neutemeljene i da se i u drugim zemljama dešavaju iste stvari u kontekstu vlada u emigraciji i njihovog djelovanja.

U kontekstu dešavanja u Grčkoj, od izuzetne važnosti je članak u listu *Oslobođenje* od 26. januara 1945. godine. To je zapravo članak koji je objavila *Borba*, organ Komunističke

¹¹²*Oslobođenje*, 16. decembar 1944., god. II, 19, 5.

¹¹³P. T. Calbos, *Cold War Conflict*, 14.

¹¹⁴F. J. Abbot, *The Greek Civil War*, 5.

partije Jugoslavije, čiji je autor Edvard Kardelj, a *Oslobođenje*u potpunosti prenosi taj članak. Iako se člankom ne tretira direktno Grčka i dešavanja u istoj, Kardelj promatra i analizira „Istorijsko mesto nove Jugoslavije“ i ulogu koju Jugoslavija može imati u pomoći drugim pokretima otpora u fašistički okupiranim zemljama. Dakle, iako se tekst direktno ne odnosi na dešavanja u Grčkoj, ovaj članak značajan je za pitanje Jugoslavije i grčkog građanskog rata u smislu jugoslavenskog shvatanja vlastite uloge u novome svijetu i koji utjecaj ona može imati na razvoj drugih narodnooslobodilačkih pokreta u drugim zemljama. Naime, Kardelj u članku analizira djelovanje dva uzajamna faktora, a to su djelovanje „moralno-političke potpore koju je demokratska i slobodoljubiva svjetska javnost ukazivala narodnooslobodilačkom pokretu u našoj zemlji“, te kako je sa druge strane „naša borba utjecala i utječe na borbu evropskih naroda koji stenju pod fašističkim jarmom“.¹¹⁵

Osvrćući se na položaj nove Jugoslavije, Kardelj ističe kako je „pitanje naše nove Jugoslavije i obezbjeđenja njenih demokratskih tekovina već je odavno postalo više nego samo naše pitanje. Ono, s jedne strane, mobiliše slobodoljubive mase drugih zemalja za odbranu demokratskih prava, nacionalnog samoopredjeljenja i nezavisnosti, a sa druge strane, vezuje ruke zaverenicima protiv principa demokratije i nacionalne slobode“. Upravo prerastanje pitanja nove Jugoslavije od isključivo „jugoslovenskog“ pitanja do mobilizirajućeg faktora, koji druge narode podstiče i održava u borbi protiv okupatora. Međutim, Kardelj ipak uočava razliku između NOP-a u Jugoslaviji i drugih narodnih pokreta ističući kako „nije dovoljno samo pristati uz narodnooslobodilačku platformu, nego pristati i na neumoljivu borbu oružjem. Pitanje akcije postalo je probni kamen za iskrenost narodnooslobodilačkih napora.“. Na kraju, sumirajući sve svoje poglede, Kardelj izjavljuje kako su „narodi Jugoslavije u toku svoje borbe protiv okupatora, unijeli snažan doprinos u određivanju budućeg demokratskog razvitka u svijetu“.¹¹⁶ Dakle, iako ne spominje dešavanja u Grčkoj, Kardeljev članak značajan je za njihovo razumijevanje u kontekstu shvatanja pogleda koji Jugoslavija i jugoslavensko stanovništvo ima na vlastiti položaj i utjecaj, kako u regionu, tako i u svijetu. Na određeni način, „novi historijski položaj Jugoslavije“ i vrijednosti za koje se NOP borio postale su ujedno i mobilizirajući faktor, prema mišljenju Kardelja, ali i „obavezujući“ faktor u kontekstu Jugoslavije da pruži istu onu podršku koju je i sama dobila od „slobodoljubive i demokratske“ svjetske javnosti.

¹¹⁵*Oslobođenje*, 26. januar 1945. godine, god. III, 22, 2.

¹¹⁶Isto, 2.

„Crveni“ ljudi protiv „bijelog“ terora

Grčki građanski rat, pored toga što nije bio isključivo „grčki“ sukob unutar države dobijajući mnoštvo drugih dimenzija uslijed prelamanja interesa i vizija suprotstavljenog svijeta nakon sumraka Drugog svjetskog rata, dobio je također mnoštvo dimenzija u „unutrašnjem“ smislu. Prije svega to se odnosi na činjenicu da grčki građanski rat nije bio isključivo sukob između desnice i vlade sa jedne strane, te ljevice sa druge, nego se zapravo odrazio na sve dimenzije društva koje je tek prebrodilo težak period njemačke okupacije i koje će se vrlo brzo pronaći između dvije vatre. Jedna od tih dimenzija jeste i poznati „bijeli teror“, odnosno reprekusije grčke vlade spram EAM-a i njegovog vojnog krila ELAS-a, kao i svih ljudi koji su na bilo koji način dovođeni u vezu sa njima. Dosadašnja historiografska dostignuća na polju građanskog rata u Grčkoj u velikoj mjeri su rasvijetlila pitanje „bijelog terora“ usmjerenog protiv simpatizera Komunističke partije Grčke, te se stoga postavlja pitanje na koji način je tadašnje *Oslobođenje* pristupilo tome pitanju, kao i na koji način je to predstavljalo u svojim tekstovima.

Pristupajući pitanju „bijelog terora“, mnogobrojni autori koji su se bavili građanskim ratom poput Delaporte,¹¹⁷ i Georgiosa Karrasa,¹¹⁸ naglašavaju kako je teror postao evidentan nakon potpisivanja sporazuma u Varkizi kojim su prekinute ogorčene borbe EAM-a i vlade. U svome tekstu, Karras citira i čuveni *London Times* koji je izvještavao o stanju u Grčkoj nakon sporazuma u Varkizi, te članak govori o tome kako su „EAM i njegove pristalice izložene kaznama u raznim oblicima. Bivši pripadnici ELAS-a su premlaćivani, hapšeni i osuđeni u montiranim optužbama. Na stotine radnika je otpušteno zbog njihove „antinacionalne“ djelatnosti, što u prevodu znači „zbog njihove pripadnosti EAM-u...“. Osvrćući se na pitanje „krivca“, Karras zauzima jasan i nedvojbjen stav da su grčki nacionalisti i desničari isključivi krivci za pretvaranje sporazuma u Varkizi u „mrtvo slovo na papiru“, te da je kao posljedica toga krenuo teror usmjeren protiv „onih drugačijih“.¹¹⁹ Stav Karrasa u velikoj mjeri dijeli i Derek Taylor, koji također krivca vidi u grčkim nacionalistima i desničarima.¹²⁰

¹¹⁷E. Delaporta, *The role of Britain*, 38.

¹¹⁸Georgiosa Karras, *The Revolution that Failed – The Role of the Greek Communist Party in the Period 1941-1949*. Winnipeg, Manitoba, 1985., 109. [Dalje:G. Karras, *The Revolution that Failed*]

¹¹⁹Isto, 109-110.

¹²⁰D. Taylor, *The Evolution of the Greek crisis*, 11.

Pitanje koje se uvijek postavlja kada je u pitanju nepravedan ili čak „nehuman“ odnos jedne grupe ljudi spram druge grupe jeste zapravo „Zašto?“. Slušajući jedan od intervjua američkog veterana rata u Vijetnamu, u kojemu prepričava svoje iskustvo i doživljaj onoga što je proživio u Vijetnamu, na pitanje novinara o „gadostima“ koje su tamo činjene je odgovorio sljedeće „There was a right and there was a wrong, but it didn't feel like the wrong was that far away from the right, so I stepped over the line, and it didn't feel no different“. Uprkos tome što je kontekst iskustva intervjuisanog veterana i dešavanja u Grčkoj nakon sporazuma u Varkizi drugačiji, u smislu toga da sa jedne strane traje otvoreni rat dvije države, dok sa druge strane traje „mirni period“ nakon sukoba i postignut dogovor, izgovorene riječi američkog veterana dobijaju još više na težini i značaju, jer prema mom mišljenju pokazuju koliko „turbulentna“ vremena u kojima su zakon i pravda relativizirani na nivo vlastitog rasuđivanja, zapravo dehumaniziraju ljude.¹²¹

Vraćajući se na pisanje *Oslobođenja*, prvi članak koji tretira ovo pitanje pojavljuje se tek 1947. godine u mjesecu junu. Naravno, ovo nije posljedica „nežurnosti“ novinske redakcije, nego posljedica toga što veliki dio brojeva *Oslobođenja* iz njegovih prvih godina postojanja nije sačuvan. Polovinom juna, odnosno 17. juna 1947. godine, *Oslobođenje* je prenio vijest dopisnika *Tanjuga* u kojoj se navodi kako je prijeki sud u Lerinu osudio na smrt četvero demokratskih građana. U drugom dijelu članka prenosi se vijest koju su objavile grčke novine *Rizospastis* gdje se govori o broju stradalih uslijed „bijelog terora“ od 1946. godine pa sve do sada, te se navodi da je do danas „1716 grčkih domoljuba“ ubijeno i strijeljano od strane monarhofašista.¹²² Već narednog mjeseca, u svome 215. broju, *Oslobođenje* donosi novu vijest glede terora vladinih snaga u vidu memoranduma koji je Centralni komitet EAM-a uputio Savjetu bezbjednosti OUN-a. U memorandumu se jasno ističe nekoliko zločina koje su „monarhofašističke“ snage izvršile nad „demokratskim stanovništvom“ na Peloponezu, te kako u vezi sa ovim zločinima, Grčka vlada jeste izrazila negodovanje, ali „nije preduzela ništa da se zločinci uhapsu i kazne. Ona je tako postupila zato što su ovi zločinci u stvari organi vladinih faktora“.¹²³

Još jedne zanimljiva instanca jeste i način na koji je EAM, pored pripisivanja krivice vladinim snagama i činovnicima sa ciljem apeliranja „vanjskom“ faktoru za reakciju, vlastitim

¹²¹<https://www.youtube.com/watch?v=i4xt5DoleSU&list=LL&index=3> Pristupljeno 03.07.2021. godine

¹²²*Oslobođenje*, 17. jun 1947. godine, god. V, 201, 4.

¹²³*Oslobođenje*, 4. juli 1947. godine, god. V, 215, 4.

komentarima i izjavama nastojao da vladin pritisak putem terora okrene u svoju korist. Naime, mnoge izjave glede progona i ubijanja simpatizera EAM-a zasigurno da su imale i za cilj pridobijanje do tada „neodlučnog“ dijela stanovništva na svoju stranu. Kao potvrda ovoj tezi mogla bi se iskoristiti i vijest koju je *Oslobođenje* prenijelo 14. juna 1947. godine o novoj izjavi CK EAM-a povodom masovnih hapšenja. U toj izjavi se ističe kako upravo „mnogobrojna hapšenja članova EAM-a dokazuju da je demokratski pokret duboko prodro u narodne mase Grčke“, čime EAM ističe činjenicu da sve veće represivne akcije protiv njih zapravo stvaraju „kontra efekat“. Također, navodi se kako je grčka vlada zapravo ta koja „nije za mirno rješenje unutrašnjeg pitanja“, te da upravo masovna hapšenja to pokazuju i „očajničko nastojanje vlade da se proširi građanski rat“, što je svakako u skladu sa karakterizacijom te strane kao „monarhofašista“.¹²⁴

Polovinom mjeseca augusta, *Oslobođenje* donosi vijest o tome kako je „U Grčkoj je samo u mjesecu julu deportovano na ostrva 10.000 lica“, te se u potpunosti prenosi izjava člana Centralnog komiteta EAM-a Lulisa. On je istakao kako je vlast na čelu sa Caldarisom usvojila novi zakon prema kojemu su uspostavljene „komisije za bezbjednost“ koje imaju mogućnost da bez sudskog postupka deportuju građane. Lulis dalje navodi kako je deportovanima davano samo 800 kalorija hrane što je dovelo deportovane do velike gladi i da su solidarnošću mještana na otocima spašeni smrti uzrokovane glađu. Svoju izjavu Lulis završava prenošenjem nekih informacija iz telegrama koje su poslali deportovani građani u kojima navode kako su izloženi čestom batinanju od strane vojnika, koji pored toga sprječavaju i dolazak namirnica na otoke. Kao glavni razlog ovakvom tretiranju građana, Lulis ističe njihovo političko opredjeljenje, odnosno simpatije spram EAM-a.¹²⁵

U mjesecu septembru, *Oslobođenje* donosi nove vijest u vezi s dešavanjima u Grčkoj. Radi se o izjavi EAM-a putem radio stanice Demokratske armije u kojoj se poručuje kako „Nova grčka vlada neće ublažiti krizu koju preživljuje monarhofašizam“. Unutar ovog novinskog članka u kontekstu terora nad „prokomunističkim“ stanovništvom značajan je jedan dio koji govori kako „monarhofašističke vlasti u grčkoj nastavljaju sa ubijanjem demokratskih građana“. U daljenjem tekstu se navodi kako je vlast u nekoliko mjesta diljem Grčke, poput Tri kale, Atine, Peleponeza i

¹²⁴*Oslobođenje*, 14. juli 1947. godine, god. V, 224, 6.

¹²⁵*Oslobođenje*, 16. august 1947.godine, god. V, 252, 4.

u Serezu, strijeljala demokratske građane. Također, daje se i opis jednog od takvih događaja u kojima je „monarhofašistički“ bandit ubio 37 seljaka, najprije 30 njih, dok je ostalih sedam nosilo tijela do bunara u koji su bačena, a potom je ubio i tu sedmoricu.¹²⁶

Trinaest dana poslije, *Oslobođenje* prenosi novu vijest o dešavanjima u Grčkoj, koja je značajna u kontekstu rasvjetljavanja pitanja „bijelog terora“. Naime, radi se o izjavi EAM-a putem radio stanice DAG-a o „amnestiji“ monarhofašističke vlade u kojemu se između ostaloga kaže kako je između ministra vojske i ministra unutrašnjih poslova došlo do neslaganja povodom jedne od tački Naredbe o amnestiji. Naravno, radi se o odredbi kojom se zabranjuje „žandarima i pripadnicima monarhofašističke odbrane da ubijaju i muče svakog demokratski nastrojenog građana koji bi im pao u ruke“. Zanimljivo je to i što se u izjavi EAM-a vidi i određena doza podsmijavanja glede nastale situacije u smislu rečenice „Kada je zvanično, unutar samog ministarskog savjeta, došlo povodom toga do razmimoilaženja, može se pretpostaviti šta će biti nezvanično.“. Na kraju teksta se zaključuje kako ovo razmimoilaženje zapravo znači „da ministri daju nalog svojim zločinačkim bandama da sprovode „amnestiju“ kao i ranije, to jeste da muče, sakate i ubijaju svakoga onog koji bi bio tako naivan da im se preda.“.¹²⁷

Nedugo nakon toga, u broju objavljenom 22. septembra 1947. godine, *Oslobođenje* prenosi vijest o tome kako je veliki broj izbjeglica iz Grčke, uslijed monarhofašističkog terora prebjeglo na teritoriju Bugarske. Prenosi se kako ljudi napuštaju cijela sela uslijed izloženosti teroru monarhofašista, te kako je prije dva dana preko tri stotine ljudi prešlo na bugarski teritorij. U daljnjem tekstu se navodi kako su izbjeglice u razgovoru sa vlastima i predstavnicima štampe predstavili teror kojemu su bili izloženi zbog kojeg su bili i primorani da napuste svoja ognjišta. Zanimljiv detalj u ovome članku jeste i podatak prema kojemu „među izbjeglicama nema mladića, jer su svi koji su sposobni da nose oružje, a oni koji nisu uspjeli da se priključe DAG-u, odvedeni nasilno od strane grčkih monarhofašista.“. Dakle, sudeći prema ovome tekstu, teror ne samo da je usmjeren protiv „demokratskih građana“, ili u prevodu simpatizera EAM-a, nego se sistematski radi na slabljenju osnove za regrutovanje novih članova u „redove komunista“ odvođenjem svih onih sposobnih za borbu koji se do tada nisu pridružili ELAS-u.¹²⁸

¹²⁶*Oslobođenje*, 1. septembar 1947. godine, god. V, 265, 4.

¹²⁷*Oslobođenje*, 14. septembar 1947. godine, god. V, 276, 6.

¹²⁸*Oslobođenje*, 22. septembar 1947. godine, god. V, 283, 4.

Kako bi se prikazalo da teror koji sprovodi vlada ili riječima *Oslobođenja* monarhofašisti nije isključivo „njihov“, odnosno da ga Britanija i Amerika ne sprječavaju, te samim time odobravaju, 14. novembra 1947. godine prenosi se komentar Demokratske armije Grčke u kojemu se ističe kako „Britansko ministarstvo spoljnih poslova želi da prikrije teror koji se po njegovim instrukcijama vrši nad grčkim narodom“. U tom komentaru DAG-a ističe se kako je „Britansko ministarstvo spoljnih poslova objavilo saopštenje kojim upozorava grčku vladu na zvjerstva koja u Grčkoj čine „uglavnom partizani““. Dodatno ogorčenje izazvalo je i to što je samo par dana prije ovog saopštenja, prema navođenju DAG-a, *Daily Mirror* objavio članak koji govori o zvjerstvima koje vladini vojnici čine „u britanskim uniformama, naoružani britanskim oružjem i pred očima britanskih vojnika“, čime se jasno ističe da se na Britaniju gleda kao jednog od „pokrovitelja“ terora koji „monarhofašistička“ vlada provodi na grčkim stanovništvom, te kako je ovakav postupak nastojanje Britanije da prikrije teror koji se dešava „prema njihovim instrukcijama“.¹²⁹

Svojevrsnu monotoniju izvještavanja o zločinima i odnosima grčkih vlasti spram građana u vidu strijeljanja, deportacija, maltretiranja i slično, razbijaju članci koji tu „dimenziju“ grčkog građanskog rata stavljaju u jedan „globalniji“ kontekst u smislu povezanosti velikih sila sa sprovođenjem nasilja ili pak reakcije javnosti unutar tih zemalja na vijesti o tome. U tom kontekstu značajna su dva članka iz *Oslobođenja*, a prvi od njih je objavljen 16. septembra 1947. godine u kojemu se prenosi izjava engleskog pukovnika koji je boravio u Grčkoj kao dio ekonomske misije. Pukovnik Shepard ističe kako je grčka, monarhofašistička „policija bezbjednosti“ ugušila sve ljudske slobode u zemlji, te pored toga prekinula snabdijevanje hrane u mnogim dijelovima zemlje što potkrepljuje izjavom da je „samo u jednom skladištu na koje je misija naišla pronađeno 20.000 tona nepodijeljenih životnih namirnica“. Ono što daje „globalnu“ dimenziju u izjavi pukovnika jeste i mišljenje koje glasi da „progoni, strijeljanja ljudi, čije glave nabodene na kolce zatim pronose ulicama, zatvori puni žena, korupcija – to u Grčkoj podržavaju SAD svojim dolarima, a Velika Britanija svojim trupama“. Kao i prethodni članak, „patronat“ ili presudnu podršku takvom odnosu vladinih trupa spram stanovništva u potpunosti daju velike sile koje ujedno u očima EAM-a održavaju novu vladu na njenom položaju putem svoje materijalne i finansijske podrške.¹³⁰ Drugi članak o teroru koji sprovodi vlada objavljen je 7. decembra iste

¹²⁹ *Oslobođenje*, 14. novembar 1947. godine, god. V, 328, 4.

¹³⁰ *Oslobođenje*, 16. novembar 1947. godine, god. V, 330, 5.

godine gdje se prenosi izvještaj jednog američkog novinara. Naime, novinar Konstantin Pulme napisao je članak pod naslovom „Fijasko u Grčkoj – plodovi Trumanove doktrine“ u kojemu autor ističe kako predsjednik Truman u svome obraćanju ispred Kongresa nije spomenuo kako je došlo do porasta terora vladinih trupa nakon početka implementiranja „Trumanove doktrine“. Autor to ističe sljedećim riječima „U Trumanovom izvještaju nema ni riječi o pokoljima demokrata, o glavama ubijenih partizana koje su izložene na javnim trgovima i o postupcima sa zatvorenicima, koje grčka armija stavlja u prethodnice prilikom svojih operacija protiv gerilaca“. Za razliku od pukovnika Šeparda i njegovog izvještaja, Pulme otvoreno preispituje američku zvaničnu politiku i povezuje eskalaciju u Grčkoj sa implementacijom Trumanove politike.¹³¹

Sumirajući predstavljene članke koji se odnose na „bijeli teror“, koji provodi grčka vlada može se primjetiti i zaključiti nekoliko stvari. Najprije, *Oslobođenje* je u svome izvještavanju isključivo koristilo termin „monarhofašisti“ kao sredstvo klasifikacije grčkih vlasti i svih sa njima povezanih, te se time jasno staviti na jednu od zaraćenih strana.¹³² Takva klasifikacija nije vezana samo za vijesti unutar *Oslobođenja* koje se odnose na teror vlade prema građanima, nego se proteže kroz sve vijesti koje se tiču dešavanja u Grčkoj. Moguće objašnjenje za takav odnos moglo bi biti da su vlastita iskustva u narodnooslobodilačkoj borbi naroda Jugoslavije prenešena na dešavanja u Grčkoj, odnosno da su kategorizacije ljudi, vlasti i organa iste, skovane u vlastitoj borbi sada dobile novu geografiju, odnosno, djelimično prilagođavanje drugačijim prilikama u Grčkoj.

Druga stvar koja privlači pažnju jeste format vijesti, u smislu količine teksta i njegovog strukturiranja. Istraživanje i analiza lista *Oslobođenje* u potrazi za člancima koji se tiču građanskog rata u Grčkoj, kada su u pitanju članci koji su u vezi s „bijelim terorom“, primjetno je da su gotovo u većini slučajeva radi o jako kratkim kolumnama smještenim na rub ili između većih kolumni. Te kratke kolumne su uglavnom formulirane u vidu prenošenja vijesti drugih velikih medija poput *Tanjuga*, *New York Times* i *Daily Mirror*, gdje se na početku to odmah i

¹³¹ *Oslobođenje*, 7. decembar 1947. godine, god. V, 347, 6.

¹³² Zanimljiva je i činjenica kako *Oslobođenje* prenosi isključivo vijesti koje se tiču deportacija, osuđivanja i strijeljanja „demokratskih građana“ od strane „monarhofašističkih“ vlasti, dok se sa druge strane ni u jednom momentu ne dovodi u pitanje „moralnost“ ELAS-a i njegovih članova, jer Svetozar Vukmanović-Tempo ističe kako je jedan od razloga poraza komunista u Grčkoj upravo uzimanje političkih talaca bez ikakvog detaljnog plana, kao i divljaštva koja su pripadnici ELAS-a činili, o čemu *Oslobođenje* ne izvještava apsolutno ništa. Svetozar Vukmanović-Tempo, *O narodnoj revoluciji u Grčkoj*. Zagreb, Kultura, 1950., 13. [Dalje: S. Vukmanović-Tempo, *O narodnoj revoluciji*]

istakne, a zatim slijedi jedan ili dva kratka pasusa o spomenutim događajima u vidu mjesta i broja stradalih. Naravno, postoje i članci koji odudaraju od takvog šablona na razne načine, bilo po svojoj veličini i pozicioniranju na stranici ili pak po onome o čemu govore.

Posljednja stvar koja je primjetna jeste i pitanje učestalosti ovakvog tipa vijesti i načina njihovog predstavljanja javnosti, odnosno koliki „medijski“ prostor dobijaju. Kada je u pitanju učestalost ovakvog tipa vijesti, treba imati na umu da su one uvjetovanje dešavanjima „na terenu“ i da nije primjetan nikakav obrazac u učestalosti njihova objavljivanja, što je svakako povezano sa karakterom novina kao sredstva masovnog informisanja na „dnevnoj osnovi“. Shodno tome, učestalost vijesti kreće se od toga da se u nekim mjesecima vijesti o teroru pojavljuju jednom ili nijednom, do toga da se unutar jednog mjeseca pojavi nekolicina takvih vijesti. Međutim, jako bitna stvar je i način na koji su te vijesti predstavljene javnosti i kolika im je važnost data. Ono što je primjetno jeste da se vijesti o teroru u Grčkoj gotovo uvijek pojavljuju na samom kraju novina, bilo na posljednoj ili pretposljednjoj stranici broja, s tim da je češći slučaj na posljednjoj stranici. Takvo „pozicioniranje“ vijesti, prema mom mišljenju, stvara određenu kontradiktornost, jer se sa jedne strane nastoji što efektnije, a u nekim člancima i što detaljnije, prikazati obim i „neljudskost“ u zvjerstvima koje vladine trupe provode nad stanovništvom, dok se sa druge strane takve vijesti uvijek stavljaju na sami kraj novina, a nikada na naslovnu stranu kako bi se čitaocu, što je moguće više istakla težina dešavanja u susjednoj Grčkoj. U određenoj mjeri, raspodjela vijesti u listu *Oslobođenje* slična je današnjim novinama, gdje primat dobijaju političke vijesti iz zemlje, s tim što vijesti iz svijeta u slučaju *Oslobođenja* dolaze na samom kraju novina.

Oslobođenje Grčke kroz pero *Oslobođenja*

Grčki građanski rat, kao jedno multidimenzionalno pitanje, našlo je takvog odraza i u pisanju *Oslobođenja* iz kojega je moguće, u određenoj mjeri pratiti i analizirati mnoštvo različitih segmenata građanskog rata u Grčkoj. Počevši od izvještavanja o “bijelom teroru” koji je grčka vlada provodila nad svim građanima koji su na bilo koji način dovođeni u vezu sa EAM-om, karaktera američke politike i njenih ciljeva u Grčkoj do ratnih operacija na terenu, *Oslobođenje* je u nekada većoj ili manjoj mjeri posvetilo tome pažnju, bilo da je u pitanju prenošenje izjava i vijesti od drugih svjetskih novinskih kuća, do vlastitih ekspozea i kolumni vezanih za grčko pitanje. Borbe koje su vođene tokom pet godina na prostoru Grčke između EAM-a i grčkih vlasti bile su predmetom izvještavanja *Oslobođenja*, te se i tom “segmentu” sukoba može pristupiti na nekoliko načina i postaviti neka pitanja.

Prve vijesti o uspjesima DAG-a, odnosno prvi izvještaji generalno o borbama koje se vode na prostoru Grčke, pojavljuju se u *Oslobođenju* 29. juna 1947. godine gdje se nalazi članak koji govori o borbama koje se vode između DAG-a i grčkih vladinih snaga na Peloponezu i na planini Parnon. Naime, radi se o izvještaju jednog od dopisnika *Tanjuga* koji je došao do informacije da se na gore pomenutim lokalitetima vode borbe. Pored toga, *Oslobođenje* prenosi informaciju koju je prenio i grčki list *Rizospastis* u kojoj se navodi kako je došlo do borbi između jedinica DAG-a i vladine “Treće planinske brigade”, na prostoru Tesalije za koju su vladini mediji prenijeli da je u potpunosti očišćena od EAM-a i njegovih snaga. Pored toga, isti medij prenosi informaciju o sukobu dvaju snaga, gdje je jedinice DAG-a predvodio komandant Kikic, za kojeg su vladini medij također izvjestili da je poginuo u ranijim borbama. Na samom kraju nalazi se kratki pasus koji pažnju skreće sa borbi na “teror” monarhofašista i njihove vlade gdje je “prijeki sud u Lerinu strijeljao pet demokrata”, te kako je vojnik Asterije “osuđen zato što je pripadao Narodno-oslobodilačkom frontu EAM-u”.¹³³

Naredna vijest o dešavanjima u Grčkoj u kontekstu borbi koje se vode pojavljuje se u *Oslobođenju* skoro mjesec dana kasnije, te za razliku od prethodnog izvještaja, u ovome broju on je neizmjereno veći u količinskom smislu i zauzima četvrtinu stranice. Članak se sastoji od mnoštva informacija kombiniranih iz raznih izvora počevši od dopisnika *Tanjuga* iz Londona koji izvještava o velikim borbama koje se vode između dvije strane na prostoru Epira. Isti

¹³³*Oslobođenje*, 29. juna 1947. godine, godina V, 211, 4.

dopisnik prenosi pisanje lista *Elefteri Elada* koji izvještava o stvaranju velikog fronta od strane DAG-a na prostoru od Lerina do Tesalije, te da se vladine snage nalaze u kritičnom stanju zbog čega je na terenu i načelnik generalštaba general Ventiris. Isti list dalje izvještava o tri različita napada koja su izvela jedinice DAG-a i svaki od njih je postigao željene ciljeve, te se navodi kako je ministar javne bezbjednosti, Zervas, “Izjavio da je situacija veoma kritična”. Još jedna zanimljivost ove vijesti jeste i pokazatelj kako se “vodi računa” o suprotstavljenoj strani i njenom izvještavanju o istim događajima, što pokazuje i izjava da “ni u toku jučerašnjeg dana grčke vlasti nisu izdale saopštenja o gubicima u borbama, koje se vode oko Kanice.”¹³⁴

Nakon izvještavanja o veliki i teškim borbama jedinica DAG-a i grčkih vladinih snaga, koje se na pomenutim lokalitetima nalaze u kritičnom stanju, o čemu govori i izjava ministra Zervasa, nove vijesti o borbama u Grčkoj dolaze početkom augusta 1947. godine. *Oslobođenje* prenosi vijesti *Tanjuga* u kojima se govori o osvajanju niza važnih mjesta u srednjoj i sjevernoj Grčkoj od strane Demokratske armije. Najprije se ističe kako se “borbe između Demokratske armije i vladinih trupa nastavljaju se sa nasmanjenom žestinom u svim krajevima Grčke”, te da su jedinice DAG-a oslobodili Ljanokladi, koji je udaljen osam kilometara od Lamije, koji je inače najznačajnije i najveće mjesto Rumelije. Da uspjeh bude veći, grčki list *Rizospastis* izvještava o pojačanim operacijama DAG-a na prostoru Epira i centralnoj Makedoniji. Posljednji dio članka posvećen je ponovno informacijama o velikom broju suđenja i egzekucija, te da su “monarhofašisti osudili i strijeljali antifašistu Jusidisa Pandelisa, koji je bio jedan od rukovodilaca KP Grčke i član odbora EAM-a za Makedoniju i Trakiju”, a dodatnu težinu takvom činu daje i činjenica da je to “urađeno sasvim iznenadno i na najzvjerski način, iako je vladinom odlukom bilo obustavljeno poslije upornih intervencija svjetskog demokratskog mijenja”.¹³⁵

Izvještaj o novoj ofanzivi Demokratske armije Grčke na svim frontovima, našao je svoje mjesto na stranicama *Oslobođenja*, u vidu informacija koje donosi dopisnika *Tanjuga* iz Londona. Članak počinje prenošenjem vijesti o velikom uspjehu DAG-a koji je osvojio Aleksandropulis, glavni grad Trakije nakon teških borbi i velikih pritisaka koji je DAG-a. Naglašava se kako je Aleksandropulis jedan od najznačajnijih vojnih centara vladinih snaga i

¹³⁴ *Oslobođenje*, 20. juli 1947. godine, god. V, 229, 4.

¹³⁵ *Oslobođenje*, 1. august 1947. godine, god. V, 238, 4.

kako se njegovim osvajanjem želi onemogućiti slanje pojačanja raznim mjestima u okolici koje je također napala Demokratska armija. Pored toga, navodi se da je “karakteristično” da su ovi napadi DAG-a uslijedili “nakon poznatih vladinih ofanziva čišćenja u cijeloj oblasti Rodopa”. Značajan impuls borbi Demokratske armije daje i “masovno pristupanje seljaka iz Makedonije jedinicama DAG-a”, na samom kraju članka nalazi se ponovno izvještaj o djelovanju prijekih sudova u raznim gradovima Grčke pod kontrolom vladinih snaga.¹³⁶

Poslije gore spomenutih vijesti, koje su prenese u relativno “kratkom” vremenskom periodu, naravno kada se uzme u obzir da je *Oslobođenje* donosilo članke koji su se ticali mnogih pitanja vezanih za građanski rat, nove vijest pojavljuju se u mjesecu septembru 1947. godine. U pitanju je prenošenje izjave generala Markosa, vrhovnog komandanta Demokratske armije, koju je on dao za londonski *Times* u kojoj general daje svoje viđenje borbe i njenih ciljeva. Najprije na naglasio kako će “možda razočarati izvjesne ljude kada u početku izjavi jasno i otvoreno da Demokratska armija ima samo demokratske ciljeve i težnje i ništa više”, te da “kada govorimo o demokratiji u zemlji, mi pod tim podrazumijevamo da narod suvereno odlučuje o svojoj sudbini, da slobodno živi i radi, da slobodno uživa plodove svoga rada i bogatstva svoje zemlje”. Na pitanje uzroka trenutne situacije ili sudbine Grčke, Markos ističe kako “uzrok današnje zle sudbine Grčke leži u stranom miješanju u naše unutrašnje stvari – miješanje koje je protiv volje našeg naroda podiglo, podupire i pomaže monarhofašizam”. Svoju izjavu Markos je završio konstatiranjem da “zahvaljujući neprestanom porastu i neprekidnim uspjesima Demokratske armije Grčke, ovaj naš put budi danas u nama pouzdanu i osnovanu nadu”.¹³⁷

Nakon izjave koju je general Markos dao za londonski *Times*, informacije o novim borbama Demokratske armije Grčke *Oslobođenje* krajem novembra 1947. godine. Radi se o izvještaju EAM-a koji je emitiran putem radio stanice Demokratske armije u kojemu se navodi kako su jedinice DAG-a napale Komotini i u tom naletu uspjeli da stignu do centra grada, te unište tri neprijateljska automobila. Međutim, ovaj članak se ne razlikuje od gore predstavljenih u pogledu informacija o samim borbama, već je značajan po tome što daje pregled situacije u kontekstu borbi nakon “Trumanove intervencije”. Naime, najprije se u komentaru radio stanice

¹³⁶*Oslobođenje*, 3. august 1947. godine, god. V, 240, 4.

¹³⁷*Oslobođenje*, 12. septembar 1947. godine, god. V, 274, 6.

DAG-a navodi kako “osam mjeseci poslije najbrutalnije Trumanove intervencije, američka vladavina proživljava prva velika razočarenja u Grčkoj” te da se vlada Sofulis-Caldaris “nalazi u procesu naglog raspadanja, a da demokratska borba grčkog naroda i naročito Demokratske armije Grčke, umjesto da slabi, sve više jača”. Također, ističe se kako “jedina stvar koju monarhofašisti priželjkuju je dolazak strane vojske koja treba da zatvori sjeverne granice Grčke. Drugim riječima treba da dođu američke trupe da spasu monarhofašizam”.¹³⁸

U toku 1947. godine, *Oslobođenje* je u više navrata prenosilo informacije o borbama u Grčkoj, ali su sve te informacije bile istog “karatkeru” i “forme izražavanja”, te su upravo zbog toga predstavljeni neki od najznačajnijih članaka prema informacijama koje donose. Naredne godine, 1948., *Oslobođenje* je prenijelo nekoliko vijesti o borbama u Grčkoj, počevši od 3. augusta i 554. broja u kojemu je prenesena vijest o tome kako “Monarhofašisti” traže od Amerikanaca bojne otrove za borbu protiv Markosove armije”. Naime, radi se o vijesti koju prenosi *Tass* i njegov dopisnik Donovan, koji je na povratku iz Atine u Rimu uputio izvještaj u kojemu se navodi kako “grčki ministar vojske Stratos nezadovoljan što američki predstavnici nisu ispunili svoje obećanje u pogledu snabdijevanja monarhofašističke vojske bojnim otrovima, koji bi bili upotrebljeni protiv Markosove armije”. Vijesti o borbama u Grčkoj nastavile su se sve do decembra 1948. godine, počevši od vijesti 21. augusta,¹³⁹ u kojoj se navode uspjesi DAG-a protiv vladinih trupa na prostoru Kapsale, vijesti od 8. septembra,¹⁴⁰ koja izvještava o zauzimanju grada u Tesaliji od strane Demokratske armije do vijesti od 19. decembra,¹⁴¹ gdje se ponovno daje izvještaj o borbama i uspjesima DAG-a.

Kao jedan od sastavnih segmenata grčkog građanskog rata, borbe između Demokratske armije i vladinih trupa našle su svoj “medijski prostor” i u *Oslobođenju*. Uprkos tome što ovaj segment vijesti predstavlja ujedno i najjednoličniji oblik vijesti, nekolicina članaka predstavlja važan materijal za sumiranje karaktera i načina prenošenja vijesti o borbama između dvije zaraćene strane. Svi članci unutar *Oslobođenja* koji se tiču borbi nominalno su isti, jer svi donose informacije o napadima DAG-a ili već postignutim uspjesima diljem grčkog teritorija u formatu “gdje i kada” su jedinice Demokratske armije pokrenule svoje napade. Međutim, uprkos brojnim

¹³⁸ *Oslobođenje*, 24. novembar 1947. godine, god. V, 337, 6.

¹³⁹ *Oslobođenje*, 21. august 1948. godine, god. VI, 569, 4.

¹⁴⁰ *Oslobođenje*, 8. septembar 1948. godine, god. VI, 585, 4.

¹⁴¹ *Oslobođenje*, 19. decembar 1948. godine, god. VI, 983, 4.

takvim vijestima, nekolicina gore predstavljenih članaka odudara od tog “modela” predstavljanja, dublje analizirajući značaj postignutih uspjeha ili prenošenja viđenja vlastite borbe od strane samih učesnika. Sa druge strane, primjećuje se i jedna zanimljivost, a to je da nema nijedne vijesti koju je prenijelo *Oslobođenje* u kontekstu borbi, koje govore o porazu ili neuspjehu Demokratske armije i njenih jedinica. U određenoj mjeri, to bi se moglo opravdati nedostatkom materijala iz 1949. godine, imajući u vidu da su analizirani samo brojevi *Oslobođenja* iz mjeseca decembra te godine. Također, moguća instanca jeste i da sami “mediji” Demokratske armije, poput radio stanice, nisu izvještavali o nekim neuspjesima DAG-a iz vlastitih vojno-političkih razloga, s obzirom da su to bile turbulentne godine i da su se obje strane borile da što više stanovništva privuku na svoju stranu, te bi potencijalno izvještavanje o vlastitim neuspjesima poremetilo “ekvilibrijum” izvještavanja o uspjesima sa obje strane i njihovog negiranja od suprotne strane konstatacijom da je to “čista propaganda”. Međutim, „prešućivanje“ neuspjeha DAG-a u dostupnim izdanjima i brojevima *Oslobođenja*, jasno odražava orijentaciju Jugoslavije po pitanju građanskog rata, u smislu njenog pristajanja u jednu od zaraćenih strana. Postavlja se pitanje zašto je to tako, a odgovor bi se mogao kriti u tome „percipiranju“ ili „predstavljanju“ komunističke ideje kao osloboditelja potlačenih narodnih masa od jarma klasno dominiranog društva i kapitalizma, te da bi svaki neuspjeh mogao oštetiti „neprobojni“ oklop komunističke ideje kao pravog puta. Kada se tome pridoda skorija prošlost u kojemu je Jugoslavija izvojevala pobjedu vodeći se istim načelima kao i KPG, te uspjesi Crvene armije i SSSR-a na svjetskom planu, ne iznenađuje prešućivanje takvih vijesti i događaja. Također, iako bi pisanje o neuspjesima DAG-a moglo biti iskorišteno za naglašavanje ugnjetavanosti grčkog stanovništva od strane „monarhofašista“ i kapitalističkih sila koje ih podržavaju, sa druge strane bi ti neuspjesi možda poljuljali narativ o velikoj podršci gčkog naroda koju DAG i EAM imaju. Shodno tome, ni u interesu samih Grka nije bilo da izvještavaju o tome, te se to možda odrazilo i na nedostatak takvih vijesti na stranicama *Oslobođenja*, što svejedno pokazuje propagandni karakter vijesti i svrstavanje Jugoslavije na jednu od zaraćenih strana.

“Američki san”

Strano miješanje u “grčko pitanje”, odnosno grčki građanski rat, predstavlja kamen spoticanja između suprotstavljenih strana unutar Grčke, ali i između dvaju strana iza “željezne zavjese”. Sa jedne strane, Komunistička partija Grčke zajedno sa nekolicinom drugih komunističkih zemalja, gledali su na stranu intervenciju kao glavni uzrok krize i sukoba, dok je grčka vlada i mnoge “zapadne” zemlje na intervenciju gledale kao neophodnu zarad sprječavanja “širenja komunizma”, što je svakako temeljna tačka čuvene “Trumanove doktrine”, a isto bi se moglo dovesti i u vezu sa “percentage agreement-om” koji su postigli Britanci i Sovjeti, koji je predviđao dominantni utjecaj Velike Britanije u Grčkoj. Shodno tome, sama strana intervencija, koja građanskom ratu daje jednu “širu” ili “globalnu” dimenziju, svoje mjesto je našla i na stranicama *Oslobođenja*.

Prva vijest u *Oslobođenju*, koja se ticala karaktera i posljedica strane intervencije u Grčkoj, objavljena je u vidu prenošenja vijesti o masovnim demonstracijama građana New Yorka koji su “osudili Trumanovu politiku mješanja SAD-a u Grčkoj i Turskoj”. Tom prilikom na mitingu u Madison Square Gardenu, “donijeta je rezolucija kojom se osuđuje Trumanova politika i od Kongresa zahtijeva da odobri zakonske nacрте koje su predložili prvaci demokratske stranke, senatori Peter i Tayler, da se problemi Grčke i Turske podnesu na razmatranje Organizaciji ujedinjenih nacija”. U daljnjem tekstu se navodi izjava Elliota Roosevelta koji je istakao kako su “šefovi američke vlade pokolebali vjeru u budućnost OUN-a, čiji je plan stvaranja odobren na savjetovanju šefova triju velikih sila za vrijeme rata. On je dalje istakao da je glavna briga vlade SAD, prilikom razmatranja međunarodnih problema, da pomogne ekspanziju krupnog američkog kapitala širom cijelog svijeta.” Osvrćući se na Trumanovu odluku da SAD-e snabdijeva Grčku oružjem i da šalje vojne stručnjake za obučavanje grčkih vojnika za rukovanje oružjem, Roosevelt je istakao kako “će to oružje biti upotrebljeno za uništenje svih revolucionarnih trupa, komunističkih ili drugih, koje bi mogle ugroziti grčku monarhiju.” Dakle, ova vijest u određenoj mjeri ističe mnoge crte američke politike koje će se provlačiti kroz mnoge druge članke unutar *Oslobođenja*, počevši od američkih interesa u samoj Grčkoj do snabdijevanja i jačanja vladinih trupa u borbi protiv DAG-a.¹⁴²

¹⁴²*Oslobođenje*, 4. april 1947. godine, god. V, 137, 4.

Na tragu pomenutog članka, *Oslobođenje* objavljuje članak o sjednici Savjeta bezbjednosti na kojoj je “razmatrano pitanje postupka SAD prema Grčkoj”. U pitanju je prijedlog koji je podnio Sovjetski savez i njegov delegat prema kojemu se traži formiranje komisije koja bi “nadgledala pružanje pomoći Grčkoj, da bi se spriječilo političko miješanje u njene unutrašnje stvari”. Odgovor SAD-a bio je da se “postojeća komisija Savjeta bezbjednosti za ispitivanje situacije na sjevernim granicama Grčke ostavi pomoćnu grupu u Grčkoj sve dok Savjet ne donese odluku”. Takav prijedlog SAD-a podržao je francuski delegat Parodi, uprkos tome što je “priznao da izjava SAD o grčko-turskom programu izazvala ozbiljno strahovanje za autoritet OUN u budućnosti”. Pored toga, Parodi je predložio da se pitanje vojne pomoći odloži za raspravu, dok ne bude pripremljen izvještaj Komisije za ispitivane situacije na sjevernim granicama Grčke.”. Predstavljeno strahovanje građana i političkih prvaka SAD-a o Trumanovoj intervenciji i politici prema Grčkoj, prezentirano u prethodnom članku, dodatno je pojačano i akuelizirano postavljenjem toga pitanja pred OUN-om.¹⁴³ Samo nekoliko dana kasnije, 25. maja, u *Oslobođenju* je prenesen članak bivšeg američkog predsjednika Henry Wallacea koji je istakao kako “politiku pomoći Grčkoj i Turskoj više motiviše potreba američke mornarice za naftom, nego želja da se zadovolje potrebe Grčke”.¹⁴⁴

U mjesecu maju 1947. godine, *Oslobođenje* donosi vijest koja se našla na naslovnoj stranici, za razliku od prijašnjih vijesti koje su se ticale ovog pitanja. Naime, prenesena je izjava generalnog sekretara EAM-a Parcalidesa pod naslovom “Stav grčkih demokratskih stranaka prema američkoj “pomoći”. U toj izjavi naglašava se kako se “ne treba govoriti o pomoći Grčkoj, već o korištenju Grčke u određene političke ciljeve.” Pravi motiv “pomoći” vidi u tome da “SAD ne daje pomoć Grčkoj i grčkom narodu, nego sadašnjem režimu koga namjeravaju da održe na vlasti i da pojačaju njegov vojni potencijal. Grčka je sada „pijun na američkom šahovskom polju i kretaće se po zahtjevima vašingtonske politike, pa čak ako su oni i u najočiglednijoj suprotnosti sa interesima Grčke.” Parcalides također pominje i stvarni motiv SAD-a ističući kako “SAD žele prije svega da zatvore Dardanele i obezbjede od svakog rizika svoju kontrolu nad petrolejem Srednjeg istoka” te da je način ostvarivanja ovog cilja prije svega

¹⁴³*Oslobođenje*, 22. april 1947. godine, god. V, 153, 4.

¹⁴⁴*Oslobođenje*, 25. april 1947. godine, god. V, 156, 4.

“politička kontrola putem subvencija grčkoj marionetskoj vladi, kao i vojnom kontrolom pomoću strateških baza na grčkom teritoriju.”¹⁴⁵

Naredne vijesti o “karakteru” američke politike prema Grčkoj u *Oslobođenju* dolaze u mjesecu julu u vidu članka koji se osvrće na rusko viđenje uzročnika stanja u Grčkoj. Objavljen je ekspozice sovjetskog delegata u Savjetu bezbjednosti OUN-a gdje se na samom početku ističe kako “sitaucija u Grčkoj ne samo da se ne popravlja, već naprotiv, postaje znatno gora”. Osvrćući se na tešku situaciju u Grčkoj, kao i zategnute odnose sa njenim susjedima, prije svega Jugoslavijom i Albanijom, sovjetski delegat ističe “Mi ne bi bili objektivni ako ne bi istakli činjenicu da je teška unutrašnja sitaucija u Grčkoj i zategnuti odnosi između nje, s jedne, i Jugoslavije, Bugarske i Albanije s druge strane, u velikoj mjeri rezultat inostranog miješanja u unutrašnje stvari Grčke”. Dodao je i mišljenje “da nije bilo inostrane intervencije vrlo je vjerovatno da je grčka tragedija mogla biti spriječena još u samom početku, neposredno poslije oslobođenja”. U kontekstu inostrane intervencije dodao je i kako je ona “znatno otežala ostvarenje političkog poretka koji bi odgovarao interesima većine grčkog naroda, kao i uspostavljanje prijateljskih odnosa između Grčke i njenih susjeda”.¹⁴⁶

Početak septembra 1947. godine, u *Oslobođenju* je objavljen članak u kojemu se prenosi izjava Radio stanice Demokratske armije povodom zasjedanja Generalne skupštine OUN-a ističući kako će “grčko pitanje nesumnjivo biti najvažnije o kome će se na Generalnoj skupštini diskutovati”. U daljnjem saopštenju ističe se “ako postoji grčki problem koji danas toliko zadaje brige cijelom svijetu, to je zbog toga što američka imperijalistička intervencija ukida slobodu i nezavisnost Grčke i primorava grčki narod da se brani sa puškom u ruci”. Dodatno apostrofirajući stranu intervenciju kao glavni problem, DAG ističe “kada bi prestalo američko miješanje u naše unutrašnje stvari, grčki narod bi riješio svoje pitanje najdalje za dva mjeseca. Ono što teba da učini Generalna skupština jeste da spriječi američke mahinacije i oslobodi Grčku od svakog inostranog miješanja, a na prvom mjestu američkog i da poslije toga ovo svoje rješenje potvrdi i garancijom grčkog suvereniteta i neutralnosti kako to EAM traži”.¹⁴⁷

¹⁴⁵*Oslobođenje*, 12. maj 1947. godine, god. V, 170, 4.

¹⁴⁶*Oslobođenje*, 12. juli 1947. godine, god. V, 222, 4.

¹⁴⁷*Oslobođenje*, 6. septembar 1947. godine, god. V, 269, 4.

Razmatrajući pitanje stvarnih motiva “Maršalovog plana”, u novembru je *Oslobođenje* prenijelo članak iz *Tanjuga* pod naslovom “Samner Vels zahtijeva propagandni rat protiv mržnje prema SAD, koja u Evropi naglo raste”. U članku se navodi kako se “u Americi čuju sve oštrije i noviji savjeti i recepti kako da se pooštre uslovi za američku “pomoć” i kako da se od evropskih zemalja izvuče što veća korist”. Kao jedan prijedloga uslova pružanja pomoći evropskim zemljama predloženo je i “da evropske zemlje koje hoće da koriste američku “pomoć”, dozvole preko svojih radio stanica slobodnu propagandu američkog Ministarstva spoljnih poslova”.¹⁴⁸ Shodno tome, članak jasno akcentira i ističe karakter američke “pomoći”, ne samo izvještavanjem o mogućim uslovima njenog korištenja, nego i putem forme izražavanja stavljanjem riječi pomoć pod znake navodnika.

Nove kritike američke vanjske politike mogu se pronaći u članku *Tanjuga* koji je objavilo *Oslobođenje*, 28. septembra 1948. godine pod naslovom “Šef britanske delegacije Bevin brani imperijalističke zahtjeve SAD i kolonijalne interese Velike Britanije”. Iako se tematika članka ne odnosi konkretno na Grčku, već na dešavanja u Palestini, značajan je zbog osvrta na “Maršalov plan” i njegovo viđenje od strane “imperijalista” koji ga provode. Bevin je u svome ekspezu na sastanku Generalne skupštine OUN-a “žestoko branio Maršalov plan” trudivši se da “pokaže kako ovaj plan ekonomskog i političkog porobljavanja naroda, koji je stvoren i sprovodi se mimo Ujedinjenih nacija, tobože ne ugrožava nacionalnu nezavisnost i kako se Maršalov plan tobože podudara sa izvjesnim odredbama Povelje Ujedinjenih nacija. U svojoj odbrani američkog imperijalizma Bevin se u veliko zahvaljivao Amerikancima na njihovoj “širokogrudnosti”.¹⁴⁹ Ovime se, ne samo pobijaju stavovi i viđenja koje je iznio šef britanske delegacije, nego se i pored neslaganja otvoreno i ismijavaju iznesene konstatacije glede “Maršalovog plana” koji zapravo predstavlja ništa drugo do plan za porobljavanje naroda.

Dodatna negacija konstataciji da je “Maršalov plan” mehanizam za pružanje “pomoći” zemljama u obnovi, došla je u vidu članka pod naslovom “Finansijske špekulacije američkih i zapadno-evropskih biznismena iza kulisa Maršalovog plana”. Objavljen je 22. decembra 1948. godine i u njemu se navodi da “Kada je direktor američke automobilske firme “Studebaker” Hofman postavljen na položaj administratora Maršalovog plana, on je izjavio “To će biti

¹⁴⁸ *Oslobođenje*, 18. novembar 1947. godine, god. V, 332, 6.

¹⁴⁹ *Oslobođenje*, 28. septembar 1948. godine, god. VI, 602, 4.

zanimljiva špekulacija”. Mnogo prije predviđenog roka Hofman je potpuno potrošio milijarde dolara koje je dobio od američkog Kongresa, pri čemu je na najveće zadovoljstvo američkih biznismena, ostvario dosta “zanimljivih špekulacija”, pomoću kojih je omogućio svojim kolegama sa Volstrita da uberu profite na povoljnim narudžbinama”. Nastojeći pokazati beskrupuloznost kapitalista, kako američkih, tako i evropskih, a pored toga i pravu prirodu “Maršalovog plana”, u članku se ističe kako su “američki kraljevi aluminijski došli do zaključka da su prevareni: ispostavilo se da su jednu petinu aluminijskog, isporučenog u zemlje zapadne Evrope na osnovu Maršalovog plana, špekulanti iz mnogih tih zemalja ponovno prodali SAD po višim cijenama”.¹⁵⁰

Slika koju *Oslobođenje* oslikava po pitanju američke politike u Grčkoj, pokazuje isključivu zainteresiranost SAD-a i političkog vrha za vlastitim interesima koji se na prostoru Grčke mogu ostvariti. Najprije se to ogleda u želji za stjecanjem kontrole na naftom u Grčkoj i Turskoj, kao i osiguravanje čvršće veze za Srednjim istokom i njegovom naftom. Shodno tome, strateški položaj Grčke, a zatim i njenog susjeda Turske, otvorio je mogućnost SAD-a za uspostavljanje vojne prisutnosti i utjecaja nad regionom, koristeći grčko tlo za uspostavljanje vlastitih vojnih baza. Tako naslikana politika glavni je i problem u cijelom “grčkom pitanju”, prema zvaničnom viđenju Jugoslavije, ali i *Oslobođenja* što se može vidjeti prenošenjem ekspozee generalštaba DAG-a i sovjetskih delegata u OUN-u. Međutim, postavlja se pitanje o viđenju politike “istočnog bloka” i predominantno Sovjetskog saveza u kontekstu dešavanja u Grčkoj, te pasivnosti istih u vidu zvanične reakcije i pomoći, što bi se opet moglo dovesti u vezu sa “kolebljivom” zvaničnom politikom koju je vodila Jugoslavija spram Grčke i građanskog rata prema pisanju Milana Ristovića.¹⁵¹ Još jedno pitanje koje se postavlja jeste, da li je narativ koji *Oslobođenje* vodi u kontekstu američke uključenosti u rat, zapravo odraz *Oslobođenja* kao medija u jednoj komunističkoj zemlji. Analizirajući pitanje uloge novina u kreiranju javnog mijenja u Hrvatskoj, Katarina Spehnyak ističe kako je ocjena komunikologa da su komunikacijski modeli u komunističkim zemljama „transmisijski“, odnosno da služe prenošenju ideja državnog rukovodstva, što je u slučaju Jugoslavije bila partija. Samim time je uloga novina kao medija zadana izvana, odnosno od strane države, te imajući u vidu mnoge ekspozee

¹⁵⁰*Oslobođenje*, 22. decembar 1948. godine, god. VI, 675, 4.

¹⁵¹M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 79-81.

istaknutih članova KPJ koji su govorili o građanskom ratu u Grčkoj, svi su istakli da je glavni uzrok stanja tamo zapravo strana intervencija te je zapravo prenošenje tih ekspozeta od strane Oslobođenja odličan pokazatelj „transmisijske“ uloge medija u komunističkim državama kako je to istakla Katarina Spehnjak. Još jedna značajna stvar jeste da se često u takvim zemljama naglašava sloboda novina, te da cenzure formalno nema, ali da je sva sloboda koju novine imaju unutar granica političkih ili ideoloških kriterija, odnosno da su te „slobode“ uvjetovane okvirima političkog projekta kojeg država nastoji ostvariti.¹⁵²

¹⁵²Katarina Spehnjak, *Uloga novina u oblikovanju javnog mijenja u Hrvatskoj 1945-1952*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 25, br. 2-3, 166. [Dalje:K. Spehnjak, *Uloga novina*]

Jugoslavija u ulozi “čuvara mira”

Organizacija ujedinjenih nacija, stvorena sa ciljem mirnog rješavanja međunarodnih problema, pokazala se odličnom pozornicom za Jugoslaviju i njene delegate da “apeluju” i rade na smirivanju i konačnom rješenju krize u kojoj se Grčka našla. Upravo je pozornica Savjeta bezbjednosti OUN-a bila mjesto na kojemu je Jugoslavija upućivala svoje kritike po raznim pitanjima vezanim za grčku krizu, kao i o uzrocima te krize. Pored toga, ona joj je pružala i priliku da odgovori i na razne optužbe na vlastiti račun, prvenstveno od strane grčkih vlasti koje su upravo Jugoslaviju vidjele kao jednog od krivca i uzročnika produbljene krize u Grčkoj.

Prvog aprila 1947. godine, na naslovnoj strani *Oslobođenja* objavljen je detaljan ekspeze Josipa Broza Tita o spoljnoj politici Federativne Narodne Republike Jugoslavije u kojemu se između ostalog osvrnuo na Grčku i odnose između dvije države. Analizirajući razna pitanja iz jugoslavenske vanjske politike počevši od pitanja graničnih sporova sa Austrijom i Italijom, preko pitanja materijalne pomoći Jugoslaviji do odnosa sa mnogim drugim evropskim zemljama, Tito se osvrnuo i na Grčku ističući kako “Od kada je narod te zemlje pomoću inostrane intervencije izgubio svoju slobodu i zemlja postala igračka u rukama izvjesnih imperijalističkih sila, odnosi sa njome su se pogoršali. Da se razumijemo, nisu se sa narodom Grčke pogoršali odnosi, već sa onima koji su grčkom narodu nametnuti kao vlastodršci”.¹⁵³ U intervjuu koji je dao američkom novinaru Johanesu Stilu, Josip Broz Tito je odgovorio na nekoliko pitanja, između ostalog i na pitanje utjecaja “Maršalovog plana” na vanjsku politiku Jugoslavije. Tom prilikom Tito je istakao kako “Govor g. Trumana je otvoreno istakao ono što smo mi vrlo dobro znali da su radili. Nas samo iznenađuje činjenica da je o tome govorio vaš predsjednik u vrijeme kad se čine ogromni naponi da ujedinjeni narodi stvore jedan čvrst mir”. Dodao je i kako smatra da takav potez Trumana nije doprinio lakšem stvaranju ili učvršćivanju mira, te da u kontekstu jugoslavenske vanjske politike on nimalo na nju ne utiče, već naprotiv “on nas još više ubjeđuje da smo na pravom putu i da treba još upornije i jače borimo za ostvarenje mira”.¹⁵⁴

Kao što je spomenuto u uvodu poglavlja, OUN i njegova tijela u čijem radu je između ostalog učestvovala i Jugoslavija, bila je prilikom za djelovanje jugoslavenskih delegata glede grčkog pitanja, ali isto tako i djelovanja protiv same Jugoslavije, prvenstveno u pogledu optužbi

¹⁵³*Oslobođenje*, 1. april 1947. godine, god. V, 135, 1.

¹⁵⁴*Oslobođenje*, 26. april 1947. godine, god. V, 156, 4.

od strane grčkih vlasti na račun Jugoslavije. Na naslovnoj strani *Oslobođenja*, 12. maja 1947. godine, objavljen je članak koji govori o dosadašnjem radu Anketne komisije OUN-a i kako je Komitet Anketne komisije podijelio nekoliko poglavlja drugim zemljama iz svoga nacrtu izvještaja, “koja su kao i ranije puna netačnih zaključaka, pa čak i vrlo grubih falsifikata.” Ovakva konstatacija odnosila se na izvod iz govora Josipa Broza Tita, koji je predstavio Aleksis Kiru, predstavnik “monarhofašističke” vlade. Dalje se navodi da je jugoslavenski predstavnik u Komisiji, opunomoćeni ministar Josip Đerđa “dokazao da navodi grčkog predstavnika Kirua, u vezi sa govorom maršala Tita u Skoplju, predstavljaju najobičniji falsifikat, koji je pripremljen sa unaprijed smišljenim ciljem”. Također se ističe da je glavni dio tih optužbi usmjeren zbog “navodnog” prelaženja partizanskih jedinica EAM-a na teritorij Jugoslavije, gdje su bili “srdačno prihvatani” i odakle su potom napadali grčke granične jedinice, što je Đerđa prezentirajući mnoštvo izjava svjedoka, dokaza i potvrdom istih navoda od strane EAM-a, uspio opovrgnuti.¹⁵⁵ Ovdje se ponovo vraća pitanje uloge *Oslobođenja* kao novina u jednoj komunističkoj zemlji, odnosno koliko je to jedan slobodan medij, a koliko je zapravo produžena ruka politike države i njenog rukovodstva. Naime, pružanje pomoći grčkim komunistima od strane Jugoslavije nije pronašlo svoje mjesto na stranicama *Oslobođenja*, iako historiografija, kako „domaća“, tako i „strana“ jasno ističe da je pružanja pomoći bilo. Ovakvu situaciju moguće je sagledati u kontekstu dvije pogodnosti koju je neizvještavanje o pomoći i uključenosti u rat pružalo Jugoslaviji. Sa jedne strane, to je pokazatelj da je *Oslobođenje* u svome pisanju pratilo zvanične stavove jugoslavenske države i njenih rukovodioca po pitanju građanskog rata u Grčkoj i na taj način kreiralo javno mijenje na ubijedenosti da Jugoslavija nema nikakve direktne veze sa ratom, već da nastoji pomoći rješavanju situacije kroz Organizaciju Ujedinjenih Nacija. Sa druge strane, državno rukovodstvo time dobija neupitnu podršku stanovništva, ali i jedan vid argumenta u odbrani protiv „lažnih“ optužbi „monarhofašista“ u vidu izvještavanja jednog slobodnog i necenzuriranog medija, u ovom slučaju *Oslobođenja*.

Međutim, optužbe na račun Jugoslavije nastavljale su da se gomilaju što pokazuje i članak objavljen 17. maja u kojemu se navodi kako su svjedoci koji su saslušani pred Anketnom komisijom na poziv grčke vlade zapravo otkrili “neosnovanost monarhofašističkih optužbi”. Naime, mnogobrojni svjedoci koji su saslušani “su pokazali svu laž i neosnovanost

¹⁵⁵*Oslobođenje*, 12. maj 1947. godine, god. V, 170, 4.

monarhofašističkih optužbi protiv sjevernih susjeda Grčke i dokazali da su baš suprotno onome što su monarhofašistička vlada i njeni zaštitnici tvrdili”. Ističe se da “iz iskaza ovih svjedoka nedvosmisleno proizilazi da krivicu za sadašnje stanje u Grčkoj snosi sama grčka vlada i Velika Britanija, čije trupe još uvijek drže Grčku pod okupacijom”. Kada je u pitanju način na koji je “osujećena” igra grčke vlade, u članku se navodi da je mnoštvo svjedoka imalo zanimljive moralne kvalifikacije, koje su “zainteresirale predstavnike Jugoslavije, Albanije, Bugarske i drugih zemalja”, te da to “nije bilo pravo Kiru koji je nekoliko puta protestovao ističući da se ispitivanjem moralnih kvalifikacija svjedoka zanemaruje “suština” stvari”.¹⁵⁶

Svega dva dana nakon toga, 19. maja, u *Oslobođenju* je objavljen članak o dosadašnjem radu Anketne komisije pod naslovom “Američki nacrt rezolucije Anketne komisije ne odgovara činjenicama”. Naime, u članku se navodi kako rad Anketne komisije ulazi u svoju završnu fazu i da je svakaka od delegacija, “zbog razlika u stavovima po pitanju uzroka sadašnje situacije u Grčkoj, izradila svoje posebne zaključke i preporuke”. Pored toga, kako navodi *Oslobođenje*, francuska delegacija istakla je “da Anketna komisija, uslijed raznih okolnosti pod kojima se njen rad odvijao, ne može donijeti objektivne zaključke”. Komentirajući stav američke delegacije i njen stav zaključaka, “uprkos mnogobrojnih svjedoka koji su opovrgli navode grčke monarhofašističke vlade i uprkos mnogobrojnih dokaza koje je Anketna komisija sakupila i koji govore o tome da je krivica za sadašnju situaciju u Grčkoj do same monarhofašističke vlade i britanskih okupacionih trupa” u američkom nacrtu zaključaka nalaze se mnoge optužbe na račun grčkih sjevernih susjeda koje su “naprosto izmišljene”. Jedna od glavnih tački optužbi, kao i ranije, jeste prihvatanje i obučavanje grčkih izbjeglica u Buljkesu, na što *Oslobođenje* ističe “mada je Anketna komisija za vrijeme boravka u Buljkesu nesumnjivo potvrdila da tamo nikada nije postojao logor za obuku grčkih partizana, američka delegacija u svom nacrtu zaključaka kaže drugačije”.¹⁵⁷ Međutim, Milan Ristović, koji se bavio pitanjem odnosa Grčke i Jugoslavije na nekoliko razina, donosi podatke koji bacaju novo svjetlo na „lažne optužbe“ protiv Jugoslavije. Govoreći o sporazumu u Varkizi, Ristović ističe kako je Jugoslavija pružila utočište i smještaj za nekoliko hiljada grčkih izbjeglica, odnosno pripadnika EAM-a i KPG-a, koji nisu prihvatili potpisani sporazum. „Grčka komuna“, kako je naziva Ristović, smještena u Buljkesu, nedaleko od Novog Sada, postala je glavni kamen spoticanja u zvaničnim odnosima između

¹⁵⁶*Oslobođenje*, 17. maj 1947. godine, god. V, 174, 4.

¹⁵⁷*Oslobođenje*, 19. maj 1947. godine, god. V, 176, 6.

Beograda i Atine, sve do njenog raspuštanja krajem 1949. godine.¹⁵⁸ Dodatnu potvrdu postojanju kampa za grčke izbjeglice Ristović daje u svom radu koji se bavio utjecajem rezolucije Informbiroa na položaj izbjeglica u kampu Buljkes. Tom prilikom je ističe kako je rezolucija za direktnu posljedicu imala slanje nekoliko hiljada djece, koja su bila smještena u Buljkesu, u Čehoslovačku i Mađarsku krajem 1948. godine.¹⁵⁹ Time su vijesti *Oslobođenja* o „lažnim optužbama“ na račun primanja izbjeglica dovedene u pitanje, odnosno još jednom je predstavljen položaj Oslobođenja kao novine u komunističkoj državi, novine koja je produžena ruka politike i u njenoj službi.

U odbranu Jugoslavije stala je i Sovjetska delegacija u Savjetu bezbjednosti o čemu izvještava i *Oslobođenje* prenoseći vijest *Tanjuga* u kojoj se navodi da je sovjetska delegacija uputila nacrt svog izvještaja o dešavanjima u Grčkoj. U dijelu izvještaja u kojemu se govori o svjedocima grčke vlade i njihovim svjedočenjima, “Komisija raspolaže dovoljnim materijalom koji je dovoljan da u mnogobrojnim slučajevima dokaže da su grčke vlasti odabrale svoje svjedoke iz fašističkih i zločinačkih krugova”. Dotičući se optužbi koje je grčka vlada uputila spram svojih sjevernih susjeda, sovjetska delegacija ističe kako “iz proučenih dokumenata proizilazi da dokazi koje je grčka vlada podnijela Komisiji i koji se baziraju na kontradiktornim i lažnim iskazima svjedoka, među kojima se nalaze fašistički i zločinački elementi, ne mogu ni na koji način da potkrijepe optužbe o tobože pomoći Jugoslavije i Bugarske grčkim partizanima”.¹⁶⁰

Priliku da iznese stavove Jugoslavije ispred Anketne komisije iskoristio je i jugoslavenski delegat Josip Đerđa koji je “ponovio stav jugoslavenske delegacije o pitanju odgovornosti za današnju tešku situaciju u Grčkoj, koji je potvrđen činjenicama utvrđenim od Anketne komisije u toku svog rada”. Karakterizirajući građanski rat u Grčkoj, jugoslavenski delegat istakao je da “su se borbe u Grčkoj proširile na velikom dijelu grčke teritorije i da nemaju lokalni karakter, niti su ograničene samo na sjevernu Grčku”, čime je jasno otklonjena nedoumica da li se radi pak o “manjem” sukobu na jednom određenom prostoru unutar Grčke ili je pak u pitanju sveopšti građanski rat. Kao glavnog krivca za rat i teško stanje u kojem se Grčka nalazi, Đerđa vidi

¹⁵⁸Milan Ristović, *Yugoslav-Greek Relation from the End of the Second World War to 1990*. U: *Balkanica*, Annual of the Institute for Balkan studies, Beograd, 2020., 260. [Dalje: M. Ristović, *Yugoslav-Greek Relation*]

¹⁵⁹Milan Ristović, *The Informbureau Resolution and its Consequences for the Position of Greek Refugee Children – The „Cleansing“ of Teachers*. U: *A long Journey Home: Greek Refugee Children in Yugoslavia 1948-1960*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 2000., 2. [Dalje: M. Ristović, *The Informbureau Resolution*]

¹⁶⁰*Oslobođenje*, 21. maj 1947. godine, god. V, 178, 4.

“monarhofašističku vladu” naglašavajući da je “građanski rat nastao kao rezultat nečuvenog i terora i nasilja monarhofašističke žandarmerije, policije, regularne vojske i desničarskih bandi u saradnji sa grčkim vlastima”. Đerđa je iskoristio i priliku da se osvrne na zaključke američke delegacije, te je tom prilikom konstatovao “da se nacrt u najmanjem dijelu ne zasniva ili poziva ni na jedan konkretan iskaz, dokument ili činjenicu. Prema tome američki zaključci predstavljaju isključivo slobodnu interpretaciju izvjesnih iskaza koji nisu provjereni”.¹⁶¹

Izvještavajući o izvještaju Anektene komisije za Grčku pred Savjetom bezbjednosti OUN-a, *Oslobođenje* prenosi vijest *Tanjuga* u kojoj se predstavlja govor američkog delegata Austina, koji je u svome govoru ponovno iznio neosnovane optužbe grčke vlade protiv njenih sjevernih susjeda. “U svome odgovoru Ostin je istupio kao da je Anketna komisija konstatovala i da je van svake diskusije da sjeverni susjedi, tobože, organizuju i naoružavaju partizane u sjevernoj Grčkoj, kao i da oni, tobože, vrše provokacije na granicama i ugrožavaju njenu nezavisnost i suverenitet i da joj onemogućavaju da pristupi privrednoj obnovi i uspostavi miran život”. Pobijajući ovakve stavove Austina, u članku se navodi da “I pored toga što je cijelom demokratskom svijetu jasno da su to grčki monarhofašisti koji vrše svakodnevne provokacije protiv narodnih, demokratskih balkanskih republika.”. Ponovno se, jasno i beskompromisno odbacuju optužbe grčkih vlasti spram sjevernih susjeda, u ovom slučaju konkretno Jugoslavije kao značajnom faktoru za produbljavaње krize u Grčkoj pružajući pomoć partizanskim odredima, te Jugoslavije ostaje pri svome stavu da su to “neosnovane optužbe monarhofašističke vlade”.¹⁶²

Odmičući se na momenat od opovrgavanja optužbi grčkih vlasti na račun Jugoslavije, pred Savjetom bezbjednosti je jugoslavenski delegat Jože Vilfan naglasio kako “Istorija pokazuje da je samo inostrana intervencija postavljala balkanske zemlje jednu nasuprot drugoj”, čime se dodatno nastoji naglasiti kako je zapravo strana intervencija suštinski uzročnik teškog stanja Grčke i zategnutih odnosa između Grčke i “narodnih, balkanskih demokratskih republika”. Takva konstatacija jugoslavenskog delegata došla je u vidu negodovanja istog povodom “brzog prelaženja pitanja koje je postavila jugoslavenska delegacija putem obrazloženja da zaboravimo prošlost” te se dalje navodi da “Predstavnik SAD je bio toliko ljubazan da je i on sada pomenuo

¹⁶¹*Oslobođenje*, 23. maj 1947. godine, god. V, 179, 6.

¹⁶²*Oslobođenje*, 2. juli 1947. godine, god. V, 214, 4.

prošlost naših zemalja... Ta istorija pokazuje da se balkanske zemlje mogu sporazumjeti među sobom samo ako se to prepusti njima samima, a također pokazuje da je u stvari uvijek samo inostrana intervencija postavljala balkanske zemlje jednu nasuprot drugoj”. Ovim je Vilfan iznio svoje viđenje trenutne situacije koristeći kao krunski dokaz povijest Balkana i njegovih naroda protiv inostrane intervencije koja se ponovno pokazala kao glavni kamen spoticanja u postizanju međusobnog dogovora između balkanskih naroda.¹⁶³

U mjesecu septembru, na stranicama *Oslobođenja* pronašla su se dva članka koja se tiču Savjeta bezbjednosti OUN-a i djelovanja jugoslavenskih delegata, objavljena 17. i 24. septembra 1947. godine. U izvještaju dopisnika *Tanjuga*, koji prenosi *Oslobođenje* ističe se važnost “grčkog pitanja” koje je stavljeno na dnevni red današnje sjednice Savjeta bezbjednosti prema riječima jugoslavenskog delegata Valfana. Jugoslavenska delegacija naglasila je u odgovoru na prijedlog američke delegacije o podnošenju “grčkog pitanja” Generalnoj skupštini OUN-a, istakla kako je “grčko pitanje od tako velikog značaja i da predstavlja takvu opasnost po mir i međunarodnu bezbjednost, da treba da ostane na dnevnom redu Savjeta bezbjednosti sve dotle dok se Savjet bezbjednosti ne složi da preduzme mjere, koje bi dovele do uspostavljanja bezbjednosti Grčke”.¹⁶⁴ Nekoliko dana poslije, u novom članku prenesenom od dopisnika *Tanjuga*, šef jugoslavenske delegacije Stanoje Simić istakao je kako je “jedino rješenje grčkog pitanja bezuslovno povlačenje svih stranih trupa i svih stranih agenata iz Grčke”. Također je istakao kako je “balkansko pitanje” skinuto sa dnevnog reda u “Oslobodilačkom ratu” kada su gotovo svi balkanski narodi “skinuli vjekovni jaram da bi, konačno, mogli živjeti slobodni i nezavisni”, te da je grčko pitanje ostalo i postalo međunarodno pitanje, ali da odgovornost za to “ne snosi ni grčki narod, ni susjedi Grčke”. U svom daljnjem izlaganju, Simić je elaborirao kako odgovornost za to snosestranci i strana intervencija u Grčkoj nakon sloma njemačke okupacije, ističući kako su britanske trupe ušle u Grčku nakon povlačenja njemačke vojske i kada je “Grčka bila oslobođena od strane Narodno-oslobodilačke vojske Grčke (ELAS-a)”.¹⁶⁵

Zanimljiv govor jugoslavenskog delegata Aleša Beblera u Političkom komitetu Generalne skupštine OUN-a povodom prijedloga o ukidanju veta našao je svoje mjesto na naslovnoj stranici *Oslobođenja* 21. novembra 1947. godine. Bebler je, kako se navodi u članku,

¹⁶³ *Oslobođenje*, 27. juli 1947. godine, god. V, 235, 10.

¹⁶⁴ *Oslobođenje*, 14. septembar 1947. godine, god. V, 276, 4.

¹⁶⁵ *Oslobođenje*, 24. septembar 1947. godine, god. V, 285, 2.

“oštro kritikovao stav američkog delegata Dalsa”, kao predlagača ukidanja “jednoglasnosti stalnih članova Savjeta bezbjednosti”. Pored toga istakao je sljedeće “Kažu nam, nastavio je jugoslavenski predstavnik Bebler, da je do sad 22 puta upotrebljeno pravo veta. Da li ćete se začuditi ako kažem da je 10 puta upotrebljeno po pitanju prijema novih članova u OUN.” te da je “Od 22 veta, pet puta je to pravo upotrebljeno po grčkom pitanju. Da li se u grčkom problemu radi o pravnom ili proceduralnom pitanju ? Da li se može reći da se sukob pojavio zbog upotrebe veta ? Zar nije jasno da smo mi po grčkom pitanju, kako ovdje u Generalnoj skupštini, tako i u Savjetu bezbjednosti u osnovi podjeljeni u proceduri da li se radi o intervenciji Velike Britanije i Sad u Grčkoj i po pitanju da li su susjedi Grčke pružali pomoć gerilcima”.¹⁶⁶

Novih, značajnijih vijesti koje se tiču OUN-a, njegovih tijela i djelovanja jugoslavenskih delegaciju u istima nema sve do mjeseca novembra 1948. godine, kada je 25. toga mjeseca prenesen izvještaj dopisnika *Tanjuga* o tome kako su jugoslavenski delegati podijelili “bijelu knjigu” o dešavanjima u Grčkoj. Naime, “bijela knjiga sadrži pregled razvoja grčkog problema od decembra 1944.- početka britanske oružane intervencije u Grčkoj, koja je tako kobno uticala na dalji razvoj događaja u toj zemlji - do momenta kad su SAD preuzele u Grčkoj odlučujuću odluku, što je dovelo do još jačeg razbuktavanja građanskog rata.”. Knjiga je podijeljena u četiri poglavlja, kako se u članku navodi, gdje prvo poglavlje tretira britansku vojnu intervenciju kao “glavni uzrok” građanskog rata u Grčkoj. Ističe se i kako je cilj ove knjige da “pomogne Ujedinjenim nacijama u pronalaženju pravilnog demokratskog rješenja koje ce biti kako u interesu grčkog naroda, tako i u interesu mira i bezbjednosti u svijetu”.¹⁶⁷

Posljednji članak koji se tiče djelovanja Jugoslavije i njenih delegata u OUN-u, u dostupnim brojevima *Oslobođenja*, objavljen je 27. decembra 1949. godine kada je prenesen članak iz časopisa “Socijalistička izgradnja” autora Mladena Čoldarovića. Osvrćući se prije svega na “grčko pitanje”, autor konstatira kako su “događaji u Grčkoj usloveli da se ovo pitanje postavi drugačije no što se ranije postavljalo. Oslobođilačka borba grčkog naroda, koja je imala uslova za razvitak, nije dovela do uspjeha jer je informbirovsko rukovodstvo KP Grčke imalo oportunistički i likvidatorski kurs”. Dalje se navodi kako su “Monarhofašističke snage, potpomognute sve obilnije od strane američkog imperijalizma, suzbile su Demokratsku armiju

¹⁶⁶*Oslobođenje*, 21. novembar 1947. godine, god. V, 334, 1.

¹⁶⁷*Oslobođenje*, 25. novembar 1948. godine, god. VI, 638, 8.

Grčke, zauzele oslobodenu teritoriju i postale stvarni gospodar u zemlji”. Komentirajući rukovodstvo KP Grčke, autor naglašava da “vojnička nadmoć nad Demokratskom armijom i politika represalija koju monarhofašisti i dalje vode ne bi bila moguća, pored direktne intervencije američkog imperijalizma – da je rukovodstvo KP Grčke imalo pravilnu revolucionarnu liniju borbe. Oportunistički stav rukovodstva KP Grčke, nije nastao samo iz teškoća oslobodilačkog pokreta u Grčkoj, nije nastao bez veze sa opštom linijom borbe kako ju je još u toku rata postavljalo rukovodstvo Sovjetskog saveza”.¹⁶⁸ Pojavljivanje ovakvog jednog članka na stranicama *Oslobođenja* u kojemu se otvoreno kritikuje rukovodstvo jedne komunističke partije i njen “oportunizam” kao jedan od uzroka “uspjeha neprijatelja” zasigurno se može dovesti u vezu sa zategnutim odnosima Jugoslavije i Sovjetskog saveza, u kontekstu rezolucije Informbiroa protiv Jugoslavije. Kljakić Dragan, u knjizi *General Markos*, pišući o smjeni generala Markosa zbog “oportunizma” od strane generalnog sekretara KPG Zacharidisa, navodi kako je za potonjeg bilo bitno da sačuva teritorij duž sjeverne granice, te da se on priključio Staljinovom napadu na Jugoslaviju.¹⁶⁹

Jugoslavensko djelovanje u organima OUN-a može se suziti u “dva pravca”, od kojih je jedan bio kritikovanje inostrane intervencije u Grčkoj kao glavnog uzroka krize, te odbrana od optužbi “monarhofašističkih vlasti Grčke” na svoj račun glede prihvatanja izbjeglica na svojoj teritoriji. Uprkos tome što se u novima te optužbe isključivo negiraju kao “neosnovane”, historiografija pruža nešto drugačiju sliku. Naime, do prebacivanja grčkih izbjeglica u Bačku i stvaranje izbjegličke zajednice došlo je, po jednoj tvrdnji, poslije molbe i obraćanja rukovodstva KPG jugoslavenskom partijskom vrhu. Nadzor nad ovim poslom imala je jugoslavenska UDB-a u kojoj je “grčke poslove” vodio general Jovo Kapičić. Poslije kratkog zadržavanja u Novom Sivcu, 2.702 emigranata početkom juna prebačeno je u Buljkes, i smješteno u 625 praznih kuća. Stanovnike sela činili su prije svega starješine i borci ELAS - a i aktivisti njegovih političkih organizacija sa članovima porodica.¹⁷⁰ Mnogi strani autori, poput Frank J. Abbota i William Harrisa ističu istu stvar, odnosno da su mnogi pripadnici ELAS-a nakon razoružavanja utočište pronašli u Jugoslaviji, te da je Jugoslavija pružila takav vid podrške KPG-u.¹⁷¹

¹⁶⁸ *Oslobođenje*, 27. decembar 1949. godine, god. VI, 989, 2.

¹⁶⁹ D. Kljakić, *General Markos*, 176

¹⁷⁰ D. Kljakić, *Izgubljena pobjeda generala Markosa*, 189.

¹⁷¹ F. J. Abbot, *The Greek Civil war*, 7; W. D. Harris, *Art of War Papers*, 20-22.

“Opasni ples” na granicama

Još jedan od segmenata ili dimenzija “grčkog pitanja” o kojemu je izvještavalo *Oslobođenje*, jesu i razne provokacije i povrede državnih granica od strane “monarhofašističkih vlasti” Grčke. Vijesti o tim incidentima su relativno česte u listu, što je *Oslobođenje* koristilo za dodatno jačanje karakterizacije grčkih vlasti kao “monarhofašističkih”. Pomenuti incidenti doživjet će i svoju kulminaciju stradavanjem jednog jugoslavenskog vojnika na karauli Đevđelija, čemu će list posvetiti veliku “medijsku pažnju”.

Prve vijesti o provokacijama “monarhofašističkih” vlasti na granicama njenih sjevernih susjeda objavljene su u *Oslobođenju* 12. maja 1947. godine gdje se prenosi vijest iz albanskog lista *Baškimi* koji je izvjestio o “sistematskoj kampanji provokacija na kopnu, vazduhu i na moru koju u posljednje vrijeme sprovode grčki monarhofašisti prema NR Albaniji”. Cilj ovih provokacija jeste “da ove povrede pokazuju da je grčka monarhofašistička vlada riješena, da nastavi sa provokacijama prema svojim susjedima, a naročito prema Albaniji u cilju poremećenja mira”.¹⁷²

Prva povreda suvereniteta Jugoslavije od strane grčkih vlasti desila se 13. juna 1947. godine kada su grčki avioni napali graničnu karaulu u Đevđeliji, ali *Oslobođenje* prvi puta taj događaj pominje 16. juna 1947. godine u članku pod naslovom “Avionski napad grčkih monarhofašista na našu pograničnu karaulu bio je unaprijed pripremljen”. “Prema iskazu očevidaca, dežurnih stražara kod karaule broj 130, u 4.30 časova ujutro, sa grčke teritorije, od Soluna preko planine Krusa, doletjela su na našu granicu dva aviona u blizini karaule 130”, te su avioni, kako se dalje navodi, izvršili nekoliko preleta preko nje, prilikom čega su svaki put otvorili vatru na karaulu broj 130. Tom prilikom je poginuo i komandant karaule, zastavnik Milan Janković iz sela Lesnice kod Bijelog Polja. Tom prilikom je teško ranjen i Ljubenko Dušan, koga su pogodili hitci iz aviona. Kako bi se otklonila bilo kakav vid sumnje da se radi o grčkim avionima, u članku se navode iskazi očevidaca i graničara “koji su vidjeli dva člana posade nagnuta iz aviona koji je imao grčku oznaku – bijeli krst na plavom polju”. Na kraju članka se konstatira kako “sve okolnosti pod kojima je izvršen ovaj zločinački napad na našu

¹⁷²*Oslobođenje*, 12. maj 1947. godine, god. V, 170, 4.

teritoriju od strane grčkih monarhofašista, najočiglednije dokazuje da je napad pripremljen i sa velikom upornošću sproveden”.¹⁷³

Pet dana nakon ove vijesti, u *Oslobođenju* našao članak o memorandumu koji je vladan FNRJ uputila Savjetu bezbjednosti zbog “fašističkih provokacija na našoj granici”. U članku se donosi detaljan tekst samog memoranduma, koji izvještava o preletu dva grčka aviona preko karaule broj 130 u Đevđeliji, te su detaljno opisani i preleti koji su avioni izvršili. Epilog memoranduma jeste svakako pogibija zastavnika Jankovića u tim napadima.¹⁷⁴ Već u narednom broju *Oslobođenja*, naslovnom stranom dominira članak u kojemu se prenosi nezadovoljstvo i ogorčenje naroda povodom pogibije zastavnika Jankovića. “Vijest o krvavoj provokaciji grčkih monarhofašista izazvala je veliki revolt u malom selu Vlahoviću kraj Stoca, u Hercegovini, u kome je rođen teško ranjeni Dušan Ljubenko”, te da su novine koje su “donijele vijest o zločinačkom napadu razgrabljene”. Zanimljiva nota ovoga članka jeste i prenošenje izjave “jednog muslimana iz Stoca”, koji se obratio riječima “Oni tamo u Grčkoj klevetaju nas, klevetaju i Bugarsku i Albaniju – da mi ugrožavamo mir. Ali oni treba da znaju da u našoj kući je mirno. Mirno je u Albaniji, mirno je i u Bugarskoj. Međutim, tamo u Grčkoj žari vatra. Otuda dolazi dim požara. Mi znamo ko nastoji da potpali požar i čiji su tu prsti umješani”.¹⁷⁵ Izjava “jednog muslimana” sa jedne strane pokazuje revolt stanovništva u mjestu odakle je jedan od ranjenih sa karaule 130, ali isto tako pokazuje i kako “obično stanovništvo” ima “jasnu” sliku o tome “odakle dolazi dim požara” i “čiji su prsti umješani”, što je svakako u vezi sa zvaničnim stavom Jugoslavije o karakteru i posljedicama strane intervencije u Grčkoj.

Svoje viđenje o incidentima na sjevernim granicama Grčke, dao je i sovjetski general Gromik na zasjedanju Savjeta bezbjednosti OUN-a. On je tom prilikom istakao kao neophodno da utvrditi da su grčke vlasti odgovorne za incidente koji su se dogodili na granicama između Grčke i Jugoslavije, Bugarske i Albanije, te da je unutrašnja situacija u Grčkoj glavni razlog zategnutih odnosa i provokacija na sjevernim granicama Grčke. Također je iskoristio i priliku da naglasi kako je “postojeća situacija posljedica strane intervencije”.¹⁷⁶ Takvo viđenje svakako da je u skladu sa predominantnim mišljenjima svih delegacija “istočnog bloka”, pa tako i

¹⁷³ *Oslobođenje*, 16. juni 1947. godine, god. V, 200, 4.

¹⁷⁴ *Oslobođenje*, 21. juni 1947. godine, god. V, 204, 1.

¹⁷⁵ *Oslobođenje*, 22. juni 1947. godine, god. V, 205, 1.

¹⁷⁶ *Oslobođenje*, 11. juli 1947. godine, god. V, 221, 4.

Jugoslavije, o tome kako je strana intervencija “isključivi” i “glavni” uzrok trenutne situacije u Grčkoj.

Već dva dana kasnije, 13. jula, objavljen je članak u *Oslobođenju* pod naslovom “Grčka vlada nastavlja sa novim provokacijama protiv Jugoslavije, Bugarske i Albanije”. Pored toga što su nastavljene provokacije na račun sjevernih susjeda i njihovih granica, “interesanta je činjenica da su grčke monarhofašističke vlasti pojačale svoju provokatorsku aktivnost protiv sjevernih susjeda upravo poslije završetka rada Anketne komisije na terenu i u vrijeme kada se grčko pitanje nalazi pred Savjetom bezbjednosti”. U članku se daje i objašnjenje za takvu konstataciju ističući da se ova pojava može objasniti u kontekstu američkog prijedloga u OUN-u za formiranje Komisije za kontrolu sjevernih granica Grčke, te da bi se dokazala potreba za formiranjem jedne takve komisije korišteni su novi incidenti i provokacije na sjevernoj granici Grčke. Osvrćući se na izjavu predstavnika SAD-a u Savjetu bezbjednosti, Ostina, *Oslobođenje* prenosi njegovu izjavu o tome kako se incidenti nastavljaju i da je potrebno oformiti pomenutu komisiju, te pojačanje incidenata od strane grčkih vlasti u jasnoj su vezi jedno sa drugim.¹⁷⁷

Naredni članak koji se tiče provokacija grčkih vlasti prema svojim sjevernim susjedima pojavljuje se 15. i 20. decembra 1947. godine. U prvom članku prenosi se vijest Albanske telegrafске agencije, koja je izvjestila kako su “grčki monarhofašistički avioni” samo početkom decembra povrijedili državnu granicu Albanije deset puta,¹⁷⁸ te kako je albanska granična služba pritom otvorila vatru na jedan od aviona što ga je primoralo da se vrati u Grčku.¹⁷⁹ Drugi članak govori o dosta ozbiljnijoj provokaciji, ovaj put prema graničnim stražama Bugarske. Naime, grčki vojnici su 11. decembra, kako izvještava Bugarska telegrafска agencija, napali i otvorili vatru na graničarske straže u oblasti sela Libjahovo, te su nakon odgovora bugarskih vojnika i značajnih borbi “pobjegli nazad u Grčku”.¹⁸⁰

Posljednja vijest o provokacijama prema svojim sjevernim susjedima, barem kada je u pitanju Jugoslavija i njena granica, objavljena je 11. septembra 1948. godine na naslovnoj strani

¹⁷⁷*Oslobođenje*, 13. juli 1947. godine, god. V, 223, 4.

¹⁷⁸Koliko su provokacije na granicama ozbiljno shvatanе od strane političkog rukovodstva Jugoslavije pokazuje i podatak da je početkom 1948. godine, Jugoslavija razmatrala i pripremala slanje nekoliko divizija svoje armije na južne granice Albanije zarad njihove zaštite. Preuzeto iz Boris Suljagić, *Odnos jugoslavenskoga i albanskoga komunističkog vrha od kraja Drugoga svjetskog rata do prekida odnosa (1945. – 1948.)*, U: *Časopis za suvremenu povijest*, 2019., 1. [Dalje: B. Suljagić, *Odnos jugoslavenskog i albanskog komunističkog vrha*]

¹⁷⁹*Oslobođenje*, 15. decembar 1947. godine, god. V, 354, 6.

¹⁸⁰*Oslobođenje*, 20. decembar 1947. godine, god. V, 358, 6.

Oslobođenja, gdje se čitaoci obavješavaju o novom memorandumu Ministarstva inostranih poslova FNRJ upućenog grčkoj vladi. Naime, u pitanju je novi incident i povreda jugoslavenske državne granice od strane grčkih vojnika, koji su ovoga puta prešli na teritorij Jugoslavije i ukopali se u blizini sela Crkvice. Kako izvještava *Oslobođenje*, jugoslavenski graničari su “pozvali grčke vojnike da napuste teritorij i miroljubljivo likvidiraju ovaj granični incident”, ali su grčki vojnici su na to odgovorili otvaranjem vatre, te je tom prilikom zarobljen i jedan grčki vojnik. Osvrćući se na ovaj incident u memorandumu navodi se kako “Vlada FNRJ upozorava na sasvim drugačiji postupak od strane jugoslavenskih organa koji su prethodno upozorili i pozvali grupu grčkih vojnika, koja je povrijedila jugoslavenski teritorij, da se povuče i na taj način jasno manifestirala želju za izbjegavanjem graničnih sukoba”. Na kraju članka se navodi kako ovaj incident “nije osamljen slučaj i od mnogobrojnih navodi samo nekoliko incidenata i graničnih provokacija grčkih oružanih snaga protiv FNRJ”, te se dalje navode određeni incidenti i povrede državne granice od strane grčke vojske koje su se ranije dogodile.¹⁸¹

¹⁸¹*Oslobođenje*, 11. septembar 1948. godine, god. VI, 587, 1.

Zaključak

Djelovanje Jugoslavije za vrijeme građanskog rata u Grčkoj, njenom neposrednom susjedstvu, prema riječima Milana Ristovića predstavlja jedan od historijskih fenomena od kraja Drugog svjetskog rata i početka Hladnog rata. Tu se najbolje oslikala “komunistička solidarnost”, gdje se rukovodstvo KPJ vođeno shvatanjem i idejom “internacionale”, upustilo u pružanje pomoći grčkim komunistima u borbi protiv grčkih vlasti ili jednostavnije “monarhofašista”. Preduzimanje “aktivne uloge” u pomaganju grčkim komunistima, od strane Jugoslavije i njenog rukovodstva, u velikoj je vezi i sa vlastitom posebnošću u odnosu na druge susjedne zemlje i zemlje Balkana. Ta posebnost ogleda se u tome što je Jugoslavija, gotovo u potpunosti, vlastitim naporima oslobodila stranog okupatora i shodno tome je dosta bolje shvatala cijenu i značaj postignute slobode, što je još više utjecalo na “aktivno” pomaganje grčkih komunista na temeljima vlastitog iskustva.¹⁸²

Sagledavajući “strani” aspekt građanskog rata u grčkoj, odnosno miješanje velikih sila toga vremena u unutrašnji sukob jedne države, može se zaključiti kako je sukob bio skoro “sve” osim “grčka stvar”. Kao što je predstavljeno u prvoj cjelini ovoga rada, Grčka i njen narod nikada nisu bili “prepušteni” sami sebi ili nikada im nije data prava prilika da svoj sukob riješe isključivo oni, već je tu uvijek bila prisutna “nevidljiva” ruka jedne ili više velikih sila toga vremena. Grčka je bila od velikog interesa, ali i važnosti, kako za Britaniju, tako i za SSSR, što je imalo za posljedicu proširivanje “blokvske” podjele svijeta in ad Grčkom, u kontekstu “percentage agreement-a”. Takva konstelacija odnosa, uspostavljena jednim dogovorom, odrazila se i na konferencije “velike trojke” na kraju Drugog svjetskog rata, kada je već postalo jasno da će sa uništenjem Njemačke doći do uspostavljanja novog odnosa snaga u Europi i svijetu. Osvit “blokvske” podjele svijeta u sutonu Drugog svjetskog rata, najavio je novi vid borbe za dominantnu ulogu na svjetskoj političkoj sceni, koji je demonstriran, između ostalog, i na primjeru građanskog rata u Grčkoj.

Druga “dimenzija” rada, kako to struktura rada i demonstrira, jeste “domaća” historiografija, koja u određenim aspektima pruža drugu stranu medalje konstatacijama iznesenim u prvoj cjelini rada. Zapravo se tim pitanjima pristupa iz perspektive zemlje koja je

¹⁸²M. Ristović, *Na pragu Hladnog rata*, 453.

bila akterom tih događaja i čije sudjelovanje valoriziraju, u određenoj mjeri, “strani” autori. Postavka rada i teme na takav način, pružila je priliku za poređenje određenih zaključaka do kojih je “strana” historiografija došla po pitanju Jugoslavije i građanskog rata u Grčkoj, naročito o pružanju vojno-materijalne pomoći grčkim komunistima od strane Jugoslavije. Međutim, posebno je značajno to što “domaća” historiografija na određeni način otklanja mogućnost nekritičnog promišljanja i odbacivanja određenih zaključaka koji se mogu izvući sa stranica *Oslobođenja*, odnosno informacije dolaze iz nekoliko različitih izvora što dovodi do ispravnije valorizacije istih. Također, historiografija otkriva i jednu drugu stranu cjelokupne borbe “titana”, gdje se zemlje “narodne demokratije” istovremeno pomažu, ali isto tako i nastoje obezbjediti pomoć “mrskog neprijatelja”.

Naime, pišući o događajima u Atini, Svetozar Vukmanović-Tempo, iako njegov tekst ne možemo smatrati historiografskim, istakao je kako je britanska intervencija u Grčkoj stavila u stanje uzbune vrh KPJ, strahujući da bi slična sudbina mogla zadesiti i Jugoslaviju ukoliko bi ugrozila interese Britanaca. Dio te slagalice otkriva i samo *Oslobođenje* u člancima kojima se dotiče djelovanja UNRR-e i toga kako se ne pruža adekvatna pomoć Jugoslaviji i nekim drugim zemljama “narodne demokratije”, dok neke zemlje poput Italije dobijaju pomoć čime se “jasno vidi da je politički motivirano”. Dakle, Jugoslavija se aktivno borila da obezbjedi dovoljne količine finansijske i ekonomske pomoći nakon Drugog svjetskog rata zarad obnove zemlje, što je za sobom povlačilo nužno i “korektne odnose” sa velikim zapadnim silama poput SAD-a i Velike Britanije, ali sa druge strane Jugoslavija nije mogla da ostane “nijema” na potrebe komunista u susjednoj Grčkoj. Samim time, prema mome mišljenju, u tome leži jedan od motiva, ako ne i razloga, kolebljive zvanične politike Jugoslavije, koja se ogledala u djelovanju jugoslavenskih delegacija u organima OUN-a, gdje je apelirano na nužnost povlačenja “stranog faktora” iz Grčke kao jedinog rješenja tekuće krize, gdje su najžustrije odbacivane optužbe grčke vlade o tome da Jugoslavija pruža pomoć partizanskim jedinicama, prihvatajući ih na svoj teritorij i pružajući im vojnu obuku i slično.

Imajući u vidu konstataciju Ristovića o tome da je Jugoslavija vodila “pasivnu” zvaničnu politiku, ponukana držanjem Sovjetskog saveza, ne iznenađuje i “fond” vijesti u masovnom mediju toga vremena, novinama *Oslobođenje*. Izvještavanje o uspjesima Demokratske armije Grčke, provokacijama grčkih “monarhofašističkih” vojnika na granicama prema Albaniji,

Bugarskoj i Jugoslaviji, “mračnu tajnu” iza Trumanove politike i djelovanja SAD-a u Grčkoj, bijeli teror, te djelovanje Jugoslavije u organima Organizacije Ujedinjenih Nacija, glavne su teme o kojima izvještava *Oslobođenje* kada je u pitanju grčki građanski rat. S obzirom da su prve dvije cjeline konstruirane na temelju dosadašnjih historiografskih dostignuća, postojanje treće cjeline, koju i sama tema uvjetuje u vidu analize pisanja jednog sredstva masovnog informisanja, mijenja dinamiku rada i teksta. Analiziranje tekstova iz *Oslobođenja* o građanskom ratu u Grčkoj, pruža jedinstven uvid u pomenute događaje iz perspektive naroda, zbog toga što su tekstovi svojim oblikom i načinom izražavanja namijenjeni “običnom” čovjeku. Takvo nešto je od izuzetnog značaja za rad, ne samo što pruža, na određeni način, perspektivu “običnog” čovjeka, već zapravo prezentuje ulogu i položaj jednog medija, kao što su to novine, u komunističkim zemljama ili “zemljama narodne demokratije”. Vraćajući se na *Oslobođenje*, u kontekstu rada i teme, jako je važno istaći i izjednačavanje, odnosno isticanje sličnosti između narodnooslobodilačkih pokreta dvije zemlje, kao što je to bio slučaj sa kategorizacijom pukovnika Zervasa kao “grčkog Draže Mihailovića”. Izjednačavanje dva pokreta nastavlja se isticanjem i djelovanja vlada u egzilu, kako je to bio slučaj sa obje države, protiv narodnooslobodilačkih pokreta, kao i sličnost u vidu stvaranja animoziteta kod stanovništva spram vrijednosti koje je prijašnji oblik vlasti “promovirao”. Međutim, položaj *Oslobođenja* kao “režimskog medija” jasno pokazuje i hronologija isticanja sličnosti dva pokreta, koja su pristuna u novinama dok traje intenzivna saradnja Jugoslavije i grčkih partizana. Sukob Tito-Staljin i zatezanje odnosa između dvije zemlje, ali i sa ostalim istočnoeuropskim zemljama, doveo je i do prvih tenzija između Jugoslavije i komunista u Grčkoj, te će to dovesti do proglašavanja grčkih komunista kao “oportunistički”, jednog od glavnih razloga neuspjeha borbe protiv rojalista i nacionalista.

Na neki način moglo bi se konstatirati da je pisanje lista *Oslobođenje* zapravo predstavljalo ogledalo zvanične politike državnog vrha Jugoslavije spram dešavanja u Grčkoj, ali i da tako “kontrolisan” način izvještavanja pokazuje u znatnoj mjeri “globalnu”,¹⁸³ dimenziju sukoba unutar jedne balkanske države. Ta “globalna” dimenzija ogleda se u sukobu “titana”,

¹⁸³Nikos Marantzidis je u vlastitom istraživanju građanskog rata u Grčkoj i komunističke internacionale istakao u uvodnoj napomeni, da je građanski rat u Grčkoj bio najintenzivniji oružani sukob na prostoru Evrope u periodu Hladnog rata, te da je predstavljao „novu vrstu“ unutrašnjeg sukoba u kojemu se „vanjski“ faktori igrali glavnu ulogu. Preuzeto iz Nikos Marantzidis, *The Greek Civil War (1944-1949) and the International Communist System* U: *Journal of Cold War Studies*, vol.15, 2013., 1.

“blokova” i “supersila” toga vremena, koje počivaju na potpuno različitim moralnim i ideološkim vrijednostima, gdje su prozapadne zemlje i SAD-e okarakterisane kao “nemilosrdni kapitalisti” čije je miješanje u “grčko pitanje” dovelo do situacije da grčki narod “oružjem brani svoju slobodu”, dok sa druge strane zemlje “narodne demokratije” predvođene Sovjetskim savezom su te koje staju “rame uz rame” sa potlačenim narodima koji se suočavaju sa “ogromnom kapitalističkom mašinerijom”.

Samim time, dolazi se i do pitanja o čemu *Oslobodjenje* ne piše kada je u pitanju grčki građanski rat, a to se najprije primjećuje na pitanju pružanja pomoći grčkim partizanima, o čemu nema nikakve riječi u samom listu, već se dosljedno takve optužbe negiraju kao “neosnovane”. Informacije o toj pomoći pruža historiografija, kako “domaća”, tako i “strana”, gdje autori poput Harrisa, Abbota, Ristovića, Kljakića pa i publicistika/memoaristika kroz tekstove Vukmanovića-Tempa jasno prezentiraju činjenice koje govore o pružanju vojno-materijalne pomoći grčkim partizanima. Odgovor na ovakvo stanje stvari, po mome mišljenju, ponovno leži u svojevrsnom laviranju između dvije vatre, gdje se sa jedne strane nastoje obezbjediti fondovi pomoći za obnovu od OUN-a i UNRR-e, što za sobom povlači nužnost vođenja “adekvatne zvanične politike”, gdje bi se međunarodni problemi rješavali za “okruglim stolom”, dok se sa druge strane na sve moguće načine, u tajnosti, nastoji pomoći grčkim partizanima u njihovoj borbi protiv “monarhofašističkih” vlasti.

Bibliografija

Izvori

1. *Oslobođenje*

Literatura

1. Barker, Elisabeth, *Britanska politika prema jugoistočnoj Evropi u drugom svjetskom ratu*. Zagreb: Globus, 1978.
2. Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing, 1999.
3. Calbos, Paul T., *COLD WAR CONFLICT: AMERICAN INTERVENTION IN GREECE*. Indiana: Indiana University, 1993.
4. Crampton, Richard, *Balkan posle Drugog svetskog rata*. Beograd: Clio, 2003.
5. Dedijer, Vladimir, *Izgubljena bitka J.V. Staljina*. Sarajevo: Svjetlost, 1969.
6. Dedijer, Vladimir, *Josip Broz Tito - Prilozi za biografiju*. Kultura, 1955.
7. Delaporta, Eleftheria, *The role of Britain in Greek politics and military operations 1947-1952*. Glasgow: PhD thesis, University of Glasgow, 2003.
8. Ekmečić, Milorad, *Osnove građanske diktature u Europi između dva rata*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika, 1965.
9. Gerolymatos, Adre, *Red Acropolis, Black Terror; The Greek Civil War and the Origins od Soviet-American Rivalry, 1943-49*, New York: Basic Books, 2004.
10. Harris, William D., *Art of War Papers - US Advisors and Greek Combat Leadership in the Greek Civil War 1947-1949*. Kansas: Combat Studies Institute Press, 2013.
11. Horncastle, James Richard, *The Pawn that would be King: Macedonian Slavs in the Greek Civil War*, Simon Fraser University, 2016
12. Jakovina, Tvrtko, *Aktivna koegzistencija nesvrstane Jugoslavije*. U: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2017.

13. Karras, Georgios, *The Revolution that Failed. The role of the Greek Communist Party in the Period 1941-1949*. Ottawa: National Library of Canada, 1986.
14. Kljakić, Dragan, *General Markos*. Zagreb: Globus, 1979.
15. Kljakić, Dragan, *Izgubljena pobjeda Generala Markosa – Građanski rat u Grčkoj 1946-1949*. Beograd: Narodna Knjiga, 1987.
16. Krizman, Bogdan, *Vanjska politika jugoslovenske države 1918-1941*. Zagreb: Školska knjiga
17. Lykogiannis, Athanasios, *Britain and the Greek Economic Crisis, 1944- 1947: from Liberation to the Truman Doctrine*. London: University of London, ProQuest, 1999.
18. Major Abbott, Frank J. *The Greek Civil War, 1947-1949: Lessons for the Operational Artist In Foreign Internal Defense*. Kansas: School of advanced Military studies, 1994.
19. Marantzidis, Nikos, *The Greek Civil War (1944–1949) and the International Communist System*. U: Journal of Cold War studies, 2013.
20. Patterson, Gardner, *The Financial Experiences of Greece form Liberation to the Truman Doctrine*, Harvard University, 1996.
21. Pećinar, Aleksandra M., *Diplomatski odnosi Jugoslavije i Grčke u periodu posljednje vlade Elefteriosa Vanizelos (1928-1932)*. Beograd: Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2012.
22. Perović, Jeronim, *The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence*, U: *Journal of Cold War Studies*, 9:2, MIT Press, 2007.
23. Petranović, Branko, *Istorija Jugoslavije*, III, Nolit, Beograd
24. Poplazarov, Risto, *Položaj, borbe i dostignuća Makedonaca u Egejskoj Makedoniji u prvoj polovici XX stoljeća*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 14, br. 3, 1982.
25. Ristović, Milan, *Na pragu Hladnog rata – Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj (1945-1949)*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2016.
26. Ristović, Milan, *The Informbureau Resolution and its Consequences for the Position of Greek Refugee Children – The „Cleansing“ of Teachers*. U: *A long Journey Home:*

- Greek Refugee Children in Yugoslavia 1948-1960*. Thessaloniki: Institute for Balkan Studies, 2000.
27. Ristović, Milan, *Yugoslav-Greek Relation from the End of the Second World War to 1990*. U: *Balkanica*, Annual of the Institute for Balkan studies, Beograd, 2020.
 28. Roberts, Geoffrey, *Moscow's Cold War on the Periphery: Soviet Policy in Greece, Iran, and Turkey, 1943–8*. U: *Journal of Contemporary History*, Sage Publications, 2011.
 29. Roberts, Geoffrey, *Stalin at the Tehran, Yalta, and Potsdam Conferences*. U: *Journal of Cold War Studies*, vol. 9, br.4, 2007.
 30. Rossidis, Zafirios, *Raskid Tito-Staljin prema viđenju grčkog tiska 1948. Godine*. Zagreb: 2009.
 31. Sakkas, John, *Old Interpretations and New Approaches in the Historiography of the Greek Civil War*, 2013.
 32. Spehnjak, Katarina, *Uloga novina u oblikovanju javnog mijenja u Hrvatskoj 1945-1952*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 25, br. 2-3.
 33. Suljagić, Boris, *Odnos jugoslavenskoga i albanskoga komunističkog vrha od kraja Drugoga svjetskog rata do prekida odnosa (1945. – 1948.)*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, 2019.
 34. Taylor, Derek, *THE EVOLUTION OF THE GREEK CRISIS: How the British and American Involvement in the Greek Civil War*. California: California state University, 2016.
 35. Trgo, Fabijan, *Oslobođenje Jugoslavije (1944-1945)*. U: *Časopis za suvremenu povijest*, vol. 7, br. 3.
 36. Villiotis, Stephen, *From Skeptical Disinterest To Ideological Crusade: The Road To American Participation In The Greek Civil War, 1943-1949*. Florida: University of Central Florida, 2013.
 37. Vukmanović-Tempo, Svetozar, *Borba za Balkan*. Zagreb: Globus, 1981.
 38. Vukmanović-Tempo, Svetozar, *O narodnoj revoluciji u Grčkoj*. Zagreb: Kultura, Zagreb, 1950.